

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра теорії і практики перекладу з англійської мови

**ВИЯВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ЦЕНЗУРИ ТА ЇЇ УСУНЕННЯ У
ПОВТОРНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТА ПЕРЕВИДАННЯХ ЯК АКТУАЛЬНЕ
ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ОС «магістр»
студента II року навчання
галузь знань 03 «Гуманітарні науки»,
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.041 «Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
англійська»,
ОПП «Художній переклад з англійської
мови, літературне редагування та
менеджмент перекладацьких проектів»
В'ячеслава СТЕЛЬМАХА

Науковий керівник:

д.філол.н., професор кафедри
теорії і практики перекладу з англійської
мови
В'ячеслав КАРАБАН

«Допущено до захисту»
Протокол № 8 кафедри
теорії і практики перекладу з англійської мови
ННІФ від 07.04.2023

Завідувач кафедри _____ **Людмила СЛАВОВА**

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. РОЗДІЛ 1. РАДЯНСЬКА ЦЕНЗУРА В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УСУНЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ.....	9
1.1. Цензура як інструмент інформаційного контролю	9
1.2. Цензура в перекладі.....	12
1.3. Категорії впливу цензури на переклад	13
1.3.1. Класифікація впливу цензури на переклад за формою: повна, часткова, «нульова» цензура	14
1.3.2. Класифікація цензури за змістом: ідеологічна, пуританська та релігійна цензура	17
1.3.3. Класифікація цензури за суб'єктом: зовнішня цензура та самоцензура	22
1.4. Подолання радянської цензури та цензурні тенденції нового часу.....	25
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ЦЕНЗУРИ У ПОВТОРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Е. ГЕМІНГВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS».....	31
2.1. Роман «For Whom the Bell Tolls» та громадянська війна в Іспанії: історичний контекст.....	31
2.2. Компаративний перекладознавчий аналіз оригіналу роману та його радянського перекладу. Загальна характеристика цензурних втручань у текст	32
2.2.1. Очевидні втручання ідеологічного характеру.....	34
2.2.2. Менш помітні втручання ідеологічного характеру....	35

2.2.3. Цензурні втручання щодо неприйнятних соціальних моделей/елементів	37
2.2.4. Цензурування сексу й тілесної близькості.....	38
2.2.5. Цензурування біологізму.....	40
2.2.6. Цензурування лайки.....	41
2.3. Аналіз подолання цензури в сучасному українському перекладі роману	43
2.3.1. Очевидні втручання ідеологічного характеру	44
2.3.2. Менш помітні втручання ідеологічного характеру	45
2.3.3. Неприйнятні соціальні моделі/елементи.....	46
2.3.4. Цензурування сексу й тілесної близькості.....	47
2.3.5. Цензурування біологізму.....	50
2.3.6. Цензурування лайки.....	50
Висновки до Розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ЦЕНЗУРИ ПРИ ПЕРЕВИДАННІ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ М. П'ЮЗО «THE GODFATHER»	55
3.1. Роман «The Godfather» та його український переклад.....	55
3.2. Аналіз цензурних втручань у перше українськомовне видання роману	56
3.2.1. Втручання, пов'язані з ідеологічною цензурою	57
3.2.2. Втручання, пов'язані з пуританською цензурою.....	60
3.3. Аналіз подолання цензурних втручань у сучасному виданні перекладу	63
3.3.1. Відновлення повноти тексту	64
3.3.2. Подолання ідеологічної цензури.....	66
3.3.3. Подолання пуританської цензури.....	68

Висновки до Розділу 3.....	75
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ.....	91
Додаток 1. Цензуровані фрагменти роману «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея у перекладах Мара Пінчевського 1981 року та Андрія Савенця 2018 року... ..	91
Додаток 2. Цензуровані фрагменти роману «The Godfather» М. П'юзо у перекладі В. Батюка та О. Овсюка, видання 1973–1974 та 2017 років.....	112
SUMMARY.....	144

ВСТУП

Роботу присвячено дослідженню подолання наслідків радянської цензури в перекладах ідеологічно невідповідної художньої літератури в сучасній Україні на прикладі сучасних українськомовних видань романів «For Whom the Bell Tolls» Ернеста Гемінгвея та «The Godfather» Маріо П'юзо.

Рішуча сепарація українського суспільства від російського впливу, яку спостерігаємо в інформаційному та культурному просторі вже понад рік із моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації до України, неминує приводить нас до визнання того факту, що такий вплив має витoki далеко за межами ХХІ століття та є прямим нащадком впливу радянського. Одним із його проявів, сліди якого простежуємо в сучасній Україні й досі, є радянська цензура перекладів «ідеологічно невідповідної» літератури. Ідеологічний аспект перекладу та, зокрема, цензура в ньому є темами праць низки вітчизняних (Р. Зорівчак [3], І. Коханська [7], Н. Рудницька [10], М. Стріха [18], О. Федотова [19], О. Чередниченко [21]) та зарубіжних (С. Шеррі [], Ф. Гессабі [27], І. Серіз [37], Л. Ульвідене [43]) дослідників та дослідниць. Утім, попри те, що сама по собі тема радянського цензурного впливу на переклад, зокрема український, вивчалася доволі ґрунтовно, питання подолання такого впливу у незалежній українській державі досі залишається поза увагою науковців.

Актуальність роботи продиктована необхідністю ґрунтовного переосмислення культурної спадщини радянської доби в контексті сепарації українського суспільства від радянських та російських впливів, до якої, зокрема, належать і українськомовні художні переклади доби СРСР, що видавалися під впливом цензури й подекуди досі перевидаються сучасними українськими видавцями.

Надзвичайно велика кількість наукових праць, присвячених теоретичним та практичним аспектам цензури перекладних творів минулого та сьогодення свідчать про посиленій науковий інтерес до теми цензури та її впливу на

перекладні твори, сприйняття таких творів читачами та формування картини світової літератури у суспільстві. Утім, досліджуючи наукові джерела, ми не знайшли жодних праць, що формулювали б теоретичні засади нейтралізації впливу цензури в поставторитарних суспільствах при перевиданні наявних перекладів чи створенні нових.

Саме тому ми пропонуємо систему власних критеріїв, які можна враховувати при редагуванні чи повторному перекладі цензурованих у минулому текстів, а також використовувати для аналізу ступеня подолання впливу цензури у вже створених повторних перекладах/нових редакціях, та демонструємо можливості застосування цих критеріїв на прикладах двох виданих в СРСР романів. Цим зумовлюється **новизна** нашого дослідження, оскільки подібні критерії формуються у вітчизняному перекладознавстві вперше.

Мета роботи полягає у виявленні фактів цензури та формулюванні критеріїв оцінювання подолання цензурного впливу на текст перекладу та здійсненні компаративного перекладознавчого аналізу українськомовних видань романів «For Whom the Bell Tolls» та «The Godfather» радянського періоду та доби незалежності задля оцінювання ефективності подолання впливу радянської цензури на переклад цих двох романів у сучасній Україні з використанням зазначених критеріїв.

Досягнення визначеної мети потребувало вирішення такого переліку **завдань**:

- окреслити поняття цензури в перекладі;
- описати категорії та прояви цензури в перекладі у світі та в СРСР зокрема;
- сформулювати критерії подолання цензури в перекладі при перевиданні із редагуванням та повторному перекладі;
- провести компаративне дослідження українських перекладів романів «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея та «The Godfather» М. П'юзо опублікованих в СРСР, та сучасних українських видань/перекладів цих творів

зادля виявлення слідів впливу цензури та оцінювання ступеня подолання такого впливу з використанням сформульованих критеріїв;

— на основі отриманих результатів визначити напрямки роботи, необхідні для досягнення достатнього рівня подолання наслідків радянської цензури в українському художньому перекладі.

Об'єктом дослідження виступають лексико-стилістичні та текстові особливості українськомовних перекладів романів «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея та «The Godfather» М. П'юзо, виданих в СРСР та перевиданих/повторно перекладених після проголошення незалежності України, які потенційно могли зазнати впливу радянської цензури.

Предметом дослідження є ступінь, до якого наслідки радянської цензури перекладів зазначених романів були подолані за незалежної України.

Матеріали дослідження охоплюють оригінали романів «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея [76] (480 с.) та «The Godfather» М. П'юзо [77] (448 с.), а також їх переклади українською мовою. У випадку з романом «For Whom the Bell Tolls» було проаналізовано радянський переклад авторства Мара Пінчевського 1981 року [75] та новий переклад авторства Андрія Савенця, опублікований видавництвом «ВСЛ» у 2018 році. (608 с.) У випадку з романом «The Godfather» проаналізовано перше радянське видання українського перекладу твору авторства В. Батюка та О. Овсяка 1973–1974 [70–73] та його перевидання видавництвом «КСД» у 2017 році [74] (480 с.), вже в незалежній Україні.

На відміну від бакалаврської роботи, присвяченої подібній темі, ми не беремо за мету створити загальний огляд фрагментів багатьох різних текстів, а зосереджуємося лише на двох романах значного обсягу й досліджуємо їх повністю, цим уможливллюючи не лише наведення описової характеристики, а й виведення кількісних показників.

У роботі були застосовані такі загальнонаукові **методи дослідження**, як спостереження, порівняння, аналіз, синтез та узагальнення, а також зіставний перекладознавчий, стилістичний, компонентний та кількісний аналізи. У процесі роботи з текстами ми порівнювали оригінальні тексти романів із їх

радянськими перекладами та оцінювали переклади на предмет повноти та змістової й стилістичної відповідності. Виявлені приклади цензурування оригінального тексту були внесені до порівняльних таблиць. Після цього радянський переклад роману «For Whom the Bell Tolls» було порівняно із його сучасним українським перекладом 2018 року, а радянський переклад роману «The Godfather» — із сучасним українським виданням 2017 року. У ході порівняння ми зосереджувалися на ступені нейтралізації радянських цензурних втручань сучасними українськими перекладачами/видавцями та доповнювали результатами наших спостережень згадані вище порівняльні таблиці. За результатами порівняння було зроблено висновки щодо рівня подолання цензури в текстах романів та сформульовано рекомендації щодо його підвищення.

Теоретичне значення роботи полягає у виведенні досі відсутніх у вітчизняному перекладознавстві критеріїв подолання цензури в перекладі та демонстрації застосування таких критеріїв на прикладі двох конкретних перекладних романів. Окрім цього, теоретичні результати роботи можуть застосовуватися з метою розвитку сфери критики перекладу в Україні в розрізі асиметрії вихідного та цільового текстів через втручання цензури та вплив інших внутрішніх та зовнішніх чинників.

Практичне значення роботи можна розглядати крізь призму її потенціалу стати стимулом для більш сумлінного підходу перекладачів та редакторів видавництва у сучасній Україні до перевидання українськомовних радянських перекладів художньої літератури з метою вилучення з текстів залишкових проявів радянської цензури та/або створення нових, більш адекватних перекладів творів світової літератури, що від самого початку відображатимуть оригінальний зміст без цензурних виправлень.

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів (одного теоретичного та двох практичних) та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних наукових та літературних джерел та двох додатків.

РОЗДІЛ 1. РАДЯНСЬКА ЦЕНзуРА В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УСУНЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

У цьому розділі ми наводимо загальні теоретичні положення на тему цензури, надаємо визначення самому поняттю, наводимо приклади існування цензури, зокрема у сфері перекладу, в різних державах на різних етапах історичного розвитку, а також окреслюємо конкретні характеристики цензури в перекладі.

Ми наводимо категоризацію цензури перекладів за формою цензурування, змістом викривлень та суб'єктом цензурування та аналізуємо взаємозв'язок між перекладачем та цензором. Насамкінець, ми окреслюємо питання подолання цензури як у розрізі функціонування цілої держави, так і з погляду нейтралізації цензурного втручання безпосередньо у сферу перекладу й окремі тексти.

1.1. Цензура як інструмент інформаційного контролю

Енциклопедія Історії України визначає поняття «цензура» як «контроль влади за змістом і розповсюдженням інформації, друкованої продукції, муз. І сценічних творів, творів образотворчого мистецтва, кіно-фотоматеріалів, передач радіо і телебачення, веб-ресурсів, у деяких випадках — також приватного листування з метою обмеження або недопущення поширення ідей і відомостей, визнаних владою шкідливими, небажаними для неї або суспільства в цілому» [50, с. 448]. Таке визначення суголосне з поширеним розумінням цензури як інструменту інформаційного контролю влади, який використовують із певними цілями, найчастіше для охорони наявного стану справ та забезпечення владного становища правлячих еліт. На наступних сторінках ми пропонуємо увазі читача дещо глибший аналіз походження цензури, її проявів та видів, зокрема у сфері перекладу в Україні а також становища цензури у сучасному українському суспільстві.

Роком «народження» цензури дослідники називають 443 рік до н.е., коли у Стародавньому Римі була утворена посада цензора — посадовця, який був зобов'язаний стежити за моральністю громадян, та який також міг карати порушників морального закону, позбавляючи їх їхніх громадянських прав, наприклад права голосу або приналежності до триб — племен, що склали патриціанську громаду. За даними Британської енциклопедії, у Римській Імперії така посада проіснувала до 22 року до н.е, після чого повноваження цензорів перебрав на себе імператори. [62; 57, с. 250]. Утім, безперечно, сама концепція контролю правлячих сил за «шкідливими» моделями поведінки та чутливою інформацією не обмежувалася Стародавнім римом ані територіально, ані в часі.

У XX столітті, майже за два з половиною тисячоліття після утворення інституту цензорства в Римській Імперії, цензура продовжувала існувати у багатьох державах світу, так само регулюючи інформаційну сферу.

Передусім це стосувалося авторитарних держав: так, наприклад, в К. Стердж зустрічаємо згадку про накладення цілковитої заборони на твори, написані антинацистськими авторами та авторами єврейського походження у гітлерівській Німеччині [41], а І. Серіз у своїй статті згадує про поширеність цензури у фашистській Італії доби Б. Муссоліні, де цензура впроваджувалася диктаторським режимом під зовнішнім виглядом захисту суспільних моральних засад [37].

З. Тан пише про те, як після встановлення соціалістичного режиму в Китайській Народній Республіці у 1949 році знову запанувала цензура у різних проявах, продовжуючи давню імператорську традицію цензурування інформаційних матеріалів на державному рівні, що простежується аж до III ст. до н.е. [42, с. 46]

А в Р. Меріно-Альварес зустрічаємо згадки про цензурування творів в Іспанії після завершення Громадянської війни 1936–1939 рр., поразки прореспубліканських сил та приходу до влади у країні націоналістичних сил на чолі з генералом Франко [33].

Утім, безперечно, найактуальнішим для нашого дослідження прикладом цензури на рівні держави у ХХ ст. є Радянський Союз. У 1917 році більшовиками був виданий документ, який можна вважати стартовою точкою встановлення радянського інформаційного контролю, а саме Декрет про друк, яким, серед іншого, «тимчасово» заборонялися органи преси, що могли сприйматися як такі, що закликають до опору чи непідкорення більшовицькому уряду, або ж «сіють смуту», викривлюючи факти та зводячи наклепи [47]. Дещо згодом, у 1922 році, радянською владою було утворено централізований орган, що мав на меті об'єднати всі дійсні на той час напрями цензури в межах однієї інституції — Головне управління у справах літератури та видавництв (Головліт). Саме ця установа, функціонування якої завершилося лише за рік до розпаду СРСР, у 1990 році, відіграла вирішальну роль у цілковитій ідеологізації друкованих видань. [19] Як пише В. Очеретянко, література, яка не відповідала визначеним радянською владою вимогам, критикувалася, обмежувалася, або ж і взагалі усувалася повністю. Така доля могла спіткати філософські та соціологічні праці, художні твори, що визнавалися спрямованими проти радянського режиму — і навіть дитячу літературу, крім тієї, що пропагувала «правильне» виховання дітей у комуністичному ключі. [9, с. 128–129]. Підтвердження цього знаходимо й у працях О. Федотової, зі слів якої під тотальну заборону, впроваджену Головлітом, потрапили навіть дитячі казки Гауфа, Андерсена, Джекобса та Перро [19, с. 2].

Отже, цензура є формою інформаційного контролю з боку правлячих кіл, яка номінально має на меті захист суспільної моралі та обмеження потенційно шкідливих для громадян інформаційних впливів. Формально поняття цензури виникло в Римській Імперії у V ст. до н.е., однак не обмежується Стародавнім римом ні територіально, ані в часі. Чимало авторитарних режимів, а серед них, зокрема, й комуністичний режим в СРСР, запроваджували цензуру на рівні держави. Так, скажімо, в СРСР було створено цілий окремий орган на державному рівні, що відповідав за централізований контроль над друкованою продукцією. Утім, попри «високоморальну» мотивацію цензури, насправді її

жертвами найчастіше ставали твори, що суперечили тогочасній ідеології й могли викликати в читача сумнів стосовно налагодженого в Радянському Союзі державного ладу.

1.2. Цензура в перекладі

Темі ідеологічного аспекту перекладу, зокрема цензури в цій сфері, присвячували свої праці численні вітчизняні (Р. Зорівчак, [3], Л. Коломієць [6], В. Карабан [4] І. Коханська [7], Н. Рудницька [13], М. Стріха [18], О. Федотова [19], О. Чередниченко [21] та зарубіжні (С. Агнес [22], Р. Меріно-Альварес [33], І. Серіз [37], С. Шеррі [39], К. Стердж [41], З. Тан [42], Л. Ульвідене [43]) дослідники та дослідниці.

З давніх часів переклади та перекладачі ставали об'єктами спроб контролю влади над інформацією. Дуже часто за намагання бути вірними оригіналу й передавати доручену їм інформацію максимально адекватно (а саме адекватність перекладу, або ж, за визначенням В. та К. Балахтарів, «функціонально-стилістичну відповідність оригіналу» [1] значна кількість дослідників визначає як головне завдання перекладача [1; 2; 15]) перекладачам доводилося платити високу ціну.

Наприклад, добре відомим є випадок із XVI століття, що стався із англійським ученим Вільямом Тіндейлом, який поплатився за свій переклад Біблії народною англійською мовою життям, коли після наказу тодішнього короля Англії Генріха VIII про арешт Тіндейла його стратили, а тіло спалили на стовпі у 1536 році [64].

Подібним чином, багатьох представників української інтелігенції, серед яких, зокрема, було й багато перекладачів (М. Зеров, В. Свідзінський, В. Підмогильний, М. Драй-Хмара, Є. Плужник) було фізично знищено в ході репресій радянської влади у 30-х роках XX століття. Разом із фізичним знищенням перекладачів, СРСР жорстко цензурував друковані твори, керуючись у видавничій діяльності не так цінністю твору, як відповідністю текстів

радянській ідеології. Як зазначає Н. Рудницька, передусім цензорів «цікавила» лояльність авторів радянському режиму та відповідність їхніх переконань ідеології СРСР, відповідність ідеологічного наповнення творів комуністичній ідеології, а також їх «моральна чистота» [12]

У порівнянні з розвитком, якого набула сфера українського перекладу після розпаду Російської імперії та з початком Визвольних змагань 1917–1921 рр., а також в ході політики українізації, про яку М. Стріха писав: «...Ніколи раніше художній переклад не посідав такого поважного місця в усій системі національної літератури, ніколи раніше не впливав так інтенсивно на оригінальне письменство» [18, с. 152–153], такі репресивні умови значно загальмували розвиток українського перекладу аж до моменту розпаду СРСР, після якого цензура на офіційному державному рівні припинила існувати.

Отже, тема цензури в перекладі широко досліджується вітчизняними та зарубіжними перекладознавцями. Перекладачі ставали жертвами цензурних утисків і навіть платили за це життям ще з давніх часів; не став винятком і СРСР, що запровадив політику жорсткого цензурування друкованої продукції й у тому числі перекладів, яка придушила темпи розвитку сфери українського перекладу, яких вона набула в час після розпаду Російської Імперії, а також у період проведення політики українізації. Чимало українських перекладачів були фізично знищені; ті ж, що залишилися живими, працювали в умовах, коли публікувалися лише твори, що не видавалися невідповідними радянському режимові.

1.3. Категорії впливу цензури на переклад

У цьому підрозділі наведено категоризацію впливу цензури на переклад за декількома критеріями, а саме за критерієм форми (повна цензура, часткова цензура, та «нульова» цензура, або ж повний переклад), за критерієм змісту (ідеологічна цензура, пуританська (моральна) цензура, релігійна цензура), а

також за суб'єктом (зовнішня цензура та самоцензурування). Детальніше кожен із наведених вище варіантів категоризації ми окреслюємо нижче.

1.3.1. Класифікація впливу цензури на переклад за формою: повна, часткова, «нульова» цензура

У цьому підрозділі ми описуємо різні категорії впливу цензури на переклад з погляду форми. Загалом, вважаємо за доцільне скористатися класифікацією З. Тана та виокремити такі три категорії:

1) повна цензура, тобто недопущення тексту в друк або вилучення вже наявних перекладів; 2) часткова цензура, або ж публікація творів із вилученнями фрагментів, що мають суттєвий обсяг; 3) «нульова» цензура, або ж публікація творів без зумовлених цензурою викривлень або ж із мінімальними викривленнями.

Пропонуємо розглянути кожен із згаданих категорій детальніше.

1) Повне цензурування.

Окреслюючи категорії цензури у сфері перекладів, З. Тан визначає категорію так званих «неперекладів» (англ. non-translations) як переклади, які: а) не були створені, при цьому їхня відсутність має значення, оскільки була спричинена державною/урядовою цензурою або самоцензурою перекладача (або видавця, редактора чи замовника; б) переклади, що могли бути створені у раніший час, однак були заборонені цензурою для подальшої публікації й перетворилися на «непереклади»; а також в) переклади, що не були виконані або дозволені в контексті певного режиму влади, однак могли створюватися та вільно поширюватися в інших контекстах. [42]

Прикладами таких «неперекладів» рясніє історія українського перекладу за доби СРСР. Так, наприклад, до категорії а), або ж перекладів, які не були створені, хоча й були важливі, можна зарахувати переклад «Енеїди» Вергілія, над якою працював у 1930-х Микола Зеров. Попри те, що маємо письмові свідчення того, що Зеров продовжував свою працю над твором навіть

перебуваючи у засланні (у листі до дружини, Софії Зерової, від 19 вересня 1937 року, зустрічаємо слова: «Заняття мої йдуть за тим самим планом. Усе той самий Вергілій...» [48, с. 671]), через страту перекладача в листопаді 1937 року робота над твором обірвалася, і, як наслідок, важливий переклад, що мав з'явитися у першій половині ХХ століття, так і не був створений.

Категорію б) можна проілюструвати прикладом проаналізованого у Розділі 2 роману Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls»: так, у І. Коханської зустрічаємо згадку про те, що попри створення російського перекладу в 1940 році — тому самому, коли був опублікований і оригінальний текст роману — в СРСР твору судилося бути не доступним читачеві майже 30 років, оскільки його заборонили не лише публікувати, а й навіть обговорювати. Лише у 1968 році у Москві з'явилося перше видання роману російською мовою, доступне широкому загалу, а в 1969 році черга дійшла й до першої українськомовної версії твору [7, с. 4].

Що ж до категорії в), то тут не можемо не згадати про перше українське видання алегоричної повісті Джорджа Орвелла «The Animal Farm». Безперечно, не могло бути й мови про те, щоб твір, автор якого у передмові називає СРСР таким, що «...перетворився в гієрархічне суспільство, де володарі мають не більше причин відректися від влади, як яканебудь інша панівна кляса» (Цитату подано в перекладі І. Шевченка — В. С.) [69], був перекладений чи опублікований у межах Радянського Союзу. Більше того, в О. Лучук зустрічаємо згадку про те, що твір мовою оригіналу спершу не хотіли публікувати навіть у демократичних США та Британії [8, с. 127–128], боячись зіпсувати стосунки із росіянами. Утім, те, що було неможливим в СРСР, все-таки було втілене поза ним — так у 1947 році з'явився перший українськомовний переклад твору авторства І. Шевченка (виданий під псевдонімом Іван Чернятинський) із назвою «Колгосп тварин».

2) Часткове цензурування

До категорії часткового цензурування належать твори, які правлячий режим допускає до друку, однак які, втім, за визначенням З. Тана, містять

вилучення, відхилення від оригінального значення та зміни загального авторського тону, що мають на меті досягти відповідності цензурним вимогам на державному рівні. [42, с. 50].

На згадки цензури такого типу в СРСР натрапляємо, зокрема, у Х. Сантаемілії, який серед прикладів грубої самоцензури називає перший переклад есею Сімони де Бовуар «Друга стаття» англійською мовою авторства Говарда Паршлі, який вилучив значні частини кількох розділів та усунув імена сімдесяти восьми жінок із тексту, керуючись чіткою ідеологічною метою применшення значення, яке відігравали жінки в історії; у деяких випадках обсяг вилучень сягали до половини розділу [36, с. 224–225].

Так само до категорії часткової цензури можемо зарахувати перший українськомовний переклад роману «The Godfather» Маріо П'юзо, детальний аналіз якого ми подаємо у Розділі 3. Цей роман, що публікувався у 1973–1974 рр. у журналі «Всесвіт», також зазнав численних скорочень, обсяг яких часом сягав цілих розділів і сюжетних ліній, які стосувалися як «непристойного» з радянської точки зору матеріалу, так і фрагментів, невідповідність яких спричинялася ідеологічними чинниками. Цікаво, що у своїх спогадах про переклад роману один із його співавторів, Олександр Овсяк, зовсім не згадує про цензурування, а лише пише про те, що роман був опублікований у «дещо скороченому варіанті» [59].

3) «Нульова цензура» (повні переклади).

Заключною категорією впливу цензури на перекладні твори, виокремленою за критерієм форми, є повні переклади. Ця категорія передбачає повну відсутність в перекладеному тексті будь-яких зумовлених цензурою чи самоцензурою доповнень, вилучень або змін оригінального авторського значення, або ж їх наявність у мінімальній кількості. Яскравим прикладом такої категорії цензурного впливу можна назвати українськомовний радянський переклад вже згадуваного раніше роману Е. Гемінгвея «The Sun Also Rises» авторства М. Пінчевського, опублікований у видавництві «Дніпро» у 1979 році, аналіз якого ми здійснювали у попередній роботі. У всьому тексті перекладу ми

виявили лише 13 прикладів цензурування, яке, утім, було досить непослідовним [17, 38–41], внаслідок чого можемо зробити обґрунтоване припущення про те, що на переклад мала вплив лише перекладацька самоцензура, яка, втім, була достатньо вибірковою, щоб можна було говорити про «майже повний» переклад в рамках окресленої вище категорії цензури.

1.3.2. Класифікація цензури за змістом: ідеологічна, пуританська та релігійна цензура

Наступним після форми важливим критерієм, за яким можна класифікувати вплив цензури на переклади, є, безперечно, зміст.

У Х. Сіхема зустрічаємо класифікацію сфер, у яких діє цензура, на політичну, соціальну та культурну царини, а також згадку про такі табу для виконавців аудіовізуального перекладу арабською мовою, як «політика, секс та релігія» [40, с. 850, 852]. Подібним чином, у З. Тана зустрічаємо згадку про «політичні, ідеологічні, релігійні та етичні/моральні, соціокультурні та економічні» міркування, що можуть ставати підґрунтям для цензурування текстів. Серед українських дослідників у працях Н. Рудницької зустрічаємо згадки про такі види цензури, як персональна цензура, або ж інформаційний контроль, спрямований проти окремих осіб із ідеологічних міркувань, власне ідеологічна цензура, а також пуританська цензура, що мала на меті досягнення відповідності перекладеного твору суспільно прийнятним нормам у радянському суспільстві. [10; 11; 12; 14]

Ґрунтуючись на згаданих вище способах класифікації змісту цензурних втручань, ми вважаємо за потрібне виокремити такі три категорії, як ідеологічна цензура, пуританська цензура та релігійна цензура. У якості застереження мусимо зазначити, що поділ на такі цензури є умовним: так, можна цілком слушно зазначити, що пуританське стеження за дотриманням моральних норм може мати ідеологічні мотиви, сфера ідеології, у свою чергу, може мати релігійне коріння, а про накладання певної релігії та відповідної системи моральних

координат навряд чи варто згадувати через очевидність такого зауваження. Однак, беручи за основу той факт, що будь-яка цензура за визначенням має єдину ціль, ми не ставимо за мету провести чіткі межі між її видами — адже сама можливість проведення таких меж видається сумнівною — а лише групуємо виявлені в опрацьованих наукових джерелах та самостійно проаналізованих текстах прояви цензури на приблизні категорії, зручні для подальшої класифікації матеріалу.

1) Ідеологічна цензура

Однією з найяскравіше виражених категорій цензури за змістом є ідеологічна цензура, тобто намагання системи влади убезпечити себе від шкідливих впливів та гарантувати відповідність ідейного смислового навантаження творів, що публікуються, ідеології панівної верстви. Дуже точно ідеологічну складову цензури охарактеризував Н. Бахляйтер, пишучи: «Із точки зору соціології, метою цензури є самозахист політичної системи» (Переклад наш — В. С.) [23, с. 8].

Як пишуть О. Калниченко та Л. Коломієць, в українському перекладі часів СРСР такий самозахист, паралельно із процесами деукраїнізації та підвищення рівня престижу російської мови, проявлявся у боротьбі з «націоналістичними шкідниками» та встановленні максимального контролю над видавничим ринком, русифікації українських перекладів та їх максимальному наближенні до російськомовного стандарту, а також у внесенні в текст перекладів змін та купюр, у тому числі націлених на приховуванні будь-якої інформації про реальний стан справ у західних державах. Переклади західних авторів переважно сприймалися як ідеологічний інструмент, покликаний формувати масового читача в СРСР, при цьому на багатьох видатних європейських класиків чіплялися «класові» ярлики, покликані висвітлити їх та їхню творчість у стигматизаційному світлі.

У Н. Рудницької знаходимо перелік елементів тексту, що вилучалися та змінювалися в тексті задля того, щоб викликати в читача необхідну інтерпретацію перекладеного твору. Відповідно до нього, цензурне втручання в

текст у радянських перекладах спостерігається у випадках: 1) критики радянської ідеології та суспільного життя в СРСР, комунізму як державного ладу, а також дій та особистостей комуністичних діячів та ідеологів; 2) подання в тексті відомостей, що стосувалися окремих людей (супротивників комуністичного режиму та репресованих осіб); 3) наявності в тексті матеріалів релігійного змісту; 4) публікації автором інформації, що створювала позитивний образ «ворогів» радянського суспільства; 5) вживання автором оригіналу радянських ідеологем у значенні, що відрізнялося від єдино правильного; 6) наявності в тексті елементів із національно-свідомим змістом; а також 7) згадування автором окремих тем, як-от окремих воєн, ідеологій тощо. [12]

Наочно ідеологічну цензуру можна проілюструвати на прикладі з проаналізованого у Розділі 2 перекладу роману «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея авторства М. Пінчевського. Так, наприклад, коли протагоніст роману, партизан Роберт Джордан, згадує час, проведений у Мадриді серед росіян-комуністів, він описує своє поступове прозріння, яке наставало із тим, як його приймали за свого, такими словами:

«If a thing was right fundamentally the lying was not supposed to matter. There was a lot of lying though. He did not care for the lying at first. He hated it. Then later he had come to like it. It was part of being an insider but it was a very corrupting business» [76, с. 205].

Натомість у перекладі згадка про поширеність обману серед комуністів була вилучена, внаслідок чого фрагмент набув такого вигляду:

«Якщо справа справедлива по суті, то на обман не варто зважати» [75, с. 203].

Як можемо переконатися, наведений приклад із тексту перекладу 1981 року повністю відповідає одній із категорій ідеологічної цензури в СРСР за Н. Рудницькою, а саме тієї, що стосувалася цензурування критики комуністичних діячів.

2) Пуриганська цензура.

Наступною категорією цензури, яку ми вважаємо за потрібне розглянути в рамках цього підрозділу, є пуританська цензура, яку дехто з дослідників також називає «морально зумовленою» цензурою. Як можна зрозуміти з назви, йдеться про вид цензури, що мав на меті охорону суспільної моралі від проявів неприйнятної для громади поведінки.

Існування пуританської цензури можна простежувати щонайменше до часів Стародавнього Риму, адже, як ми пам'ятаємо з підрозділу 1.1, саме охорона громадської моралі та покарання порушників входили до посадових обов'язків римських цензорів. [60]

Про контроль влади над громадською моральністю та табуваність певних тем також читаємо у багатьох авторів, зокрема в Н. Бахляйтера [23], З. Тана [42] та Л. Ліу [31].

У С. Шеррі зустрічаємо згадку про цілковите зникнення з радянської літератури фізичних проявів людського кохання, сексу та тілесності у 1930-х рр, внаслідок чого навіть ті твори, що видавалися у 1920-х рр. без відповідних обмежень, зазнавали цензури у подальших виданнях, щоб задовольнити нововстановлені моральні норми. [39, с. 123].

А в Н. Рудницької знаходимо розширення цього переліку: так, науковиця пише про те, як цензурування пуританського характеру в СРСР зазнавало «усе, що вважалося несумісним із моральним та естетичним вихованням радянської людини», а саме «секс, кров, лайку, огидні запахи, неприємну зовнішність, погані манери, відсутність особистої гігієни та певні частини і функції людського тіла» [14, с. 63].

Майже усе з наведеного вище переліку знаходимо й у проаналізованих нами творах, про що детальніше йтиметься нижче, у наступних практичних розділах. Задля наочності наведемо один приклад із роману М. П'юзо «The Godfather» та його першого українськомовного перекладу, що публікувався в 1973–1974 рр.:

«Greene laughed and said, “The son of a bitch was taking them to bed two at a time, *the old sandwich job*. Freddie, I gotta admit you really put it to those broads.

Nobody else could make them happy after you got through with them.»» [77, с. 392] // «Грін засміявся й повідомив: — Сучий син, він тягав їх у ліжко по дві одразу. *Не знаю, чим тільки Фредді їх причаровує...*» [73, с. 116].

Як бачимо, експліцитна згадка конкретної сексуальної практики заміняється в перекладі абстрактним «причаруванням», внаслідок чого можемо говорити про застосування пуританської цензури щодо оригінального змісту в тексті перекладу.

3) Релігійна цензура.

Останньою категорією, розглянутою в межах цього підрозділу, є релігійна цензура. Хоча контроль над створенням релігійної літератури існував ще з давніх часів, особливо гостро потреба в ньому постала після винайдення Йоганном Гутенбергом друкарського верстата близько 1440 р. Як зазначає І. Пул, реагуючи на збільшення кількості текстів, що могли нести в маси «єресь», Римська Католицька церква зважилася на те, чого не могла собі дозволити з практичних міркувань у випадку з рукописними книгами, а саме встановила централізований контроль над сферою друку шляхом видання відповідної папської булли у 1501 р. У 1529 цензура друку була встановлена у Німеччині, а в 1557 році право друку було обмежене й британським монархом [34, с. 14–15].

Із подальшим розвитком людства та виникненням нових держав та суспільних рухів, цензура релігійного характеру могла мати як ідентичний описаному вище характер та бути спрямованою на захист встановлених релігійних догматів, як це відбувалося, наприклад, в Австрії XVIII–XIX століть [23, с. 16–17], так і набувати протилежного спрямування, як, наприклад, це сталося в СРСР, де держава дотримувалася жорсткої антирелігійної політики, намагаючись досягти остаточного зникнення релігії [35, с. 3], що не могло не позначитися й на сфері перекладу.

Утім, оскільки за результатами нашого компаративного перекладознавчого дослідження не було виявлено ознак релігійно вмотивованої цензури у проаналізованих у практичних розділах творах, ми не зосереджуватимемося на цій категорії детальніше.

1.3.3. Класифікація цензури за суб'єктом: зовнішня цензура та самоцензура

Останнім критерієм класифікації цензури в перекладі, який ми розглянемо, є класифікація цензури за суб'єктом.

У Дж. Голмана зустрічаємо цікавий погляд, відповідно до якого дослідники розглядають перекладача та цензора крізь єдину призму, оскільки обоє можуть вважатися «сторожами, що стоять у критично важливих точках контролю та стежать за тим, що потрапляє на певну культурну чи лінгвістичну територію, а що залишається поза нею» (Переклад наш — *В. С.*) [24, с. 11].

Утім, попри оригінальність висловленого вище погляду на переклад та цензуру, не можемо не погодитися із закликом до обережності трактування образу перекладача та цензора як еквівалентних «сторожів» певної культурної чи лінгвістичної території, зазначаючи, що «сторож» у цензорі завжди буде значно суб'єктнішим за «сторожа» в перекладачі, адже контроль із боку цензора завжди спрямований на інших, як-от на перекладачів, у той час як перекладач — часто під впливом примусу з боку того ж таки цензора — буває змушений контролювати сам себе [42, с. 47]

У зв'язку з наведеними вище твердженнями вважаємо за необхідне класифікувати цензуру в перекладі за критерієм суб'єктності на 1) зовнішню цензуру, тобто таку, що її безпосередньо нав'язує перекладачеві влада, а також самоцензуру, за якої перекладач сам цензурує себе — хоча й, безперечно, не без відчуття зовнішнього тиску.

1) Зовнішня цензура

До зовнішньої цензури передусім відносимо цензуру як прояв інформаційного контролю з боку певної системи влади. Саме про таку «державницьку» цензуру пише у своїй монографії О. Федотова, називаючи її «контрольно-заборонною машиною, що включає різні форми й методи впливу й пресингу» [19, с. 67]. У такому сенсі цензуру можна сприймати як

систематичний та комплексний контроль держави над будь-якими засобами інформації, в рамках якого держава спроможна здійснювати втручання до процесу створення будь-якого інформаційного продукту та на власний розсуд вносити зміни до цього процесу, або й узагалі повністю припиняти його.

У сфері перекладу такий контроль може проявлятися в застосуванні владою деяких держав методів цензурного впливу задля обмеження знань своїх громадян про культури інших країн світу та спосіб, у який мислять представники таких інших культур, а також, як наслідок, для легшого керування своїми громадянами, як зазначає Ф. Гессабі. [27]

Комуністичний режим СРСР широко використовував такі важелі впливу на свою користь. На додачу до вже зазначених у попередніх підрозділах свідчень про застосування комуністами централізованої цензурної політики, згадаємо працю В. Ульріха, який описує встановлення цензури у Чехословаччині після приходу радянської влади у середині ХХ століття. З його слів, за перші роки встановлення комуністичного режиму у Чехословаччині було фізично знищено близько 27 млн книжок; окрім цього, також було запроваджено систему цензури, яка, зокрема, зачіпала переклади «небажаної літератури», яка будь-яким чином конфліктувала із комуністичними поглядами. Таким чином, режим перешкоджав публікації будь-якої перекладної літератури, не визнаної як такої, що в той чи інший спосіб сприяє формуванню нового суспільства [44, с. 27–30].

У нашому практичному дослідженні зовнішня цензура передусім проявляється у вигляді ідеологічних втручань у тексти радянських перекладів, наприклад:

«He could not see Miaja on a bicycle even in his most patriotic imagination, but Karkov said it was true. *But then he had written it for Russian papers so he probably wanted to believe it was true after writing it*» [76, с. 212] // «Навіть у найпатріотичнішому настрої він не міг уявити собі Міаху на велосипеді; але Карков запевняв, що так воно й було» [75, с. 208].

(В перекладеному фрагменті згадка про написання псевдопатріотичних історій для російських газет цілком вилучена, щоб не дискредитувати

російського журналіста Каркова, одного із персонажів роману «For Whom the Bell Tolls»).

2) Самоцензура.

На противагу зовнішній цензурі, що проявляється у примусовому зовнішньому впливі на процес перекладу, дослідники також виділяють таку категорію, як самоцензура перекладача, або ж самостійний процес цензурування перекладачем власної роботи.

У наукових працях знаходимо поділ самоцензури в перекладі на дві менших підкатегорії. Так, наприклад, С. Агнес виділяє зовнішню та внутрішню самоцензуру, з яких зовнішня спостерігається у випадках, коли перекладач цензурує себе, щоб уникнути зовнішнього тиску, який загрожує його фізичному існуванню чи свободі, а внутрішня переважно зумовлена його особистими рисами, уподобаннями, освітою чи соціальним колом [22, с. 198–199]. Підтвердження її слів бачимо в Х. Сантаемілії, який, пишучи про перекладацьке самоцензурування в перекладі тексту сексуального змісту зазначає, що самоцензура в таких випадках часто залежить від історичних та політичних обставин, однак також може зумовлюватися особистими протиріччями [36, с. 227].

Схожі думки знаходимо в Ф. Кука та К. Гейлманна, які поділяють перекладацьку самоцензуру на категорії «публічної», за якої перекладач підлаштовує засоби вираження під вимоги цензора та «приватної», в рамках якої перекладач сам виступає в ролі цензора без жодних явних зовнішніх обмежень свободи слова [25, с. 1]; а також у Н. Рудницької, яка говорить про зовнішні та внутрішні причини самоцензури перекладача, з яких перші можуть бути спричинені цензурним тиском будь-якого роду, а останні пов'язані з особистими поглядами перекладача [13, с. 134].

При аналізі текстів, що створювалися за авторитарних режимів, до яких, зокрема, належать і перші версії перекладів проаналізованих у Розділах 2 і 3 романів, логічно припустити, що ми маємо справу із першою, зовнішньою категорією самоцензури. Додаткові підтвердження притаманності такого

підвиду самоцензури авторитарним режимам знаходимо, зокрема, в А. Кератси, яка стверджує, що видавці в Італії часів Муссоліні, Німеччині часів Гітлера та Іспанії часів Франко були змушені вдаватися до самоцензури перед публікацією, щоб уникнути заборони вже виданих книжок, що могли призвести до їхнього банкрутства [30], а також у Є. Худи, яка, розповідаючи про досвід перекладу під час війни в Іраку в 2003 році, згадує численні культурні, політичні та безпекові причини для перекладацької самоцензури [45, р. 60].

Натомість у випадку текстів, що створюються у порівняно демократичних умовах, ми часто маємо справу із проявами «внутрішньої» самоцензури перекладача, яка, зі слів Х. Сантаемілії, може застосовуватися навіть у періоди, коли професійна автономія перекладача залишається недоторканою [36, с. 223]. Найчастіше це відбувається у випадку самостійного прагнення перекладача відповідати певним критеріям, як-от щодо політкоректності, про що детальніше йтиметься в наступних розділах.

Отже, поділ цензури в перекладі на категорії може здійснюватися за різними критеріями; у цьому дослідженні ми подаємо категоризацію цензури за критеріями:

- 1) форми — на повну цензуру («непереклади»), часткову цензуру та «нульову цензуру» (повні переклади);
- 2) змісту — на ідеологічно вмотивовану, пуританську або морально вмотивовану та релігійну цензуру;
- 3) суб'єкта цензурування — на зовнішню цензуру та перекладацьке самоцензурування, яке, у свою чергу, також поділяється на «зовнішню» та «внутрішню», або ж на «публічну» та «приватну» підкатегорії;

1.4. Подолання радянської цензури та цензурні тенденції нового часу

Попри те, що саме питання цензури в перекладі, зокрема вплив цензури на переклад в СРСР та Україні досліджується доволі широко, за весь час роботи над

теоретичною частиною нам так і не вдалося знайти жодного джерела, яке б достатньою мірою розкривало питання подолання перекладацької цензури.

Можна сказати, що про необхідність подолання впливу цензури у непрямий спосіб говорить І. Коханська, пишучи у 2007 році про те, що купюрований в наявних російськомовному та українськомовному перекладах роман Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls» досі не був перекладений в Україні повністю. [7, с. 4]; утім, дослідниця не пропонує жодних конкретних стратегій, яких необхідно було б дотримуватися для створення такого «повного перекладу».

Подібним чином, знаходимо міркування про тенденції розвитку художньої літератури за умов скасування цензури в одній із розвідок Н. Рудницької, однак згадані конкретні кроки, яких можна вживати задля нейтралізації наслідків цензури після її зникнення, обмежуються лише виконанням повторних перекладів, без жодних згадок про конкретні критерії, за якими можна було б оцінювати ступінь подолання цензурного впливу [11, с. 73].

Враховуючи зазначене вище, а також спираючись на наведену в попередніх підрозділах інформацію, агреговану на основі аналізу джерел, вважаємо за потрібне запропонувати власний внесок до царини прикладного перекладознавства за Дж. Голмсом [28] та сформулювати власні критерії, що можуть слугувати орієнтиром у питанні подолання або неподолання впливу радянської цензури на конкретні перекладені тексти у сучасній Україні, а саме:

1) відновлення тексту перекладу за критерієм форми, тобто а) повернення читачам або створення нових перекладів творів, які були вилучені/заблоковані радянським цензурним апаратом; б) повернення до тексту перекладу вилучених цензором фрагментів з метою відновлення його повноти; в) усунення дрібних втручань в текст перекладу для забезпечення цілковитої відповідності структурі та змісту оригіналу;

2) відновлення тексту перекладу за критерієм змісту, тобто: а) нейтралізація ідеологічних втручань у текст перекладу, повернення до нього усіх ідейно навантажених елементів, які могли бути вилучені для досягнення

відповідності вимгам комуністичної ідеології; б) вилучення втручань пуританського характеру, повернення до тексту згадок сексу, тілесності, а також тих елементів експресивності, зокрема лайки, що видавалися радянським цензорам непристойними та неприйнятними для морального образу радянської людини; в) нейтралізація викривлень релігійного характеру;

3) втрата актуальності суб'єктів цензури, незалежно від того, чи йдеться про очевидні прояви зовнішньої, «державницької» цензури, чи про зумовлену зовнішнім тиском самоцензуру, а саме створення нових перекладів чи редагування вже наявних за умови відсутності будь-яких факторів зовнішнього пресингу на процес.

Утім, мусимо також принагідно зазначити, що навіть подолання радянського впливу на переклади ще не означатиме остаточного подолання цензури загалом.

На особистому рівні, визначаючи межі прийняттого та неприйнятного, перекладчі та видавці продовжуватимуть застосовувати цензуру «внутрішнього» типу. У той самий час, на більш глобальному державному рівні цензура також може бути присутня навіть за демократичного устрою.

Завершуючи свою передмову до збірника наукових праць «Translation and Censorship in Different times and Landscapes», Т. Серуя зазначає: «стає очевидним, як цензура йде пліч-о-пліч із перекладом не лише за диктаторських режимів у далекому минулому, але й у наш час, і в країнах, що вважаються демократичними» (Переклад наш — В. С.) [38, с. хіх]

На підтвердження цієї думки, можна згадати численні приклади цензурування різних книжок, серед яких, зокрема, «Гаррі Поттер» Дж. Ролінг, «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марка Твена та «Відьми» Р. Дала, у школах та публічних бібліотеках держави-«взірця демократії» США, наведені автором книги «Banned in the U.S.A.: A Reference Guide to Book Censorship in Schools and Public Libraries» Г. Фоерстелом [26].

В Україні на офіційному рівні завершення ери цензури було закріплене із прийняттям Верховною Радою України Конституції України у 1996 році, стаття

34 якої гарантує кожному право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право на вільне збирання, зберігання, використання та поширення інформації, а стаття 15 — забороняє цензуру. [51]. Окрім того, заборона цензури закріплена у низці інших Законів України. [52; 53; 54; 55; 58]. Утім, та сама Конституція передбачає простір для можливого інформаційного контролю влади, проголошуючи, що право на свободу думки та слова може обмежуватися в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, а також низці інших випадків [51].

Окрім цього, дедалі помітнішим стає так званий «суспільний», за визначенням О. Федотової [20, с. 67], напрям цензури, за якого творці текстів цензурують самі себе вже не через фізичну загрозу, а з метою досягнення відповідності певним суспільним стандартам. Яскравим прикладом проявів такої суспільної цензури може слугувати тенденція до політкоректності, у дедалі більшій помітності якої можемо пересвідчитися як оглянувши публікації у ЗМІ, так і проаналізувавши прояви нової цензури у сучасних перевиданнях давніших, створених у «менш політкоректні часи» текстів (див. висновки до розділів 2 та 3). Підтвердження наведеної вище тези знаходимо, зокрема, у В. Карабана та Н. Рудницької, що визначають політичну коректність як вид (само)цензури та зазначають, що опоненти політичної коректності вбачають у ній виклик для демократії. [5, с. 212]. Про актуальність питання політкоректності в українсько-англійському та англійсько-українському перекладі також свідчить публікація в 2016 році глосарію політично коректних та гендерно нейтральних термінів на 874 статті авторства В. Карабана та А. Карабан [4, с. 243].

Отже, було з'ясовано, що проблема подолання радянської цензури в перекладах досі недостатньо представлена у дослідженнях, внаслідок чого нам не вдалося знайти в інших дослідників критеріїв, за якими можна було б оцінювати ступінь нейтралізації цензурних втручань у конкретний текст, перекладений українською мовою в СРСР. На основі проаналізованого у попередніх розділах ми пропонуємо власні критерії оцінювання ступеня подолання впливу цензури на переклади. Також ми аналізуємо становище з

цензурою у демократичній Україні та акцентуємо увагу на деяких цензурних тенденціях нового часу, зокрема пов'язаних із тяжінням до політкоректності.

Висновки до Розділу 1

Основними віхами становлення цензури на державному рівні в СРСР (що впливало зокрема й на Україну) є видання більшовиками Декрету про друк 1917 р. та створення Головного управління в справах літератури (Головліту), яке до 1990 р. займалося ідеологічно вмотивованим цензуруванням тієї друкованої продукції, яка видавалася радянському режиму шкідливою.

Цензура значною мірою впливає на переклад та перекладачів, яким нерідко доводилося платити за свою діяльність життям, та зокрема мала згубний вплив на розвиток сфери українського перекладу, якого та набула у період до встановлення радянської влади та під час дії політики українізації в Радянському Союзі.

Вплив цензури на переклади можна класифікувати за критеріями форми впливу, змісту втручань у текст та суб'єкта цензури.

За критерієм форми вплив цензури можна поділити на: такий, що призводить до повного цензурування текстів та появи «неперекладів» (тобто перекладів, які не були створені взагалі, були створені, але не були видані, або ж були створені поза межами зони впливу правлячого режиму, який обмежував видання певних перекладених творів, у нашому випадку — поза межами СРСР); такий, що призводить до часткового цензурування текстів, внаслідок якого переклади з'являються, однак у викривленому вигляді; а також такий, внаслідок якого створюються повні переклади, у яких сліди цензурного впливу відсутні або майже відсутні, та який також може зводитися до поодиноких проявів самоцензурування.

За критерієм змісту цензуру в перекладі можна поділити на такі орієнтовні загальні категорії, як ідеологічно зумовлена цензура, націлена на охорону системи від небажаних ідеологічних впливів, пуританська або морально

зумовлена цензура, мета якої полягає в утриманні текстів, що видаються, у межах прийняттого для суспільних моральних переконань, а також релігійна цензура, суть якої зводиться, залежно від державного контексту, або до «викорінення ересі» та ідей/понять, що не є сумісними із прийнятими релігійними догматами, або ж, як у випадку СРСР, до боротьби із проявами релігії, яка вважалася шкідливою та цілеспрямовано викорінювалася.

Нарешті, за критерієм суб'єкта цензура поділяється на такі види, як зовнішня цензура, яка проявлялася, до прикладу, в СРСР у вигляді централізованої державної цензури, а також самоцензура, суть якої зводиться до самостійного контролю перекладача або видавця над змістом тексту з метою досягнення відповідності тексту панівним ідеологічним/моральним імперативам та настроям. Чимало дослідників також поділяють самоцензуру на такі підкатегорії, як «публічна» або «зовнішня» самоцензура, в рамках якої перекладач/видавець цензурує себе для уникнення певної загрози, а також «приватна» або «внутрішня» цензура, не зумовлена жодними іншими чинниками, окрім особистих переконань перекладача/видавця або його прагнення відповідати певним стандартам.

Враховуючи відсутність відповідних досліджень у вітчизняному перекладознавстві до цього часу, нами було сформульовано власні критерії оцінювання подолання впливу цензури на переклад, зокрема: відновлення повноти тексту включно із дрібними деталями, нейтралізація втручань ідеологічного, пуританського та релігійного характеру, створення нових версій перекладів/нових перекладів за умови відсутності зовнішнього цензурного тиску тощо.

Станом на сьогодні у сучасній Україні можна виокремити деякі тенденції, що можуть свідчити про виникнення нової цензури, наприклад, тенденції до політкоректності в перекладах у місцях, де її вживання не виправдане оригіналом.

РОЗДІЛ 2. ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ЦЕНЗУРИ У ПОВТОРНОМУ ПЕРЕКЛАДІ НА ПРИКЛАДІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Е. ГЕМІНГВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS»

У цьому другому розділі дослідження ми зосередимося на вивченні практичних аспектів подолання радянської цензури у сучасній Україні на прикладі роману «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея.

Українською цей роман в перекладі М. Пінчевського опублікувало вид-во «Дніпро» у III томі чотиритомника «Ернест Хемінгуей. Твори в 4-х томах» (1981 р.) [75]. Через три з половиною десятиліття «For Whom the Bell Tolls» вийшов у сучасній Україні вже в новому перекладі А. Савенця у 2018 році.

Під час порівняльного аналізу оригінального тексту та його перекладів було виявлено сліди цензурних втручань у радянському перекладі, які були переважно усунуті в сучасній українській версії. Детальніший аналіз впливу цензури та ступеня її подолання наведено в наступних підрозділах.

2.1. Роман «For Whom the Bell Tolls» та громадянська війна в Іспанії: історичний контекст

У цьому підрозділі ми стисло розглядаємо історичний контекст роману «For Whom the Bell Tolls», наводимо ймовірні причини для цензурування тексту, а також окреслюємо шлях роману в СРСР від повоєнної цілковитої заборони до публікації українською мовою 1981 року.

Громадянська війна в Іспанії 1936–1939 рр., у якій, зокрема, брав участь Е. Гемінгвей, мала міжнародний характер. Так, наприклад, М. Хіменес та А. Муньйос зазначають, що франкістів у ній підтримували італійський та німецький режими Муссоліні та Гітлера, а республіканців — англійці, французи та **росіяни** [29].

Роман «For Whom the Bell Tolls», в основу якого ліг військовий досвід автора [66], описує три дні з життя американського добровольця-республіканця Роберта

Джордана. Описуючи роздуми протагоніста та його взаємодію із іншими персонажами, автор неодноразово — і далеко не завжди в позитивному чи принаймні нейтральному контексті — згадує росіян-комуністів, через що роман, який на загал міг би цілком вписатися в межі радянської ідеологічної парадигми «боротьби з фашистами», просто не міг не привернути уваги цензорів.

Як зазначає І. Коханська, відразу після публікації твору 1940 року в США його доля в СРСР вирішилась на рівні секретарів ЦК ВКП(б), які визнали роман ідеологічно неприйнятним до видання. Згодом, у 1968 році, роман все-таки був опублікований в СРСР російською мовою — однак із численними купюрами ідеологічного характеру [7, с. 10–11].

1969 року вийшов український переклад твору авторства Мара Пінчевського із тотожними вилученнями та замінами через поширену на той час практику звірення українських перекладів, навіть виконаних із оригіналу, із російськими [10, с. 128]. А 1981 року український переклад роману «По кому подзвін» був опублікований у чотиритомнику творів Е. Гемінгвея — виданні, яке й стало матеріалом для нашого дослідження [75].

Детальніший розгляд цензурних втручань, що спостерігаються у тексті 1981 року, а також аналіз подолання такого цензурного впливу в сучасному українському перекладі роману подано у наступних підрозділах.

2.2. Компаративний перекладознавчий аналіз оригіналу роману та його радянського перекладу: загальна характеристика втручань у текст

У цьому підрозділі наводяться результати компаративного перекладознавчого дослідження оригінального тексту роману «For Whom the Bell Tolls» та його радянського перекладу та, зокрема, класифікація цензурних втручань, виявлених у тексті радянського видання 1981 року.

Детально проаналізувавши текст перекладу роману авторства Мара Пінчевського [75] та порівнявши його з оригіналом [76], ми виявили 111 випадків викривлення змісту, зміни стилю та вилучення фрагментів тексту

оригіналу, які можна пояснити цензорським втручанням. Із повним переліком таких втручань та відповідними кількісними підсумковими даними можна ознайомитися в Додатку 1. (Зазначимо, що випадки відсутності фрагментів тексту, які, на нашу думку, були зумовлені не впливом цензури, а радше неухважністю перекладача чи іншими не пов'язаними із темою нашого дослідження причинами, наприклад: «Mark for troops on foot by companies, like this, see? *A little square and then mark beside it.* Mark for cavalry, like this, you see? (Тут і далі курсив наш — В. С.)» [76, с. 74–75] // «Піхоту позначай ротами, ось так, бачиш? А кінноту в такий спосіб» [75, с. 71], до таблиці не увійшли).

Попри те, що загалом виявлені втручання цілком вписуються у рамки категорій ідеологічної та пуританської цензури, ми застосовуємо детальнішу класифікацію, поділяючи приклади цензурування оригіналу на такі категорії:

1) очевидні втручання ідеологічного характеру, що стосувалися виявів негативного або іронічного ставлення автора до СРСР, комуністів, зокрема росіян, і їхньої причетності до Громадянської війни в Іспанії. Так, наприклад, розмірковуючи про перспективи республіканського майбутнього Іспанії, один із персонажів роману виголошує таку репліку:

«And afterwards shoot the anarchists and the Communists and all this canalla except the good Republicans» [76, с. 253]. У тексті перекладу цю репліку повністю вилучено [75, с. 249];

2) менш помітні втручання ідеологічного характеру, шляхом зміни відтінків значення, наприклад:

«He had a rude way of speaking and he was *undoubtedly a fascist* and a member of their club...» [76, с. 108] // «Дон Гільєрмо поводився дуже брутально, і *фашист* був *запеклий*, і член їхнього клубу...» [75, с. 105] (нейтральне «*undoubtedly*» замінено означенням із негативною конотацією «запеклий»);

3) втручання, що стосуються опису моделей соціальної поведінки чи характеристик суспільства, що видавалися цензору неприйнятними, наприклад:

«I was at the table and others were there, Pastora, who is uglier than I am, and the Nina de los Peines, and other gypsies and *whores of great category*». [76, с. 168]

// «Я сиділа там за столом; були там і Пастора, ще бридкіша за мене, і Нінья де лос Пейнес, і ще кілька циганок та *шикарних дівчат*. [75, с. 165]» (замість точних еквівалентів «шльондри» чи «повії» вжито нейтральне «дівчата»);

4) цензурування надміру прозорих натяків на секс та описів сексуальної поведінки та тілесної близькості персонажів, наприклад:

«Lie close against me, rabbit. I love thee as much feeling thee against me in here in the dark as I love thee *making love*». [76, с. 301] // «Притулися до мене, зайчику. Коли ти лежиш отак поряд зі мною в темряві, мені так само гарно, як тоді, *коли ти зовсім моя*» [75, с. 294] (вжито евфемізм: «коли ти зовсім моя» замість «коли ми кохаємося» (Переклад наш — В. С.);

5) втручання, що полягали в цензуруванні біологізму в тексті, зокрема назв деяких частин тіла, занадто «фізіологічних» описів тощо, наприклад:

«...I walked away from him with a certain amount of arrogance and much style and from the back he throws me this horn *between the cheeks of my buttocks* and it comes out of my liver» [76, с. 55] // «...І тоді я відійшов від нього — знаєш, так поважно, гордо, і раптом він ударив мене рогом *іздаду* і простромив наскрізь, аж до печінки». [75, с. 53] (фізіологічні деталі узагальнено до «іздаду»);

б) цензурування лайки, наприклад: «We have enough work and enough things that will be done without complicating it with *chicken-crut*». [76, с. 160] // «Ми маємо досить роботи, досить клопоту, і не треба ускладнювати їх *усякими дурницями*» [75, с. 158] (лайку евфемізовано до нейтральних «дурниць»).

Отже, нами визначено основні категорії, на які можна умовно поділити цензурні втручання в українськомовний радянський переклад роману «For Whom the Bell Tolls» 1981 року. Далі розглянемо кожну з них детальніше.

2.2.1. Очевидні втручання ідеологічного характеру

У випадку з втручаннями, що мають явний ідеологічний характер, оригінал зазнавав змістових та стилістичних викривлень та (переважно) купюр у тих фрагментах, де автор від власного імені або від імені персонажів висловлював

негативне, іронічне або зневажливе ставлення до СРСР, комуністичних діячів і, зокрема, росіян. Так, коли один із персонажів роману, радянський генерал Гольц, віддає протагоністу Джордану наказ, він іронізує над самим собою, кажучи:

«You never think about only girls. I never think at all. Why should I? *I am General Sovietique. I never think. Do not try to trap me into thinking*» [76, с. 15].

Натомість в оригіналі узагальнювальну частину репліки, що стосувалася радянських генералів, усунули, надавши словам Гольца такий вигляд:

«Ви думаєте — і не тільки про дівчат. А я взагалі не думаю. Навіщо мені думати?» [75, с. 13].

Натомість у випадках, коли ідеологічно «шкідливий» фрагмент оригінального тексту із певних причин вирішували залишати, його зміст часто викривлювали, внаслідок чого, наприклад, спотворювалося зображення персонажів. Скажімо, відтворюючи в думках образ російського журналіста Каркова, якому було доручено пильнувати трьох немобільних поранених російських військових у Мадриді та вбити їх у разі здачі міста, щоб ті не потрапили до рук фашистів і не виказали присутність росіян у місті, Роберт Джордан згадує його так:

«In the event the city should be abandoned, *Karkov was to poison them to destroy all evidence of their identity* before leaving the Palace Hotel [76, с. 212]».

Натомість у радянському перекладі персонажа описують дещо інакше:

«Якби Мадрид довелося здати, Карков, переше ніж залишити «Палас-готель», *обіцяє дати їм отруту* [75, с. 209]».

Як бачимо, незначна на перший погляд зміна значно викривлює образ персонажа. У радянському перекладі Карков постає не як потенційний убивця трьох поранених для знищення слідів російської присутності, а як дбайливий товариш, що «обіцяє» їм отруту, нібито щоб ті не потрапили до ворожих рук.

2.2.2. Менш помітні втручання ідеологічного характеру

Подібна ситуація склалася із менш очевидними ідеологічними втручаннями, що стосувалися не стільки значення в цілому, скільки його

відтінків, додаючи описуваним персонажам та предметам негативних конотацій або ж навпаки усуваючи конотації, які могли вважатися негативними. Малопомітними, однак чітко закономірними серед них є втручання, що стосувалися радянського погляду на власність. Так, наприклад, в епіграфі до роману, у якому Гемінгвей використав уривок із «Медитації XVII» Джона Донна, у загальному контексті згадується слово «*manner*», тобто «маєток» [76, с. 5], який у перекладі зводиться до абстрактної «оселі»:

«...І якщо море змиє хоч би скалку материка, поменшає Європа, і те саме буде, якщо змиє мис або *оселю друга твого, а чи твою власну...*» [75, с. 5].

Натомість в іншій частині тексту, де описується розправа повсталих мешканців іспанського містечка над фашистами, цілковито нейтральний «*house*» одного зі страчених подається як «особняк»:

«“Don Guillermo,” another shouted. “Should we send to the *house* for thy spectacles?”» [76, с. 109] // «Доне Гільєрмо! — крикнув хтось. — Може, послати когось до твого *особняка* по окуляри?» [75, с. 106].

Неодноразово, коли персонажі роману згадували фашистів із нейтральною або ж навіть позитивною оцінкою, перекладач змінює її на іншу, яка зовні може видатися прийнятним функціональним еквівалентом, та втім, має відсутні в оригіналі негативні конотації, наприклад:

«...Don Anastasio Rivas, who was an *undoubted* fascist and the fattest man in the town». [76, с. 112] // «...Дон Анастасіо Рівас, *запеклий фашист* і найгладша людина в нашому містечку» [75, с. 109] (нейтральне означення «безсумнівний» (Переклад наш — В. С.) змінено на негативне «запеклий»)

Також наведемо протилежний випадок, коли в радянському перекладі згадка звичного для СРСР явища цензурування, була замінена на «читання»:

«This was no way to think; but who *censored* his thinking? Nobody but himself». [76, с. 125] // Негарно так думати, але хто *читає* його думки? Ніхто, крім нього самого» [75, с. 122].

Як бачимо, ідеологічна цензура в романі проявлялася і у відвертому, і у більш прихованому вигляді, де її можна не помітити за нібито відповідними на

перший погляд функціональними еквівалентами. У своїй сукупності такі втручання порушують адекватність перекладу, позбавляючи читача можливості побачити в тексті саме ті акценти, оцінки та образи, які вкладав у нього автор, або ж навпаки, нав'язуючи читачу оцінки, що були відсутні в тексті оригіналу.

2.2.3. Цензурні втручання щодо неприйнятних соціальних моделей/елементів

Наступні категорії виявлених втручань тяжіють до площини пуританської цензури. Так, наприклад, виокремлена нами третя категорія охоплює випадки, коли текст змінювався у місцях, де описувалися моделі поведінки чи соціальні елементи, які вважалися неприйнятними для радянського читача. Наприклад коли одна з героїнь роману описує застілля, на якому були присутні «*whores*», тобто «шльондри» (Переклад наш — В. С.), у радянському перекладі 1981 року ми зустрічаємо лише абстрактних «дівчат», наприклад:

«It was a banquet, small but of great intensity and almost of a violence due to a dispute between Pastora and one of the most significant *whores* over a question of propriety». [76, с. 168] // «Бенкет був хоч і невеликий, але дуже веселий, і навіть мало не зчинилася колотнеча, бо Пастора й одна з тих *шикарних дівчат* завели суперечку з питань етикету» [75, с. 165].

Водночас варто зазначити, що коли слово «*whore*» вживалося у творі як лайка, у перекладі воно передавалося достатньо точно, наприклад:

«“I’m a whore if thee wishes, Pilar,” Maria said. “I suppose I am in all case if you say so. But calm thyself. What passes with thee?”» [76, с. 138] // «Хай я буду хвойда, коли ти так хочеш, Пілар, — мовила Марія. — І певно, я справді хвойда, коли ти так кажеш. Тільки вгамуйся. Що це з тобою?» [75, с. 135].

Отже, можемо зробити висновок, що «шикарні дівчата» з’явилися в тексті не через те, що слово «хвойда», «шльондра» або інші слова із синонімічного ряду видалися творцям перекладу надто грубими, а саме через те, що у цьому випадку воно вживалося в прямому значенні для опису реального явища проституції.

Як інший, найбільш явний приклад цензурних втручань цієї категорії можна навести цілий вилучений абзац обсягом у 213 слів, у якому Роберт Джордан описує дружину та коханку російського журналіста Каркова, а також розмірковує на тему чуток про інших дружин, яких той міг мати поза межами Першого танкового корпусу:

«Kashkin had only been tolerated there. <...> Anyway, he and Karkov had become friends and he had become friends too with the incredibly thin, drawn, dark, loving, nervous, deprived and unbitter woman with a lean, neglected body and dark, gray-streaked hair cut short who was Karkov's wife and who served as an interpreter with the tank corps. He was a friend too of Karkov's mistress, who had cat-eyes, reddish gold hair (sometimes more red; sometimes more gold, depending on the coiffeurs), a lazy sensual body (made to fit well against other bodies), a mouth made to fit other mouths, and a stupid, ambitious and utterly loyal mind... (із повним текстом цитати можна ознайомитися у Додатку 1 (приклад 53))» [76, с. 207].

Імовірно, думка про таку аморальну поведінку російського журналіста так вжахнула цензора, що з тексту було вилучено навіть ту частину абзацу, що стосувалася образу іншого персонажа, російського динамітника Кашкіна, і ніяк не була пов'язана із жінками Каркова [75, с. 205].

2.2.4. Цензурування сексу й тілесної близькості

Наступною пропонуємо розглянути категорію втручань, що стосуються сексу, сексуальної поведінки та сцен із описами тілесної близькості персонажів. Для справедливості зазначимо, що межа між цензурованими та нецензурованими уривками з цієї категорії є дуже тонкою, а подеколи й взагалі відсутньою, що дає привід припустити, що в цій категорії ми маємо справу радше із **самоцензурою** перекладача, аніж із зовнішнім цензурним впливом, оскільки з волі зовнішнього цензора, найімовірніше, з тексту вилучалися б усі згадки про секс без винятку.

Судячи з того, яких змін зазнавали описи сексу та загалом близькості персонажів, робимо висновок, що, як би парадоксально це не звучало, передаючи їх, перекладач намагався уникати згадок про *тактильність* та *сексуальність*:

«She did not wake and he rolled onto his side away from her and with his head out of the robe in the cold again, lay awake a moment feeling the long, seeping luxury of his fatigue and then *the smooth tactile happiness of their two bodies touching...*» [76, с. 71] // «Вона не прокинулася, і він перевернувся на другий бік і, знову висунувши голову на холод, полежав хвилинку, віддаючись розлитій млосній утомі, втішаючись *живою, радісною близькістю двох тіл...*» [75, с. 68] (оригінальна згадка тактильності замінена в перекладі абстрактною «близькістю»);

«...Like a *sexual acceptance* of something that could come in the night when there was no understanding, only the delight of acceptance». [76, с. 302] // «...Відчуваючи при цьому *насолоду*, яка може прийти серед ночі, коли розум не бере в цьому участі, а є тільки радість близькості» [75, с. 295] («*sexual acceptance*» абстрагується до «насолоди»).

Утім, якщо згадки гетеросексуальних контактів зберігалися у тексті бодай цензуровано, будь-які натяки на інші сексуальні практики із тексту вилучені цілком. Так, наприклад, коли в ніч перед боєм кохана дівчина протагоніста говорить, що не зможе зайнятися з ним сексом, автор описує його думки так:

«I'll keep any oversupply of that for tomorrow. I'll need all of that there is tomorrow. *There are no pine needles that need that now as I will need it tomorrow. Who was it cast his seed upon the ground in the Bible? Onan. How did Onan turn out? He thought. I don't remember ever hearing any more about Onan.* He smiled in the dark» [76, с. 302].

Натомість у перекладі розчаровані вагання Джордана щодо мастурбації та згадка біблійного Онана відсутні, а його думки обмежуються скупим та абстрактним формулюванням: «...Це залишиться при мені й стане мені в пригоді завтра. Завтра мені потрібно буде все те, що в мене є» [75, с. 295].

2.2.5. Цензурування біологізму

П'ята категорія з нашої класифікації, наведеної в підрозділі 2.2.1, частково перегукується із попередньою, адже вона так само передбачає цензурування біологізму й згадок деяких частин тіла — утім, у ній йдеться про більш загальний контекст, що стосується не лише сексу, а й «непристойності» загалом.

Так, наприклад, критикуючи рішення своєї дружини, яка перебрала на себе командування загоном, партизан Пабло говорить товаришам по зброї:

«[You are] Led by a woman with her *brains between her thighs* and a foreigner who comes to destroy you» [76, с. 194].

Утім, замість цілком логічного «Вами командує жінка, у якої *мізки між ногами*» (Переклад наш — В. С.), у перекладі 1981 року ми зустрічаємо лише узагальнений натяк:

«Вами командує жінка, в якої *мозок під спідницею*, й чужинець, який прийшов, щоб вас занапастити» [75 с. 192].

Варто зазначити, що в радянському перекладі роману загалом наявна дивна тенденція до уникання дослівного перекладу слова «*thigh*» — як у загальному контексті (див. приклад вище), так і під час опису інтимних моментів (див. приклад 87 у Додатку 1), і навіть у нейтральному контексті верхової їзди. Так, в епізоді, де автор змальовує те, як Роберт Джордан їде верхи, перекладач без жодних очевидних причин замінює частину ноги, якою герой торкається коня, із «стегна» (*thigh*) на «шенкель» — «внутрішню, звернену до коня частину ноги від коліна до щиколотки, якою вершник управляє конем» [57, с. 439]. Нам залишається лише здогадуватися, що ж «непристойного» було в тому, як чоловік керує конем:

«He caressed the gray once with his *thigh muscles*, and then held him steady ...» [76, с. 400–401] // «Він раз тільки тихенько стиснув сірому боки *шенкелями*, а потім лише стримував його...» [75, с. 393].

Подібні узагальнювальні виправлення спіткали й деякі інші описи, навіть попри те, що на фізіологічність в оригіналі був хіба натяк. Наприклад, мріючи про розправу над фашистами, один із партизанів бажає їм такої долі:

«And being nailed to the tops of fence posts *to be pushed over backwards* for the others» [76, с. 254].

Натомість перекладач вирішив цілком уникнути й без того евфемізованого образу «сповзання задом наперед» (переклад наш — В. С.) і обмежився стриманим: «А решту — поприбивати цвяхами до парканів» [75, с. 250].

2.2.6. Цензурування лайки

Останньою категорією в нашому переліку є приклади цензурування лайки. Важливо зазначити, що у цьому конкретному випадку таке цензурування було розпочате іще самим автором; як зазначають М. Мажзуб та К. Дойль, намагаючись обійти цензурні обмеження, які диктував тодішній видавничий ринок, під час написання «For Whom the Bell Tolls» Гемінгвей вирішив підійти до передання лайки персонажів творчо, вдаючись до таких прийомів, як заміна лайливих слів на інші без втрати контексту, використання інших слів, що римуються з лайливими, а також дослівний переклад іспанських ідіоматичних лайливих висловів, внаслідок чого читачі оригіналу зустрічають у романі такі незвичні конструкції, як «*obscenity ourselves out of these mountains*», «*go to the unprintable*» [76, с. 47], які в радянському перекладі цілком точно передаються через еквівалентні евфемізми на кшталт «туди його й розтуди» [75, с. 44].

Утім, попри початкову цензурованість лайки, радянське видання змогло цензурувати її ще більше — передусім у випадках формулювання «аморальних» лайливих висловів «прийнятними» словами. Приклад цього бачимо нижче:

«“Sons of the great whore,” the voice came now from behind the rocks again. “Red swine. *Mother rapers. Eaters of the milk of thy fathers.*” [76, с. 277]» // «Сини послідущої суки! — долинув знову голос із-за скелі. — Червоні свині!» [75, с. 272] (Попри «літературність» самих слів, перекладач не наважується написати

ані про «гвалтівників матерів», ані про «батькове молоко» (Переклад наш — В. С.)).

Так само цензурувалася для пом'якшення ефекту і лайка із натяками на людські геніталії — передаючи її, перекладач обмежувався узагальненнями, втрачаючи оригінальні колорит та гумор. Так, наприклад, насміхаючись над ватажком, один партизан називає осідок загону «*el Palacio del Miedo*» — «Палацом страху» (переклад наш — В. С.). Його співрозмовник також жартує,:

«“*La cueva de los huevos perdidos,*” Robert Jordan capped the other happily. “The cave of the lost eggs”» [76, с. 180].

У перекладі замість прямолінійного й примітивного жарту про «Печеру втрачених яєць» (Переклад наш — В. С.) із максимально простою й вживаною лексикою, що звучить правдоподібно з вуст військовика, ми читаємо, як той називає партизанський табір «Печерою звалашеної мужності» [75, с. 178], вживаючи слово, яке навіть в одинадцятитомному Словнику української мови на той час уже було позначене як діалектне [56, 459].

Опис цієї категорії був би не повним, якби ми не згадали також і про прояви цензури при перекладі лайливих іспанізмів. У деяких випадках перекладач просто цензурує їх так само, як і англійську лайку, не залишаючи навіть сліду присутності іспанізмів та завдаючи шкоди колориту оригіналу, наприклад:

«“What do you wear under your skirts, Ingles?” “*Los cojones,*” Robert Jordan said» [76, с. 186]. // «Що в тебе під спідницею, Inglés? — *Te same, що й в усіх,* — сказав Роберт Джордан» [75, с. 183].

Часом, коли у прямій мові персонажів з'являлася іспанська лайка, її зберігали в оригінальному вигляді, евфемізуючи її переклад у примітках, наприклад:

«He's *jodido?*» [76, с. 263] // «Гадаєш, що він *jodido?* ¹ | ¹ Загинув, пропав (ісп.)» [75, с. 269].

У більшості ж випадків усі лайливі іспанізми просто пояснювали в примітках словами «іспанська лайка», як-от у цьому випадку:

«“What are you two doing ? Becoming maricones?” Pilar said suddenly beside them in the dark» [76, с. 354] «Що ви тут робите? Maricones¹ поробилися? — почувся раптом поряд із темряви голос Пілар. / ¹ Іспанська лайка» [75, с. 347].

Як бачимо, тут цензура нівелює суть перекладацької примітки, оскільки те, що перед нами лайка, очевидно і з контексту, однак жодних додаткових пояснень у примітці ми не знаходимо. Із подібними такими випадками можна ознайомитися у порівняльній таблиці, поданій у Додатку 1.

Отже, за результатами порівняння оригінального тексту роману Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls» та його українськомовного перекладу 1981 р. авторства М. Пінчевського виявлено численні втручання, суть яких полягала у змістовому та стилістичному викривленні оригінального тексту та його купюруванні у місцях, де описувалися ідеологічно невідповідні явища, а також соціальні елементи, моделі поведінки, явища, дії та слова, які могли видатися цензору «аморальними». Такі втручання викривлюють уявлення читача роман, а отже негативно впливають на адекватність перекладу.

2.3. Аналіз подолання цензури в сучасному українському перекладі роману

У цьому підрозділі ми аналізуємо ступінь подолання цензурних втручань, виявлених у радянському перекладі Мара Пінчевського 1981 року, у новому перекладі 2018 року, а також наводимо висновки, зокрема щодо імовірної взаємодії між зовнішньою цензурою та самоцензурою перекладача.

Загалом, можемо сказати, що переклад А. Савенця 2018 року [68], що створювався у сучасній Україні без зовнішнього цензурного впливу, є значно точнішим та адекватнішим, оскільки переважну більшість викривлень, що були наявні у перекладі 1981 р., у сучасній українській версії роману було виправлено (101 зі 111, або ж 91% від загальної кількості прикладів цензурного впливу).

Розглянемо це питання детальніше на конкретних прикладах.

2.3.1. Очевидні втручання ідеологічного характеру

Найбільш помітною на перший погляд зміною, що простежується в перекладі А. Савенця 2018 р. у порівнянні з давнішим українським перекладом Мара Пінчевського 1981 р., є усунення очевидних втручань ідеологічного характеру. Так, скажімо, згаданий у підрозділі 2.2.2 фрагмент, що стосувався приховування присутності росіян у Мадриді, передається тут цілком точно:

«Але була й інша історія, про яку Карков не писав. У готелі «Палас» він опікувався трьома пораненими росіянами. Це були два танкісти й льотчик, занадто тяжко поранені, аби їх перевозити, *а оскільки в той час надзвичайно важливо було не залишити жодних слідів російського втручання, що виправдало б відкрите втручання фашистів*, Карков відповідав за те, аби поранені не потрапили фашистам до рук, якщо місто доведеться здати.

У випадку, якби довелося залишити місто, Карков *мав* перед тим, як залишити готель «Палас», отруїти їх, *аби знищити всі докази їхньої ідентичності*» [68, с. 304].

Аналогічні закономірності простежуємо і в багатьох інших випадках, як-от у наведеному нижче прикладі, де новий переклад відновлює повноту тексту:

«*Lister was murderous in discipline. He was a true fanatic and he had the complete Spanish lack of respect for life. In a few armies since the Tartar's first invasion of the West were men executed summarily for as little reason as they were under his command. But he knew how to forge a division into a fighting unit*». [76, с. 209] // «Лістер особливо суворо вимагає дисципліни, і він знає, як викувати з дивізії справжню боєздатну одиницю». [75, с. 206] // «Лістер щодо дисципліни просто звір. Він справжній фанатик і має абсолютно іспанський брак пошани до життя. Мало в котрій армії з часів татарської навали на Захід без суду і слідства стратили так багато людей із дріб'язкової причини, як під його командуванням. Але він знав, як викувати з дивізії військове формування» [68, с. 300].

А в наступному прикладі ми можемо ознайомитися із тим, як у сучасному перекладі роману повертаються до свого оригінального вигляду частини, що не були вилучені, однак зазнали змістових змін:

«But now he knew enough to accept the necessity for all the *deception...*» [76, с. 206] // «Але відтоді він багато чого зрозумів і визнав необхідність *приховувати правду...*» [75, с. 204] // «Але тепер він був достатньо обізнаний, щоб погодитися з необхідністю всієї цієї *облуди...*» [68, с. 295] (обережне «приховування правди» перетворюється на прямолінійну «облуду», що значно точніше відповідає оригінально вжитому слову «*deception*»);

Як можемо пересвідчитись, як у випадку зумовленого цензурою купюрування оригіналу, так і у випадку його змістового викривлення в перекладі 1981 року завдяки відсутності цензурного тиску під час створення нового сучасного перекладу українська версія тексту максимально наближається до оригіналу.

2.3.2. Менш помітні втручання ідеологічного характеру

У випадку із менш помітними втручаннями ідеологічного характеру загалом простежуємо ситуацію, аналогічну тій, яку ми могли спостерігати стосовно очевидних ідеологічних втручань. Завдяки повторному перекладу роман відсіює відтінки значень, нав'язані йому радянською версією, і постає перед сучасним читачем у значно відповіднішому оригіналу вигляді. Так, наприклад, до епіграфа повертається «буржуазне» слово «масток» («*manner*»):

«...Якщо море змиє грудку землі, Європа поменшає так само, як тоді, коли б воно змило мис, *масток* друзів твоїх або твій власний» [68, с. 7].

Оселі фашистів, яких страчували повстанці у перші дні революції, з «особняків» знову перетворилися на нейтральні «доми»:

«Don Guillermo's *house* was no *house*, since he had not much money and was only a fascist to be a snob...» [76, с. 109–110] // «Дон Гільєрмо не мав *особняка*, бо він був небагатий, а фашистом став тільки з честолюбства...» [75, с. 106] // «Дім

дона Гільєрмо — то був насправді не *дім*, бо сам до багатих не належав, а у фашисти подався тільки для того, щоб пролізти у вище товариство...» [68, с. 153].

А їх самих у перекладі 2018 р. не бояться характеризувати позитивно:

«Тепер-от я дуже зайнятий дослідженням про Кальво Сотело. Це був *дуже гарний фашист* — справжній іспанський фашист» [68, с. 312].

І навіть ті місця, де в перекладі Мара Пінчевського простежується явне й грубе втручання в текст, а саме додавання необґрунтованої оригіналом оцінкової конструкції, переклад А. Савенця розставляє акценти цілком точно. Таку ситуацію, до прикладу, спостерігаємо у випадку з епізодом, коли Роберт Джордан згадує роботу іншого прореспубліканського журналіста:

«It was too clear and simple and too open and shut and many of the statistics he knew were *faked by wishful thinking*». [76, с. 214] // «Воно було надто просте, й ясне, і надто схематичне, і деякі статистичні дані були явно, *хоча й ненавмисно*, підтасовані». [75, с. 210] // «Усе було занадто просто, занадто однозначно, і він знав, що багато статистичних даних *видавали бажане за дійсне*» [68, с. 306] (додані Пінчевським слова «хоча й ненавмисно», яких не знаходимо в оригіналі, відсутні й у Савенця).

Отже, можемо стверджувати, що сучасний український переклад вдаліше передає оригінальні авторські акценти, образи та оцінки і навпаки — не нав'язує сучасному читачу жодних відсутніх в оригінальному тексті оцінкових конотацій.

2.3.3. Неприйнятні соціальні моделі/елементи

Як уже зазначалося раніше, цензурний тиск на сферу друкованого слова, який послабився після відновлення Україною незалежності, став проявлятися значно рідше не лише в «ідеологічній», а й у «пуританській» площині. Табу на пропускання сексуальності, біологізму, лайки та загалом «непристойності» у друковані видання зникло — і перекладна література не стала винятком, у чому ми можемо переконалися зокрема й на прикладі «For Whom the Bell Tolls».

Так, спостерігаючи, як повертається в текст 2018 року фрагмент про жінок журналіста Каркова, який був вилучений разом із усім абзацом на 213 слів (див. підрозділ 2.2.4) та згадки про присутніх на бенкеті «курвів» («*whores*»), ми можемо переконатися в тому, що жодного зовнішнього цензорського впливу, який би накладав обмеження на зображувані в книжці «непристойні» моделі поведінки, більше не існує:

«Кашкіна там ледве терпіли. <...> Як не крути, з Карковим він потоваришував, так само, як і з неймовірно тонкою, виснаженою брюнеткою — сповненою любові, нервовою, знедоленою, але не згорьованою жінкою з вихудлим занедбаним тілом і темним, присипаним сивиною волоссям, що була дружиною Каркова й служила перекладачкою в танкових військах. Потоваришував він і з коханкою Каркова, що мала котячі очі, рудувато-золоте волосся (часами рудуватіше, а часами золотіше, залежно від перукаря), ліниве чуттєве тіло (створене так, щоб добре прилягало до інших тіл), уста, створені для інших уст, і була пустоголовою, амбітною й абсолютно відданою» [68, с. 296–297] (з повним текстом цитати можна ознайомитися в Додатку 1);

«Now indeed the banquet had reached a stage of great enthusiasm and some of the least heavy of the whores were being paraded around the table on the shoulders of various of the club members». [76, с. 169] // «А забава на бенкеті до тої пори вже лилася через край, і декого з легших курвів члени клубу вже обносили на плечах навколо столу» [68, с. 240].

2.3.4. Цензурування сексу й тілесної близькості

Як ми могли пересвідчитися з підрозділу 2.2.5, переклад М. Пінчевського не став об'єктом тотальної пуританської цензури, оскільки «відверті» сцени були в ньому збережені; утім, текст 1981 р. характеризується парадоксальним униканням згадок про тактильність та сексуальність в описах сексуальних сцен та сцен близькості персонажів загалом.

Зовсім іншу ситуацію спостерігаємо в перекладі 2018 р.: українськомовна версія роману у виконанні А. Савенця звільняється від зайвої евфемізації та парадоксального табу на тактильність, і всі сцени близькості персонажів, так само, як і їхні слова чи роздуми щодо сексу та пов'язаних тем, передаються настільки відверто, наскільки дозволяє собі в оригіналі сам автор. Так, наприклад, в одному з епізодів роману протагоніст Роберт Джордан ловить себе на незвичній для нього надмірній категоричності в судженнях і говорить собі:

«Enemies of the people. That was a phrase he might omit. That was a catch phrase he would skip. *That was one thing that sleeping with Maria had done*» [76, с. 149].

У перекладі словосполучення «*sleeping with Maria*» передано через сором'язливу «близькість»:

«Вороги народу. Без цих слів можна обійтися. Модний вислів, якого не варто вживати. *Ось наслідки його близькості з Марією*» [75, с. 146].

Водночас у сучасній версії використовується максимально точний відповідник:

«Вороги народу. Без цієї фрази можна було б обійтися. Цього заїждженого вислову він краще уникатиме. *Ось і наслідок того, що він переспав із Марією*» [68, с. 211].

Аналогічним чином сексуальність та тактильність повертаються й до інших цензурованих уривків, зокрема тих, що були згадані як приклади вище, у підрозділі 2.2.5.:

«Вона не прокинулась, і він відсунувся вбік, знову визирнувши з мішка на холод, ще якусь мить лежав, смакуючи протяжну, плинну розкіш свого виснаження, відтак *гладеньке намацальне щастя їхніх двох притулених тіл...*» [68, с. 98] («*tactile happiness*» передається через значно «тактильніший», ніж абстрактна «близькість» у тексті 1981 року відповідник «намацальне щастя»);

«...Подібною до якогось *сексуального* всеприйняття, що може надійти вночі, коли нема усвідомлення а є лише насолода всеприйняття» [68, с. 435]

(«*sexual acceptance*» нарешті перетворюється із «насолоди» на «сексуальне всеприйняття»).

Подібним чином до нового перекладу повертаються вилучені з радянської версії згадки про інші форми сексуальної поведінки, окрім гетеросексуальних контактів. Так, відсутній у перекладі 1981 року натяк на мастурбацію у формі роздумів про біблійного Онана, що «проливав сім'я на землю», з'являється у тексті 2018 року [68, с. 435]. Так само повертаються на своє оригінальне місце згадки про «збочення» («*perversions*») в репліках партизанки Пілар, коли вона намагається запевнити Марію, що вона не «*tortillera*» — тобто не «*лесбуха*» (Переклад наш — В. С.):

«Anything else I would not have. *I do not make perversions*. I only tell you something true». [76, с. 142] // «На щось інше я не погодилася б. *Я нормальна жінка*. І я кажу тобі тільки правду». [75, с. 139] // «На щось інше би не згодилась. *Я збоченнями не займаюся*. Я тільки кажу тобі щось правдиве» [68, с. 200].

І навіть таємнича «іспанська лайка» [75, с. 347] на тому місці, де в перекладі 1981 року мало б надаватися пояснення іспанізму «*maricon*» («*педик*», «*гомик*» (Переклад наш — В. С.)), у сучасному перекладі все-таки стає для читача зрозумілішою, навіть попри те, що тут ми спостерігаємо дещо інше викривлення, коли перекладач у примітці перекладає іспанське лайливе «*maricon*» українським політично коректним «гомосексуал» [68, с. 277]. Зважаючи на це, робимо висновок, що в цьому випадку ми маємо справу із прикладом нової **перекладацької самоцензури** — тільки якщо в Радянському союзі цензура щодо ЛГБТ+ спільноти була спрямована на маргіналізацію або замовчування будь-яких видів стосунків, крім гетеросексуальних [46], то в сучасності з міркувань політкоректності перекладач навпаки відмовляється від обґрунтованої текстом оригіналу лайки, намагаючись «нікого не образити».

Отже, переклад 2018 р. повертає українським читачам чуттєвість, тактильність та сексуальність, присутню в оригінальному тексті, а також не цурається згадок інших сексуальних практик, чим заповнює лакуни, присутні у тексті 1981 року. Утім, можемо говорити про певне «зворотне коливання

маятника», оскільки бачимо також очевидний випадок самоцензури, зумовленої прагненням до політкоректності у випадках, коли оригінал вимагає іншого.

2.3.5. Цензурування біологізму

Так само до українського перекладу 2018 р. повертається цензурований у версії 1981 року біологізм, як у лайливому, так і в нейтральному контекстах, у чому можна пересвідчитися на прикладах, наведених у підрозділі 2.2.6:

«...Вами верховодить жінка, в якій мозок між ногами, і чужинець, який прийшов вас погубити» [68, с. 277];

«Один раз він лагідно стиснув сивка м'язами стегон, а потім, поки вони швидко ковзали вниз між соснами, рівно тримав...» [68, с. 580];

«А інших нахромити на стовпчики огорожі, щоб з'їжджали собі вниз» [68, с. 364].

Також пропонуємо розглянути ще один приклад, у якому ми можемо переконатися, що разом із сексуальністю до нової версії перекладу «For Whom the Bell Tolls» повернулася й оригінальна деталізація та біологічність описів:

«“Listen,” the woman said. “He got up in the night and I said, ‘Where do you go, Pablo?’ ‘To urinate, woman,’ he told me and I slept again.”» [76, с. 319] // «Слухай, — сказала жінка. — Він устав уночі, і я його спитала: «Ти куди, Пабло?» А він сказав: «Мені треба надвір, жінко», — і я знову заснула». [75, с. 311] «Послухай, — сказала жінка. — Він встав уночі, а я питаю: «Куди ти йдеш, Пабло?» А він каже: «Та відлити», от я й далі заснула» [68, с. 459] (згадка фізіологічного процесу сечовипускання, евфемізована в радянському перекладі через «[йду] надвір», передається точно).

2.3.6. Цензурування лайки

Насамкінець, звернімося до останньої категорії втручань, описаних у підрозділі 2.2.7, а саме до цензурування лайки.

У переважній більшості випадків переклад 2018 року передає лайливі вислови цілком точно, наприклад:

«The melon of Castile is for *self abuse*. The melon of Valencia is for eating» [76, с. 81] // «Кастільським диням місце *на смітнику*, а от валенсійським — на столі». [75, с. 78] // «Кастильські дині хіба що *на самогвалт годяться*. А якщо вже їсти — то валенсійські» [68, с. 113];

«He dipped a cup in the wine bowl and held it up. “*Salud y cojones.*”» [76, с. 191] // «Він занурив кухоль у миску з вином і підніс його. — *Salud!*» [75, с. 189] // «Він зачерпнув кухликком вина з миси й підняв його. — *Salud y cojones**.

* *За яйця (ісп.)*» [68, с. 272];

Утім, так само, як і в перекладі М. Пінчевського 1981 р., у перекладі А. Савенця 2018 р. також простежуються моменти, коли перекладач намагається «згладжувати» той чи інший лайливий зворот. Так, наприклад, сталося із приміткою про «гомосексуалів», про яку йшлося в попередньому підрозділі. Також помічаємо, що автор сучасного українського перекладу «For Whom the 76 Tolls», так само, як і його попередник, уникає перекладу лайки «*Mother rapers. Eaters of the milk of thy fathers*» [76, с. 277] — єдина відмінність полягає лише в тому, що А. Савенець не вилучає зворот цілком, а заміняє його іншою грубою, та все ж не пов’язаною за змістом лайкою: «*Мудаки, насеру вашій матері! Гівноїди задристані!*» [68, с. 398]. Подібним чином, бачимо, як перекладач передає лайливий іспанізм «*carajo*», тобто «хуй», «хрін», «хер» (Переклад наш — В. С.) через цілком собі літературне «прутень», яке можна зустріти в описах абсолютно не пов’язаних із лайкою секс-сцен у сучасних українських авторів [67, с. 32]:

«But if we do not win this war there will be no revolution nor any Republic nor any thou nor any me nor anything but the most grand *carajo*.» [76, с. 253] // «Але якщо ми програємо війну, тоді не буде ні революції, ні Республіки, ні тебе, ні мене — нічого, тільки один великий *carajo*.¹ / ¹Іспанська лайка [75, с. 249] «Але якщо не виграємо війни, то не буде ні революції, ні Республіки, ні тебе, ні мене, і взагалі нічого, тільки один великий *carajo** / * Прутень (ісп., лайл.)» [68, с. 363].

Водночас у деяких випадках можемо спостерігати протилежне за характером викривлення. Як ми зазначали раніше, під час написання роману сам автор був змушений підлаштовуватися під цензуру, яка на той час діяла на американському книжковому ринку щодо лайки, а тому чимало лайливих висловів персонажів ми можемо хіба що вгадувати за незвичними натяками на кшталт «*go to the unprintable*». Натомість перекладач, замість шукати функціональний еквівалент для таких евфемізмів, часто просто вдається до вживання звичайної «прямолінійної» лайки, наприклад:

«What are you doing now, you lazy drunken *obscene unsayable son of an unnameable unmarried gypsy obscenity*? What are you doing?» [76, с. 34] // «А що ти тепер коїш, п'яне ледащо, недороблений вишкребку гидомирної циганської шльондри? Що ти тепер коїш?» [68, с. 45].

Отже, маємо підстави говорити про ще один приклад «зворотного коливання маятника»: якщо автор перекладу 1981 року був змушений при передачі лайки обмежувати себе, автор сучасного перекладу навпаки часто вживає лайку там, де оригінал не диктує її необхідності.

Висновки до Розділу 2

Внаслідок порівняльного перекладознавчого дослідження оригіналу роману Е. Гемінгвея «*For Whom the Bell Tolls*» та його радянського українськомовного перекладу авторства М. Пінчевського 1981 року й сучасного українського перекладу 2018 року А. Савенця було виявлено 111 цензурних втручань у переклад, опублікований в СРСР. У своїй більшості (101 із 111 прикладів, або ж 91%) такі втручання були усунуті в процесі повторного перекладу— нова версія роману стала повнішою за рахунок відновлення купюрованих фрагментів та роботи зі збереженими, але викривленими фрагментами, що з певних причин видавалися цензору невідповідними.

Вплив цензури на переклад 1981 року проявлявся зокрема у вигляді більш чи менш очевидних втручань ідеологічного характеру, а також у формі таких

виявів пуританської цензури, як цензурування неприйнятних моделей соціальної поведінки, сцен сексу та тілесної близькості, біологізму та лайки.

Сучасний український переклад повністю усуває усі ідеологічні цензурні втручання (42 із 42 виявлених випадків, або 100%). Так, до нього повертаються критичні ремарки про бездумність радянських генералів, згадки про розпусне життя та професійну недоброчесність російських військових кореспондентів, деталі, що стосувалися приховування російської присутності у Мадриді на перших етапах Громадянської війни в Іспанії, та згадки про безглузду вбивчу жорстокість підтримуваних комуністами командирів стосовно власних же підрозділів тощо. Разом із цим сучасний переклад повертає читачам можливість ознайомитися із максимально точним перекладом у більшості випадків (59 із 69, або 86%) коли в радянському тексті на фрагменти роману впливала пуританська цензура. Так, у своєму перекладі Андрій Савенець не зупиняється перед тим, щоб називати повій повіями, а сексуальність — сексуальністю відповідно до оригіналу, повертає до тексту біологізм, початково присутній в авторських описах і репліках персонажів, відтворює прямолінійний і грубий партизанський гумор та мрії про жорстоку розправу над ворогами, вкладає у уста персонажів порівняно точні лайливі фрази та розшифровує лайливі іспанізми, які в перекладі 1981 року часто були пояснені сором'язливою приміткою «іспанська лайка», яка жодним чином не пояснювала невідомих читачеві іспанських слів, лайливість яких була зрозумілою вже з контексту. Подеколи переклад 2018 року навіть навпаки підсилює експресивність деяких фрагментів, додаючи прямолінійну лайку там, де в оригіналі вживалися евфемізми, які авторові диктували правила тогочасного видавничого ринку — у таких випадках можемо говорити про «зворотне коливання маятника» та викривлення тексту оригіналу у протилежний до радянського напрямку цензури бік.

Утім, деякі прояви пуританського цензурного втручання (10 із 69 виявлених прикладів, або 14%) все ж залишаються і в новому перекладі. Також можемо стверджувати про збереження до певної міри перекладацької самоцензури, продиктованої сучасними суспільними настроями: так, скажімо,

перекладач вживає політкоректні терміни на позначення представників ЛГБТ+ спільноти у випадках, коли в оригіналі вживаються вислови, що не мають із політкоректністю нічого спільного, а також, подібно до свого попередника, уникає матірної лайки, замінюючи її на інакшу — грубу, однак відмінну за значенням від оригінальної.

РОЗДІЛ 3. ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ЦЕНЗУРИ У ПЕРЕВИДАННІ ПЕРЕКЛАДУ НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ М. П'ЮЗО «THE GODFATHER»

У цьому розділі проаналізовано подолання впливу радянської цензури в художньому перекладі на прикладі двох видань українського перекладу роману Маріо П'юзо «The Godfather» авторства В. Батюка та О. Овсюка: найпершого видання роману, яке вийшло друком у журналі «Всесвіт» (1973–1974 рр.) [70, 71, 72, 73], та сучасного українського видання, опублікованого 2017 року видавництвом «Клуб сімейного дозвілля» [74].

Ситуація з перекладом роману «The Godfather» відрізняється від випадку з перекладом «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея, якому присвячено Розділ 2, передусім тим, що твір П'юзо не переклали повторно, а перевидали у наявному — хоча й відредагованому — радянському перекладі, а отже, беручи до рук нове видання «Хрещеного батька», читач бачить той самий текст, що публікувався у «Всесвіті» у 1973–1974 рр., хіба що в дещо видозміненому вигляді.

У наступних підрозділах ми наводимо стисло інформацію про роман та його український переклад, аналізуємо цензурні втручання, наявні в найпершій версії тексту, а також досліджуємо міру, до якої такі цензурні втручання були усунуті в сучасному українському виданні.

3.1. Роман «The Godfather» та його український переклад

Роман Маріо П'юзо «The Godfather», опублікований у США 1969 року, розповідає історію нью-йоркського мафіозного клану на чолі з «хрещеним батьком» Віто Корлеоне. У романі автор створює картину США, де єдиними справжніми представниками «закону» та «справедливості» є злочинні «родини», що впливають на роботу поліції, вироки суддів і навіть рішення політичних еліт країни. Тож не дивно, що, як згадує у своєму листі-спогаді один зі співавторів перекладу Олександр Овсюк, на час публікації в СРСР твір подавався читачам

як наочна ілюстрація «зрощення злочинного і ділового світу США, проникнення мафії у всі сфери суспільного життя країни» [59].

Історію створення перекладу роману можна загалом окреслити такими віхами: погоджена із П. Загребельним ідея створення перекладу роману, який вже тоді мав резонанс у США — публікація першої частини у «Всесвіті» та здобуття нею популярності в читацьких колах — розгромна стаття колишнього головреда «Всесвіту» Олександра Полторацького, у якому той звинувачував перекладачів у «пропаганді буржуазного способу життя і розхвалюванні організованої злочинності» — схвалення роману Першим секретарем ЦК КПУ Петром Шелестом та дозвіл на публікацію завершення твору [59].

У той час, як популярність роману, зокрема й серед верхівки Компартії, вберегла перекладачів від гніву влади, делікатність головної теми, відвертість описуваних у романі сцен та ранній час публікації, який усе ще характеризувався відчутними впливом Головліту (для порівняння, російською мовою «The Godfather» вийшов лише у 1987 році [49]), створювали передумови для неминучого цензурування, у чому переконуємося, дослідивши частини роману у 10–12 числах журналу «Всесвіт» 1973 року та 1 числі 1974 р. [70, 71, 72, 73].

Отже, українськомовний переклад роману «The Godfather» з'явився незабаром після його виходу у США та привернув увагу як читачів, так і «ідейних» партійних критиків, і лише завдяки втручанню керівництва ЦК КПУ побачив світ. Час публікації роману та його зміст із описами кримінального життя США на зламі 40-х та 50-х рр. XX ст. зумовлював його цензурування, про яке детальніше йтиметься у наступних підрозділах.

3.2. Аналіз цензурних втручань у перше українськомовне видання роману

За результатами компаративного аналізу оригінального тексту роману «The Godfather» та першого видання його українськомовного перекладу було виявлено 115 цензурних втручань, повний перелік яких наведено у Додатку 2

разом із відповідними кількісними підсумковими даними. Подібно до втручань у текст «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея, за формою такі зміни тексту в перекладі можна поділити на вилучення окремих фрагментів, або ж купюри, та збереження оригінального тексту із його змістовим та/або стилістичним викривленням з метою підлаштування роману під межі припустимого для тогочасного радянського читача. Що ж до змісту викривлень, то їх також можна поділити вже на описувані вище категорії ідеологічної та пуританської цензури. Детальніше зміст кожної категорії втручань розкрито в наступних розділах.

3.2.1. Втручання, пов'язані з ідеологічною цензурою

Як уже було зазначено вище, кримінальний роман «The Godfather» подавався читачам як ілюстрація «зрощення злочинного і ділового світу» у Сполучених Штатах Америки [59], а отже, від самого початку можна було зрозуміти, що ідеологічна цензура в романі буде значно слабшою, аніж, скажімо, у «For Whom the Bell Tolls», присвяченому історичним подіям, до яких суттєво — і далеко не завжди позитивно — доклався СРСР [29]. Утім, результати компаративного аналізу демонструють, що навіть у цьому тексті, була проведена «чистка» від небажаних смислових елементів.

Так, скажімо, можна бачити очевидні втручання в текст, спрямовані на вилучення або видозмінення фрагментів, присвячених подіям, що передували Другій світовій війні. Яскравим прикладом такого втручання може слугувати переклад слів командувача одного з двох загонів кримінальних елементів, підпорядкованих «родині» Корлеоне — коли той розмірковує про необхідність завдання удару на випередження по одному з головних ворогів «родини»:

«“And then if we let them push us around on the little things they wanta take over everything. *You gotta stop them at the beginning. Like they shoulda stopped Hitler at Munich, they should never let him get away with that, they were just asking for big trouble when they let him get away with that.*”

Michael had heard his father say this same thing before, only in 1939 before the war actually started. If the Families had been running the State Department there would never have been World War II, he thought with a grin». [77, с. 145]

У тексті перекладу міркування про змарновану можливість запобігти світовій війні шляхом зупинення Гітлера після подій у Мюнхені (найімовірніше, йдеться про так званій «Півний путч», ініційовану А. Гітлером спробу державного перевороту в Німеччині 1923 року, за що той відбувся лише 9 місяцями ув'язнення [61], хоча автор також міг мати на увазі Мюнхенську угоду 1938 року, внаслідок якої за згоди Франції та Великої Британії відбулася анексія Третім Райхом Судетської області Чехословаччини [65]), відсутні, а процитований вище уривок переданий лише такими словами:

«Якщо дозволити затиснути себе на малому, то вони й взагалі на голову нам сядуть» [71, с. 193].

Утім, навряд чи слід дивуватися тому, що у 70-х роках в СРСР не надто поспішали пропускати в друк подібні висловлення, зважаючи, що лише за тиждень до вторгнення Нацистської Німеччини до Польщі СРСР підписав із Третім Райхом угоду про ненапад, що увійшла до історії як Пакт Молотова-Ріббентропа [63].

Не вдалося уникнути цензурного впливу й згадкам про історичні події після завершення Другої світової війни, зокрема, натяк на Холодну війну, залишений автором в описі знакової миротворчої промови дона Корлеоне на з'їзді донів американських «родин»:

«It was then that Don Corleone gave the speech that would be long remembered, and that reaffirmed his position as the most far-seeing statesman among them, so full of common sense, so direct from the heart; and to the heart of the matter. *In it he coined a phrase that was to become as famous in its way as Churchill's Iron Curtain, though not public knowledge until more than ten years later» [77, с. 295].*

Безперечно, у самий розпал Холодної війни будь-які згадки про «Залізну завісу» були надто чутливими, щоб їх пропускати в друк; як наслідок, в українському перекладі з авторського вступу до промови свого персонажа було

вилучено порівняння Корлеоне із Вінстоном Черчиллем та натяк на протистояння між Радянським Союзом та США, внаслідок чого опис набув такого вигляду:

«Саме тоді Корлеоне виголосив промову, яку довго пам'ятатимуть і яка підтвердила його становище найдалекогляднішого з-поміж них усіх, найщедріше наділеного здоровим глуздом і вмінням поцілити в саму суть питання» [73, с. 97].

Також доволі очевидним, але промовистим прикладом ідеологічної цензури є вилучення з репліки іншого кримінального авторитета зневажливої згадки комуністів як людей, що не платять за надані їм послуги:

«If Corleone had all the judges in New York, then he must share them or let us others use them. *Certainly he can present a bill for such services, we're not communists, after all*» [77, с. 291] // Оскільки дон Корлеоне заволодів усім апаратом юстиції, він повинен ділитися з нами або дозволяти іншим користатися ним. *Звісно, він може виставити рахунок за надання нам послуг*» [73, с. 94].

Утім, заради справедливості мусимо також зазначити, що коли на початку роману комуністи згадувалися у дещо нейтральнішому, хоча й усе ще відчутно негативному контексті, ці згадки передавалися цілком точно, наприклад:

«...All that stuff you never liked me to do. Well, Jack Woltz didn't like it either. He called me a Communist, but he couldn't make it stick» [77, с. 35] // «Тобі це діло не подобалося. Джекові Вольцу теж. Він називав мене комуністом, але йому не дуже вірили» [70, с. 128];

Отже, в першому виданні українського перекладу роману М. П'юзо «The Godfather» натрапляємо на поодинокі приклади ідеологічної цензури (усього виявлено 6), що передусім стосуються згадок чутливих історичних подій. Також спостерігаємо доволі очевидний приклад вилучення з тексту згадки про комуністів у негативному ключі — однак у випадках, коли контекст таких згадок є дещо нейтральнішим, вони передаються цілком точно.

3.2.2. Втручання, пов'язані з пуританською цензурою

Цей підрозділ присвячено аналізу тих втручань у текст роману «The Godfather», які можна зарахувати до так званої пуританської цензури. Саме ця категорія викривлень оригінального тексту в українському перекладі 1973–1974 рр. складає абсолютну більшість (109 зі 115 знайдених прикладів, або ж близько 95%) виявлених нами цензурних втручань.

Зазначені викривлення надзвичайно різняться за обсягом та змістом. Так, подеколи у перекладі роман недолічувався цілих розділів, а якщо об'єднати пов'язані за змістом фрагменти, то можемо сказати, що вилучалися навіть цілі сюжетні лінії: наприклад, лінію Люсі Манчіні, коханки старшого сина «родини» Корлеоне Сонні, та її майбутнього чоловіка, лікаря Джуліса.

У першому числі журналу «Всесвіт» за 1974 рік, що містило завершення роману, повністю відсутній розділ XXII, у якому автор розповідає читачам подробиці сексуального життя Люсі Манчіні та Сонні Корлеоне, її переїзду до Лас-Вегасу за підтримки родини Корлеоне та подальшого знайомства з лікарем Джулісом, який спершу стає її другом, а згодом опиняється з нею в ліжку. Читачі не дізнаються ані про анатомічні особливості вагіни Люсі Манчіні та її пов'язані з цим комплекси (цензурування згадок про які розпочалося ще в першому розділі (див. приклад 9 у Додатку 2)), ані про професіоналізм та великодушність Джуліса, який зголосився стати для Люсі коханцем та лікарем в одній особі, ані про операцію, проведену під його наглядом [73, с. 104–105].

Подібним чином вилучається й розділ XXVI, у якому лінія Люсі й Джуліса тісніше переплітається з іншою вилученою з перекладу лінією, що описує голлівудські оргії й інші пригоди співака Джонні Фонтане та його колеги-пияка Ніно Валенті [73, с. 112], а в наступних збережених розділах «підчищаються» будь-які згадки про цю пару персонажів: від кількох абзаців на понад 500 слів (див. приклад 92 у Додатку 2) до побіжних згадок, наприклад:

«Moe Greene said to his bodyguards, “Draw some chips for all these people so that they can gamble on the house.” *He obviously meant Jules, Lucy, Johnny Fontane*

and Michael's bodyguard, Albert Neri. [77, с. 391] // «Мой Грін сказав своїм охоронцям: — Улаштуйте цих людей, щоб вони могли трохи пограти в казино. — Він явно мав на увазі Джонні Фонтане й Майклового охоронця Альберта Нері» [73, с. 115].

Усього ж із тексту було вилучено 6 розділів: XII, XIII, XXII–XXIV та XXVI, (приклади 57, 58, 81–83 та 89 у Додатку 2 відповідно) — які можна об'єднати за змістом у 3 сюжетні лінії (Джонні Фонтане та Ніно Валенті; Люсі Манчіні та Джуліс Сігал; молодший син Віто Корлеоне Майкл у вигнанні на Сицилії та його недовговічний шлюб із місцевою дівчиною Аполлонією), за винятком одного випадку очевидної неуважності, коли наприкінці роману в тексті перекладу був залишений один пов'язаний із сицилійською лінією Майкла епізод (приклади № 82–83 в Додатку 2).

Не бракує в тексті й інших купюр солідного обсягу: так, наприклад, із першого розділу роману було повністю вилучено сцену сексу Сонні Корлеоне та Люсі Манчіні на 320 слів (див. приклад 11 у Додатку 2), а ближче до завершення з тексту було вилучено фрагмент обсягом більш ніж у 100 слів із обґрунтуванням причин нелюбові одного з другорядних персонажів роману до темношкірих мешканців Гарлема та опису злочину, вчиненого одним із них:

«Neri had never much liked Negroes, and working in Harlem had made him like them even less. They all were on drugs or booze while they let their women work or peddle ass. He didn't have any use for any of the bastards. So Baines' brazen breaking of the law infuriated him. And the sight of the little girl all cut up with the razor sickened him. Quite coolly, in his own mind, he decided not to bring Baines in.

But witnesses were already crowding into the apartment behind him, some people who lived in the building and his partner from the patrol car» [77, с. 424].

Водночас деякі цензурні втручання є надзвичайно малими за обсягом та зводяться лише до одного вилученого чи зміненого слова, як наприклад, у цьому випадку:

«“I want somebody very good, very safe, to plant that gun,” he told Clemenza. “I don't want my brother coming out of that toilet with just his dick in his hand”» [77,

с. 149] // «— Доручи кому-небудь спритному й абсолютно надійному підкинути пістолет, — наказав він Клеменці. — Мені тільки бракувало, щоб брат вийшов з того клозета лише із своїм причандаллям у руці» [71, с. 195] (у перекладі спостерігаємо явну евфемізацію слова «*dick*», тобто «член», «хер» (Переклад наш — В. С.) та його передачу через абстрактне «причандалля»).

Що ж до змісту пуританських цензурних викривлень, то тут втручання у текст роману «*The Godfather*» мало чим відрізняються від втручань у текст «*For Whom the Bell Tolls*». Для зручності можемо також поділити їх на ідентичні категорії:

1) Втручання, що стосувалися неприйнятних соціальних моделей поведінки, наприклад:

«Now, though his brain smoked with hatred, though wild visions of buying a gun and killing the *two young men* jangled the very bones of his skull...» [77, с. 8] // Та тепер, коли його обпікала образа й наскрізь переймало хижє бажання купити револьвер і пристрелити цих *двох телепнів...*» [70, с. 110] (нейтральна згадка «двох молодиків» (Переклад наш — В. С.), які понівечили дівчину, передається в перекладі через фразу з негативною конотацією «двох телепнів»);

2) Цензурування сексу й тілесної близькості, наприклад:

«It was true. *Kay was the first woman he had made love to since the death of Apollonia*» [77, с. 368] // «Він не збрехав» [73, с. 112];

3) Цензурування біологізму, наприклад:

«Tattaglia and Sollozzo held his hands easily now, and they stood there curiously childlike as the man behind Luca pulled the cord around Lucas neck tighter and tighter. *Suddenly the floor was wet and slippery. Luca's sphincter, no longer under control, opened, the waste of his body spilled out. There was no strength in him anymore and his legs folded, his body sagged. Sollozzo and Tattaglia let his hands go and only the strangler stayed with the victim, sinking to his knees to follow Lucas falling body, drawing the cord so tight that it cut into the flesh of the neck and disappeared. Lucas eyes were bulging out of his head as if in the utmost surprise and this surprise was the only humanity remaining to him. He was dead*». [77, с. 113] // «Татталья разом із

Солоццо тепер тримали його не напружуючись, з якоюсь дитячою цікавістю на обличчях, поки чоловік ззаду Луки дужче й дужче стягував зашморг. *Та ось Лука безвладно впав дотолу.* Він уже був мертвий» [71, с. 170]. (Занадто реалістичний опис страти через удушення та супутніх фізіологічних процесів вилучено з тексту перекладу);

4) Цензурування лайки, наприклад:

«“The food is on the table,” she said. “I’m not hungry yet,” he said, still reading the racing form. “It’s on the table,” Connie said stubbornly. “Stick it up your ass,” Carlo said». [77, с. 266] // «— Вечеря на столі, — озвалась вона. — Я ще не хочу їсти, — відказав він, не зводячи очей від газети. — Вечеря на столі, — вперто повторила Конні. — *Жери сама,* — сказав Карло...» [72, с. 169] (Оригінальну лайку, яку найточніше можна було б передати фразою «Запхай її собі в сраку» (Переклад наш — В. С.), передано через значно нейтральніше «Жери сама»).

Отже, цензурні втручання пуританського характеру, виявлені в тексті роману «The Godfather», варіюються за обсягом від кількох змінених слів до вилучених розділів та сюжетних ліній; за змістом прояви пуританської цензури можна поділити на категорії, ідентичні тим, що ми застосовували у Розділі 2, а саме, цензурування неприйнятних соціальних моделей, цензурування сексу, цензурування біологізму та цензурування лайки.

У наступних підрозділах ми досліджуватимемо ступінь подолання таких втручань у сучасному українському виданні перекладу О. Овсюка та В. Батюка.

3.3. Аналіз подолання цензурних втручань у сучасному виданні перекладу

На відміну від стратегії повторного перекладу, що, як ми могли переконатися на прикладі аналізу різних перекладів роману «For Whom the Bell Tolls», дозволяє досягти прийняттого рівня подолання цензури, стратегія перевидання може виявитися програшною через необізнаність причетного до повторного видання колективу, його недбальство або інші, менш очевидні

чинники. Так, наприклад, в окремій статті ми описували, як у випадку з перевиданням українського перекладу повісті Дж. Селінджера «The Catcher in the Rye» жоден із двох наявних на час написання статті сучасних видавців перекладу не приділив достатньої уваги нейтралізації радянської цензури, внаслідок чого перевидання відрізнялися від своєї найпершої радянської версії хіба що назвою й дуже нечисленними точковими виправленнями [16].

Утім, здійснивши порівняльний аналіз версій перекладу роману «The Godfather» 1973–1974 рр. та 2017 р., можемо зробити висновок, що над текстом була проведена ґрунтовна робота, внаслідок чого переклад позбувся багатьох вилучень і викривлень, Детальніше результати такої «реабілітації» тексту проаналізовано нижче.

3.3.1. Відновлення повноти тексту

Дещо відхилившись від попередньої класифікації, ми розпочнемо наш компаративний аналіз із оцінювання повернення до тексту вилучених радянською цензурою фрагментів.

Можемо стверджувати, що із завданням відновлення повноти тексту сучасний переклад упорався на відмінно: до нього повернулись вилучені сюжетні лінії, розділи, абзаци, речення та навіть окремі слова — наприклад, до видання 2017 р. повернулись згадані вище розділи XXII та XXVI, присвячені інтимним пригодам та подальшій долі Люсі Манчіні [74, с. 325–347, 394–412], а її ім'я знов можна знайти у фрагментах, звідки воно було витерте, наприклад:

«No member of the Corleone Family attended the California funeral except Freddie. *Lucy and Jules Segal attended*» [77, с. 410] // «Ніхто з членів «Родини» Корлеоне не приїхав у Каліфорнію на похорон, був лише Фредді» [73, с. 129] // «Ніхто з членів «родини» Корлеоне не приїхав у Каліфорнію на похорон, був лише Фредді та ще Люсі з Джулісом Сігалом» [74, с. 439].

Те саме стосується й інших великих вилучених фрагментів, наприклад, фрагмента на 520 слів, у якому Майкл Корлеоне спілкується із відсутнім у радянській версії перекладу нареченим Люсі Манчіні Джулісом Сігалом:

«Michael turned to Lucy and Jules Segal. “I owe you,” he said to Jules. “I hear you want to go back to cutting people up and that hospitals won’t let you use their facilities because of that old abortion business. I have to know from you, is that what you want?..”» [77, с. 388–389] // (фрагмент відсутній) [73, с. 114] // «Майкл повернувся до Люсі й Джуліса Сігала. — Я зобов’язаний тобі, — сказав він Джулісу. — Кажуть, що ти знову хотів би різати людей, але лікарні не дозволяють користуватися їхнім устаткуванням через стару справу з абортами. Я б хотів почути від тебе, чи це саме те, чого ти хочеш?..» [с. 415–417] (повний текст цитати та її перекладу у виданні 2017 р. див. у прикладі 92 у Додатку 2).

Загалом, усі виявлені нами випадки вилучення з тексту фрагментів були компенсовані у пізнішій версії. Детальніше з цими прикладами можна ознайомитися у Додатку 2, натомість тут ми наведемо лише декілька з них:

«It was a pattern he was to see often, the Don helping those in misfortune whose misfortune he had partly created. Not perhaps out of cunning or planning but because of his variety of interests or perhaps because of the nature of the universe, the interlinking of good and evil, natural of itself» [77, с. 395] // (Увесь фрагмент відсутній) [73, с. 118] // «Майкл помітив, що досить часто дон допомагав у скруті тим, до чийого нещастя він сам же почасти й спричинився. Не через хитрість чи свідомий намір, а через величезну розгалуженість свого бізнесу, а можливо, також і тому, що так уже побудований світ: і добро, і зло нерозривно переплетені в ньому» [74, с. 423];

«His wife was giving him a hard time because the rumors had gotten to her that Lucy Mancini had bewitched her husband. *And though she joked publicly about her Sonny’s equipment and technique, he had stayed away from her too long and she missed him in her bed, and she was making life miserable for him with her nagging.*» [77, с. 264] // «Дружина почала гризти його, бо до неї дійшли плітки, що Люсі Манчіні приворожила її чоловіка» [72, с. 168] // «Дружина почала гризти його,

до неї дійшли плітки, що Люсі Манчіні приворожила її чоловіка. *І хоча Сандра могла на людях потішатися над непересічними чоловічими чеснотами й запальністю свого Сонні, проте він уже давненько не спав з нею, їй не вистачало його в ліжку, і тепер Сандра не давала йому життя своєю причепливістю*. [74, с. 282].

Тепер, розглянувши питання повноти тексту перекладу, ми можемо перейти до детальнішого аналізу категорій ідеологічної та пуританської цензури.

3.3.2. Подолання ідеологічної цензури

У випадку з ідеологічними втручаннями в текст перекладу можемо сказати, що сучасне видання року позбувається їх повністю — усі 6 із 6 виявлених у радянській версії фрагментів, що зазнали впливу ідеологічної цензури, повертаються до версії 2017 р. Справді, із відновленням Україною незалежності та зникненням державної цензури змінився й історичний наратив, унаслідок чого писати про нацистську Німеччину перед Другою світовою війною, негативні риси комуністичного режиму, диктаторів та Холодну війну перестало бути небезпечним. Очевидні наслідки скасування цензурної політики спостерігаємо й у сучасному виданні перекладу роману «The Godfather».

Так, наприклад, до згаданої вище репліки одного з мафіозі повертається зневажлива згадка про комуністів, про яку ми писали вище, у підрозділі 3.2.1:

«Оскільки дон Корлеоне тримає у своїх руках усіх суддів нашого штату, він повинен ділитися з нами або дозволяти іншим користатися ними. Звісно, він може виставити рахунок за надання нам послуг. Зрештою, ми ж не комуністи» [74, с. 310].

Подібним чином бачимо, як у рамках цієї ж сцени до опису промови дона Корлеоне, якою той остаточно схиляє інших донів до миру, повертається згадка «залізної завіси» та Вінстона Черчилля:

«Саме тоді дон Корлеоне виголосив промову, яку довго пам'ятатимуть і яка підтвердила його становище найдалекогляднішого з-поміж них усіх,

найщедріше наділеного здоровим глуздом і вмінням поцілити в саму суть справи. Його карбована фраза стала по-своєму такою ж відомою, як і «залізна завіса» Черчилля, хоча вона дісталася широкої громадськості лише через десять років» [74, с. 313].

Аналогічна ситуація відбулася із не згадуваним раніше нами фрагментом, де автор порівнює дона Корлеоне із Папою римським, а також із розмірковуваннями одного з капореджіме «родини» Корлеоне, Клеменци, про змарновану можливість вчасно зупинити Гітлера та запобігти Другій світовій війні:

«He was the underworld apostle of peace and, by 1939, more successful than any Pope, he had achieved a working agreement amongst the most powerful underworld organizations in the country» [77, с. 228] // «Він був апостолом миру в злочинному світі й до 1939 року успішно досяг угоди між наймогутнішими кримінальними організаціями Сполучених Штатів» [72, с. 142] // «Він був апостолом миру в злочинному світі й до 1939 року, успішніше, ніж папа римський, досяг угоди між наймогутнішими кримінальними організаціями Сполучених Штатів» [74, с. 243];

«Якщо дозволимо затиснути себе на малому, то вони й взагалі на голову сядуть. Треба одразу їх зупинити. Так само як Гітлера слід було поставити на місце ще в Мюнхені, ні в якому разі не можна було спускати це йому з рук. Вони накликали на себе ще більшу біду, коли не зважили на те, що він зробив. Майкл чув те ж саме від свого батька і раніше, власне, ще 1939 року, коли війна ще й не розпочалася. «Коли б державним департаментом заправляли «родини», Другої світової війни ніколи б не було», — посміхаючись, подумав він» [74, с. 153].

Отже, компаративний аналіз двох видань роману показав, що сучасна версія перекладу повністю нейтралізує ідеологічні втручання, притаманні радянській версії. До видання 2017 р. повернулися згадки понять, подій, історичних постатей та їхніх дій, що були вилучені з видання 1973–1974 рр., що дозволяє стверджувати про адекватний рівень подолання ідеологічної цензури.

3.3.3. Подолання пуританської цензури

Якщо прояви ідеологічної цензури у тексті 1973–1974 рр, що зводилися до вилучень «ідеологічно чутливих» фрагментів оригінального тексту, були повністю нейтралізовані у версії 2017 року, ситуація із подоланням значно численніших та розмаїтіших за характером проявів пуританської цензури є не такою однозначною. Попри очевидне проведення редакторської роботи, деякі цензуровані фрагменти залишилися незмінними, або ж зазнали змін, якими так і не вдалося досягти функціональної еквівалентності перекладених фрагментів оригінальним. Так, зі 115 виявлених прикладів пуританської цензури в перекладі 1973–1974 рр. в редакції 2017 було усунуто 56, тобто ледь більше за половину, натомість 53 приклади втручання, або ж 49% від загальної кількості виявлених втручань пуританського характеру, збереглися або ж були нейтралізовані не повністю. Пропонуємо розглянути наведені вище твердження детальніше на конкретних прикладах у рамках окреслених раніше категорій.

1) Цензурування неприйнятних соціальних моделей поведінки.

Розгляньмо першу категорію проявів пуританської цензури, а саме, втручання, що стосуються моделей поведінки персонажів роману «The Godfather», які з певних причин видалися цензору неприйнятними.

У деяких випадках ми можемо побачити, що версія 2017 року виправляє цензурні викривлення у виданні 1973–1974 років, які є більш очевидними, як-от у наведеному нижче прикладі:

«And I was the only one who knew it. I've been sitting here waiting for the last three days, ever since the old man got shot, *waiting for you to crack out of that Ivy League, war hero bullshit character* you've been wearing» [77, с. 137] // «Я чекав усі три дні, відколи стріляли в старого, що ти нарешті виткнеш свій характер із цього університетського костюмчика, *виявивши те геройство, що показав на війні*». [71, с. 187] // «Я чекав усі три дні, відколи стріляли в старого, що ти нарешті виткнеш свій характер *із личини героя війни, університетського розумника та іншої притаманної тобі хріновини*» [74, с. 145]

(У цьому прикладі радянська версія значною мірою викривлює оригінальний зміст. Замість цинічно-насмішливого коментаря про фронтове минуле Майкла Корлеоне, що звучить із вуст його старшого брата, який, як і переважна більшість «родини», обрав не бути причетним до Другої світової, ми читаємо, що той навпаки чекав, що Майкл виявить у «родинному ділі» ту саму звитягу, що й на війні. Натомість сучасна версія передає насмішку й несхвалення цілком точно).

Утім, далеко не всі приклади цензурних втручань у цій категорії були помічені та виправлені. Так, наприклад, згаданий у підрозділі 3.3.2 уривок, де переклад дає невиправдану оригіналом негативну оцінку двох нападників і змінює нейтральне «*young men*» на «двох телепнів», залишається у версії 2017 року незмінним [74, с. 10].

Подібним чином бачимо, як до сучасного видання без змін проходить фрагмент, де розлючений дон Корлеоне кляне свого старшого сина Сонні за безглуздий розбійний напад: як у 1973–1974 рр., так і в 2017 р. образ адресованих синові прокльонів на сицилійському діалекті передається через нейтральне батьківське «вичитування»:

«Alone with his son, he gave full vent to his rage, *cursing the hulking Sonny in Sicilian dialect, a language so much more satisfying than any other for expressing rage*» [77, с. 224–225] // «Віч на віч із Сонні він дав вихід люті, *вичитуючи своєму незграбному синові* на сицилійському діалекті, що якнайкраще підходить для виразу гнівних почуттів» [72, с. 139] // «Віч-на-віч із Сонні він дав вихід люті, *вичитуючи своєму незграбному синові* на сицилійському діалекті, що якнайкраще підходить для вираження гнівних почуттів» [74, с. 239].

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в інших прикладах, скажімо, , коли згадувані в романі букмекерські контори під протекцією «родини» Корлеоне в обох виданнях отримують невиправдане оригіналом означення «незаконні» [77, с. 114; 71, с. 170; 74, с. 119].

2) Цензурування сексу, тілесної близькості та суміжних тем.

У попередніх підрозділах ми зазначали, що помітним елементом пуританської цензури в радянській версії перекладу «The Godfather» було цензурування згадок сексу та всього пов'язаного із ним. У версії 2017 року деякі з таких втручань нейтралізуються, наприклад:

«He had sneered at her, “Go call your brother and tell him *I won't screw you, maybe he'll beat me up until I get a hard on.*”» [77, с. 264] // «Він глузував: «Іди й скажи своєму братові, що я *не хочу лягати з тобою в ліжко*, може, він віддубасить мене, то, диви, мені *знову захочеться тебе*». [72, с. 167] «Він глузував: «Біжи поплачя своєму братові, що я *не хочу лягати з тобою в ліжко*, може, він віддубасить мене — і, диви, у мене *знову встане на тебе*» [74, с. 281] (Конкретний вислів «I get a hard on» у радянській версії передано через словосполучення-евфемізм «знову захочеться тебе», у той час як сучасна версія передає його цілком точно; утім, евфемізація «*I won't screw you*» через «я не хочу лягати з тобою в ліжко» залишається в обох версіях);

«*They made love again for a while. Michael was more tender this time. And then he went out to get them both a drink.*» [77, с. 364] // «*Майкл поцілував її і вийшов принести обом випити*» [73, с. 109] // *Вони знову кохалися якийсь час. Тепер Майкл був ніжнішим. Згодом він вийшов принести обом випити.*» [74, с. 388] (Опис сексу Майкла Корлеоне із його нареченою Кей Адамс після тривалої розлуки та відчуттів Кей передається через цнотливе «Майкл поцілував її» у версії 1973–1974 рр. і знаходить адекватний відповідник лише у версії 2017 року).

Утім, подібно до прикладів із попередньої категорії, у процесі редагування радянського тексту були нейтралізовані не всі втручання. Чимало з них перенеслися й до видання 2017 року.

Наприклад, в одному з епізодів, коли чоловік Конні, дочки дона Корлеоне, тягнеться до дружини рукою, щоб «помацати її за сідницю» (Переклад наш — В. С.), текст 1973–1974 рр. подає ще як «ляскання по стегну», а версія 2017 року, хоч і відрізняється від попередньої, так і не трансформує фрагмент настільки, щоб сідниця називалася сідницею, а не стегном:

«He reached out and *felt Connie's soft spreading buttocks*» [77, с. 241] // «Він поляскав її по м'якому опасистому стегну» [72, с. 151] // «Він дотягнувся до її м'якого опасистого стегна». [74, с. 257].

Аналогічно, бачимо, як в одному з описів сексу Майкла Корлеоне та Кей Адамс після дворічної перерви, попри доповнення фрагменту у версії 2017 року, фраза «*making love to Michael*» так і не перетворюється на що більше, ніж абстрактні «стосунки»:

«*She had found making love to Michael after a two-year absence the most natural thing in the world. It was as if he had never been away*». [77, с. 363] // «Для неї ніби й не було цієї дворічної перерви, ніби Майкл нікуди не щезав» [73, с. 109]

«Для неї ніби й не було цієї дворічної перерви в стосунках, ніби Майкл нікуди не щезав» [74, с. 387].

Окремо хочемо звернути увагу, що у версії 2017 року не виправляється неприпустиме в сучасному дискурсі, однак дуже поширене в СРСР на позначення геїв слово «гомосексуалісти» [46]:

«Some of the more desperate even began shaking down suspects (*homosexuals, assaults and batteries*) in the precinct squad rooms. [74, с. 253] // Дехто з доведених до краю полісменів навіть почав у відділках лупцювати затриманих підозрілих осіб: *гомосексуалістів*, дрібних хуліганів та бешкетників [72, с. 160; 74, с. 270].

Тим не менш, якщо збереження цензурування деяких фрагментів тексту, що був присутній у радянській версії, можна пояснити недостатньою уважністю при редагуванні, то аналогічні недомовки та евфемізація у новостворених фрагментах не залишають нам інших варіантів, окрім як зробити висновок, що за відсутності зовнішнього тиску на час перевидання перекладу, його доповнення все ще відбувалося під очевидним впливом самоцензури.

Наприклад, бачимо, як у спершу цілком вилученому з оригіналу розділі XII, який було відновлено у версії 2017 року, відсутні згадки про деякі сексуальні практики, наприклад:

«And all these Hollywood guys laughed at his fondness for virgins. They called it an old guinea taste, square, and look how long it took to make a virgin *give you a*

blow job with all the aggravation and then they usually turned out to be a lousy *piece of ass*» [77, с. 177] // «Голлівудські ловеласи насміхалися над його захопленням непорочницями. Вони прямо називали це сільською забобонністю. А ще ж скільки доводиться морочитися, *щоб вмовити незайманицю*, виникають всілякі ускладнення, і на довершення до всього вони зазвичай виявляються нікчемними, *невправними партнерками*» [с. 188].

Тут можемо прокоментувати одразу два приклади самоцензури перекладача: цілковите випущення з тексту згадки про «*blow job*», тобто «мінет» (Переклад наш — В. С.) та заміну об'єктиваційної оцінки незайманої дівчини як «a lousy *piece of ass*», що цілком вписується у загальну картину споживацького ставлення голлівудських чоловіків-зірок до дівчат, які з ними спали, на занадто, на нашу думку, політкоректне в цьому контексті «нікчемними, *невправними партнерками*».

3) Цензурування біологізму.

Не менш багатою на приклади є категорія цензурних втручань, пов'язаних із усуненням надмірної «натуралістичності» з тексту роману. У більшості випадків цензуровані в першій версії перекладу фрагменти повертаються до тексту 2017 року вже у відновленому вигляді, наприклад:

«...Michael smiled at him as he pulled the trigger. *This shot was bad, not mortal. It caught McCluskey in his thick bull-like throat and he started to choke loudly as if he had swallowed too large a bite of the veal. Then the air seemed to fill with a fine mist of sprayed blood as he coughed it out of his shattered lungs. Very coolly, very deliberately, Michael fired the next shot through the top of his white-haired skull*» [77, с. 156]// «Майкл аж засміявся й натиснув на курок» [71, с. 201] // «Майкл аж не стримав усміху й натиснув на курок. *Цього разу постріл не вийшов, бо був не смертельний. Куля пробила товсту бичачу шию капітана, і той почав харчати, неначе ковтнув дуже великий кавалок телятини. З горла виривалося повітря з домішкою розпорошеної крові, яку він вихаркував із уражених легень. Холоднокровно й дуже повільно Майкл випустив ще одну кулю просто в маківку його сивого черепа*» [74, с. 165].

Як бачимо, деталізована сцена вбивства капітана поліції, вилучена з тексту 1973–1974 рр. та зведена лише до опису натискання убивцею на гачок, була у повному обсязі відтворена у новій версії.

Аналогічну ситуацію з уникненням натуралістичних подробиць процесів, що супроводжують смерть людини від задушення, спостерігаємо у випадку з перекладом однієї з численних убивств у романі, коли капореджіме Клеменца душить зрадника Карло Ріцці зашморгом:

«*Suddenly there was a foul odor in the air of the car. Carlo's body, sphincter released by approaching death, had voided itself. Clemenza kept the garrot tight for another few minutes to make sure, then released the rope and put it back in his pocket*» [77, с. 439] // «Він подержав зашморг затягненим іще кілька хвилин, задля певності, а тоді зняв його й сховав у кишеню» [73, с. 149] // «*Машина раптово наповнилася смородом — у наближенні смерті тіло звільнювалося від нечистот.* Клеменца потримав зашморг затягненим іще кілька хвилин, задля певності, а тоді зняв його й сховав у кишеню» [74, с. 469].

Однак такі зміни у тексті 2017 року спостерігаються не всюди. Так, наприклад, під час сцени убивства одного з ватажків ворожих клану Корлеоне «родин», коли того застали в ліжку голим, автор описує його тіло такими словами:

«*Phillip Tattaglia's thick head of hair was jet black, but the plumage of his crotch was steel gray*» [77, с. 434].

Натомість у перекладі розташування «шерсті» на тілі мафіозі перенесли з паху на груди і живіт:

«Волосся на голові Татталья було чорне, як смола, але *шерсть на грудях і животі* зовсім сива» [73, с. 145].

Редакція 2017 року не виправляє цієї неточності [74, с. 464].

4) Цензурування лайки.

Наостанок повернемося до останньої з виокремлених нами категорій та коротко оглянемо ситуацію із відновленням цензурованої лайки.

У деяких виявлених нами випадках, що належать до цієї категорії, із цензурованими уривками справді була виконана певна робота, наприклад:

«If I come and *kiss his ass* in the studio commissary» [77, с. 38] // «Якщо Фонтане прийде й *поцілує мене в ...*, тоді...» [70, с. 130] // «Якщо Фонтане прийде й *поцілує мене в зад...*» [74, с. 39] (Залишений у першій версії перекладу пропуск на місці еквівалента вислову «*kiss one's ass*» у новому виданні заповнюється й набуває вигляду «поцілує мене в зад»);

«“Don't let me see you in Long Beach again,” he told them. “I'll have your balls hanging from your ears”» [77, с. 232–233] // «Щоб я більше не бачив вас на Лонг-Біч. А побачу, то начувайтесь» [72, с. 144] // «Щоб я більше не бачив вас на Лонг-Біч. А побачу, то повішаю ваші яйця вам на вуха» [74, с. 247] (абстрактне «начувайтесь» перетворюється в еквівалентну оригінальній погрозу «повішаю ваші яйця вам на вуха»).

Тим не менш, значно частіше груба лайка як у найпершій версії, так і в тексті 2017 року передається в однаково узагальненому та неправдоподібному вигляді, скажімо, у численних випадках вживання лайки із коренем «*fuck*», наприклад:

«He stood there for a moment quite stunned with his own rage, then he said, “*The fucking sonofabitch, the fucking sonofabitch.*” He ran out of the house» [77, с. 268] // «Якусь хвилику він стояв на місці, неначе сам приголомшений своєю люттяю, а потім, *гидко лаючись*, вибіг з дому» [72, с. 170; 74, с. 286];

«It was the sort of little ugly scene that was fairly commonplace, but Tommy still a little irritable from his slumber made a mistake. “*Ah, fuck you and your nagging, I'll go out and eat.*” As soon as he said it he regretted it» [77, с. 422] «То була досить неприємна сцена, але такі трапляються скрізь, і нічого б не сталося, коли б Томмі, роздратований спросоння, не зробив помилки й *не вилаяв матір брудними словами*. Йому ж зразу довелося пошкодувати» [73, с. 137] «То була досить неприємна сцена, але такі трапляються скрізь, і нічого б не сталося, коли б Томмі, роздратований спросоння, не припустився помилки й *не вилаяв матір брудними*

словами, заявляючи, що піде їсти до ресторану. Йому одразу ж довелося пошкодувати» [74, с. 452].

Утім, було б дивно очікувати бодай приблизних функціональних відповідників для висловів зразка «*fuck you*» та «*fucking sonofabitch*», коли видавець тексту 2017 року навіть посоромився випускати в друк лайку зі словами «срака» та «підсрачник»:

«“The food is on the table,” she said. “I’m not hungry yet,” he said, still reading the racing form. “It’s on the table,” Connie said stubbornly. “Stick it up your ass,” Carlo said» [77, с. 266] // «— Їжа на столі, — озвалася вона. — Я ще не хочу їсти, — відказав він, не зводячи очей від газети. — Їжа на столі, — вперто повторила Конні. — *Можеш висипати її собі на с...*, — сказав Карло...» [77, с. 284];

«Greene was wary. “Yeah, sure. Sometimes I got to kick asses to make this place run right» [77, с. 392] // «Грін нашорошився. — Ну, заїхав — то й що? Інколи мені доводиться роздавати підср..., щоб тут був лад» [74, с. 419];

Отже, за результатами компаративного аналізу двох видань перекладу можемо стверджувати, що подолання пуританської радянської цензури в ньому відбулося лише частково. Попри очевидне редагування тексту, версія 2017 р. все ще містить змістові та стилістичні викривлення майже у половині (49%) місць, де в тексті 1973–1974 рр. цензурувалися неприйнятні моделі поведінки, секс, надмірний натуралізм та лайка, і навіть переносить деякі закономірності радянської цензури, до відновлених у тексті фрагментів та цілих розділів, які були відсутні в найпершому виданні, надрукованому в журналі «Всесвіт».

Висновки до Розділу 3

Здійснивши порівняльний перекладознавчий аналіз оригінального тексту роману Маріо П'юзо «The Godfather» та двох видань його перекладу українською мовою авторства В. Батюка та О. Овсюка, ми виявили 115 цензурних втручань в найпершій версії роману, що виходила друком у журналі «Всесвіт» у 1973–1974 рр. На відміну від повторного перекладу роману Е. Гемінгвея «For Whom

the Bell Tolls» авторства А. Савенця 2018 року, проаналізованого в попередньому розділі, де переважна більшість (101 зі 111, або 91%) цензурних втручань, виявлених у перекладі М. Пінчевського 1981 року, була нейтралізована, сучасне українське видання «Хрещеного батька» 2017 року, хоча і є значно повнішим за версію зі «Всесвіту», з якої було вилучено цілі розділи й сюжетні лінії, все ще має суттєву частку (46% від загальної кількості виявлених цензурних втручань) хиб, притаманних радянському виданню, внаслідок чого ми можемо говорити лише про часткове подолання цензури у редагованому тексті роману.

Подібно до «For Whom the Bell Tolls», цензурні втручання до роману «The Godfather» за формою можна поділити на купюри та змістові й стилістичні викривлення, а за змістом — на такі, що мають ідеологічний характер, наприклад, вилучення фрагментів, пов'язаних із подіями, що передували Другій світовій війні, або ж із Холодною війною, та викривлення в межах пуританської цензури, які ми для зручності так само поділяємо на категорії цензурування неприйнятних соціальних моделей, «сексуальну» цензуру, а також цензурування біологізму та лайки.

У сучасному виданні «Хрещеного батька» повноту тексту, що значно постраждала у «Всесвіті», було відновлено: цілі розділи, абзаци та навіть окремі слова, вирізані з тексту 1973–1974 рр, були повернуті до версії 2017 року. Завдяки доволі ґрунтовній роботі видавничого колективу над текстом сучасний читач має змогу ознайомитися із трьома вилученими в СРСР сюжетними лініями та прочитати фрагменти, що зазнали купюрування, у значно наближенішому до оригіналу вигляді.

Рівень подолання ідеологічної цензури, яка здебільшого проявлялася в радянському тексті у вигляді вилучення ідеологічно неприйнятних фрагментів, також виявився достатньо високим: так, до тексту повернулися згадки про історичні події та жорсткі методи реальних і вигаданих самодержавців, що з міркувань обережності були вилучені з видання 1973–1974 років. Загалом, усі 6 виявлених у радянській версії перекладу прикладів втручань ідеологічного характеру були нейтралізовані у виданні 2017 року.

Утім, ситуація із подоланням пуританської цензури виявилася набагато менш оптимістичною: незважаючи на те, що в тексті перекладу було виправлено чимало очевидних втручань, суть яких зводилася до купюрування чи явного змістового викривлення оригінального тексту роману, значна кількість (53 зі 109, або 49%) менш очевидних втручань, які стосувалися не стільки змісту, скільки форми його вираження, залишилися неподоланими. Окрім того, у **нових** фрагментах, доданих до видання 2017 року, також простежуємо сліди пуританської цензури, що проявляється зокрема в евфемізації назв статевих органів, випущення згадок деяких сексуальних практик, вживання політкоректних відповідників у місцях, де оригінал вимагає підбору грубого та об'єктивізаційного еквівалента вжитої фрази тощо.

На підставі наведених вище результатів аналізу можемо стверджувати про лише часткове подолання наслідків радянської цензури при перевиданні радянського перекладу роману М. П'юзо «The Godfather» у сучасній Україні. Очевидно, що для досягнення адекватного рівня подолання радянської цензури виникає необхідність ретельнішого редагування радянського тексту або виконання повторного перекладу, як це було у випадку із романом Е. Гемінгвея «For Whom the Bell Tolls». При цьому передусім варто приділити детальнішу увагу не лише змістовому, а й стилістичному аспекту, адже саме через евфемізацію та узагальнення фрагментів роману з одночасним збереженням натяків на оригінальний зміст сучасне видання українського перекладу «Хрещеного батька» втрачає найбільше у порівнянні з оригіналом. Окрім того, творцям нового перекладу (або авторам нової редакції перекладу 1973–1974 рр.) варто позбутися тих залишків пуританської цензури, що все ще де-не-де проявляються у вигляді дрібних купюр, а також утриматися від необґрунтованих оригіналом проявів політкоректності.

ВИСНОВКИ

Теоретична частина:

Вплив радянської цензури на текст перекладів можна класифікувати за критеріями форми (повна, часткова, «нульова цензура»), змісту (ідеологічна, пуританська, релігійна цензура) та суб'єкта (зовнішня цензура та самоцензура (зовнішня/«публічна» та внутрішня/«приватна»).

Грунтуючись на цій інформації, суть критеріїв нейтралізації впливу цензури на перекладні тексти може зводитися до відновлення повноти перекладу відносно оригіналу до найдрібніших деталей, усунення слідів ідеологічної, пуританської та релігійної цензури, робота в умовах відсутності зовнішнього цензурного тиску та уникнення самоцензури.

Станом на зараз у сучасній Україні просетжуються деякі цензурні тенденції нового часу, зокрема схильність до політкоректності, що можуть свідчити, про наявність цензури в дещо іншому вигляді.

Практична частина.

У процесі порівняльного аналізу оригінальних текстів «For Whom the Bell Tolls» Ернеста Гемінгвея й «The Godfather» Маріо П'юзо та їх радянських перекладів авторства Мара Пінчевського (вид-во «Дніпро», 1981 р.) та Віктора Батюка та Олександра Овсюка (журнал «Всесвіт», 1973–1974 рр.) було виявлено 111 та 115 прикладів цензурного втручання в текст відповідно.

За змістом такі приклади можна поділити на загальні категорії ідеологічної цензури, що проявлялася у викривленні тих фрагментів тексту, які не вписувалися в рамки комуністичної ідеології або ж зачіпали незручні для радянського режиму сторінки історії, та пуританської цензури, що простежується у зміні тексту в частинах, які видавалися неприйнятними з погляду «моралі радянської людини», зокрема стосувалися теми сексу, окреслювали неприйнятні для СРСР моделі поведінки, містили прояви надмірного натуралізму в описах деяких сцен тощо.

За обсягом виявлені цензурні втручання варіювалися від майже непомітних втручань, як-от замін чи вилучень окремих слів, до масштабного купюрування тексту, внаслідок якого в переклад не пропускалися цілі розділи та сюжетні лінії.

У випадку роману «**For Whom the Bell Tolls**» Е. Гемінгвея вплив радянських цензорів на текст розділився між категоріями ідеологічної та пуританської цензури більш рівномірно: так, серед виявлених нами 111 прикладів впливу цензури до «ідеологічної» категорії можна зарахувати 42, або ж 38%, а до «пуританської» — 69, або ж 62%. З одного боку, описувані в романі події Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. та часті авторські іронічні, а подеколи й відверто критичні коментарі щодо представників комуністичного руху, зокрема російських комуністів, які відігравали у цих подіях відчутну роль, стали надзвичайно плідним ґрунтом для ідеологічної цензури; з іншого боку, проста та груба мова персонажів-військовиків, що рясніє лайкою й непристойними жартами, постільні сцени та подеколи занадто натуралістичні описи стали приводом для появи пуританської цензури в перекладі і без того цензурованого автором роману.

Натомість перше видання радянського перекладу роману «**The Godfather**» демонструє дещо інші пропорції: переважну більшість (109 зі 115, або 91%) втручань до роману ми зараховуємо до «пуританської» категорії, через яку роман позбувся трьох сюжетних ліній та яка в основному проявлялася у купюруванні сцен сексуального характеру та евфемізації грубої лайки чи інших «проявів непристойності», і лише незначний відсоток (6 втручань, або ж 5% від загальної кількості виявлених прикладів) — до ідеологічної цензури, яку помічаємо у вилученні тих фрагментів роману, що зачіпають чутливі історичні теми, як-от, наприклад, мотив Холодної війни між СРСР та західним світом або тему стосунків між нацистською Німеччиною та іншими державами в роки перед Другою світовою війною.

Із повним переліком виявлених цензурних втручань в обидва романи та кількісними підсумковими даними за кожним із них можна ознайомитися у Додатках 1 та 2.

Завершивши оцінювання впливу цензури на радянські переклади двох досліджуваних романів, ми зосередили увагу на тих їхніх версіях, що були опубліковані вже у сучасній Україні, а саме на новому українськомовному перекладі «For Whom the Bell Tolls» авторства Андрія Савенця, що був уперше опублікований у видавництві «ВСЛ» 2018 року, та доповненому й відредагованому виданні вже згадуваного радянського перекладу роману «The Godfather» авторства В. Батюка та О. Овсюка, опублікованого видавництвом «КСД» у 2017 році.

Компаративний **аналіз двох різних перекладів «For Whom the Bell Tolls»** підтверджує вираженість стратегії повторного перекладу: так, порівняння двох текстів показує, що сучасний український переклад А. Савенця успішно позбувається всіх ідеологічних цензурних втручань (42 із 42 виявлених), не боячись називати комуністичних генералів, що безжально та безглуздо страчували особовий склад, журналістів, що підробляли факти, та росіян, що намагалися ціною людських життів приховати свою присутність у республіканському Мадриді, своїми іменами. Окрім того, нова версія перекладу у більшості випадків (59 із 69 виявлених у перекладі 2018 року прикладів, або 86%) повноцінно компенсує й прояви пуританської цензури, притаманної радянському тексту — часом настільки, що персонажі лаються навіть грубіше, ніж в оригіналі, що дає нам привід стверджувати про свого роду «зворотне коливання маятника».

Утім, мусимо зазначити, що в деяких випадках цензурування все ще простежується у сучасному українському перекладі роману у вигляді самоцензури: так, скажімо, автор перекладу 2018 року так само, як і його попередник, уникає матірної лайки, а також застосовує політкоректну лексику у випадках, де за логікою оригіналу її не мало би бути.

Натомість **компаративний аналіз радянського та сучасного видань перекладу «The Godfather»** дає нам змогу наочно переконатися в недоліках редагування як способу подолання цензурного впливу.

Так, у версії 2017 року до перекладу «Хрещеного батька» повертаються вилучені фрагменти — від окремих пропущених слів до цілих розділів та сюжетних ліній. З нового видання перекладу зникають усі прояви ідеологічної цензури (6 із 6 виявлених у радянському тексті 1973–1974 рр. прикладів), які за формою переважно проявлялися саме в купюруванні ідейно невідповідного тексту.

Утім, проведене нами оцінювання показує, що пуританська цензура була усунута в новій редакції тексту лише на скромний 51% (56 із 109 виявлених прикладів) — переважно, знову ж таки, у випадках, коли втручання проявлялися у вигляді очевидних купюр та явних змістових викривлень. Водночас фрагменти, які зазнали менш помітних змін, та переважно зводилися до евфемізації чи узагальнення занадто різких фраз чи відвертих описів в оригіналі, здебільшого залишилися у версії 2017 року в тому ж вигляді, що й у випусках журналу «Всесвіт» 1973–1974 рр.

Також слід зазначити, що у відновлених розділах простежується тенденція, аналогічна до тієї, що спостерігалася у сучасному українському перекладі «For Whom the Bell Tolls»: повертаючи перекладу втрачений текст, автори нової редакції все ж вилучають із нього згадки деяких сексуальних практик, очевидно, вважаючи їх надмірно відвертими навіть для сучасного українського читача, а також, подібно до А. Савенця у перекладі «По кому подзвін» 2018 року, застосовують політкоректні формулювання у випадках, коли це не лише не обґрунтовано оригіналом, а й суперечить самому його духу.

Отже, спираючись на результати проведеного дослідження, можемо дійти висновку про те, що найдієвішою стратегією подолання впливу радянської цензури на переклад ідеологічно невідповідної літератури є створення нових перекладів в умовах відсутності зовнішнього цензурного тиску на перекладача,

оскільки саме так вдається створити текст, максимально наближений до оригіналу в сенсі адекватності перекладу.

Натомість стратегія редагування та відновлення вже наявних перекладів, створених у радянську добу, передбачає ризик пропуску численних менш очевидних втручань, хай би яким ретельним був підхід до виконання завдання.

Для досягнення адекватного рівня подолання цензури редакторському колективу необхідно уважно аналізувати кожне речення тексту та звертати увагу не лише на цілісність тексту та загальну змістову відповідність, а й на відтінки змісту та стиль, оскільки саме такі деталі, хоча й не змінюють текст структурно, відповідають за достовірне передання загальної атмосфери тексту, його «духу».

Також слід зазначити, що обидва проаналізовані переклади романів характеризуються очевидними проявами перекладацької самоцензури, що охоплює, зокрема, тяжіння до необґрунтованої текстом оригіналу політкоректності. Попри закономірність цього явища з огляду на світові тенденції, не можемо не зазначити, що подібні прояви шкодять адекватності перекладу та викривлюють уявлення читача про оригінал. На наше переконання, для остаточного подолання цензури в художніх перекладах, перекладачам, редакторам та видавцям, які беруться за твори певних авторів, слід не боятися передавати їхні твори такими, як є, не цураючись лайки, відвертих сцен та неполіткоректності, оскільки будь-які спроби «згладити гострі кути» в цьому випадку викривлюють текст та перетворюють переклад на адаптацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Наукова література:

1. Балахтар В. В., Балахтар К. С. Адекватність та еквівалентність перекладу. *VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Спецпроект: аналіз наукових досліджень»*. 2011 р.
URL: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm> (дата звернення: 07.05.2023)
2. Беньямін В. Вибране / Пер. з нім. Ю. Рибачук, Н. Лозинська. Львів: Літопис, 2002. 214 с.
3. Зорівчак Р. Художній переклад в Україні як чинник формування нації : спроба історико-літературного осмислення. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2001. Спец. Вип.: Мови, культури та переклад у контексті європейського співробітництва. С.129–132.
4. Карабан В. І., Карабан А. В. A Ukrainian-English translation glossary of politically correct gender-neutral lexis. *Стиль і переклад*. Київ, 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 243–260.
5. Карабан В. І., Рудницька Н. М. Political correctness in Ukrainian-English translation: the use of gender-neutral words. *Стиль і переклад*. Київ, 2016. Т. 1. Вип. 1. С. 211–220.
6. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років: матеріали до курсу «Історія перекладу»: навчальний посібник. Вінниця: Нова Книга, 2015. 360 с.
7. Коханська І. С. Літературна репутація роману Е. Хемінгвея «По кому подзвін» в американському, російському та українському літературознавстві: автореф. Дис. ... канд. Філол. Наук: 10.01.05. Тернопіль, 2007. 24 с.
8. Лучук, О. Ігор Шевченко і Джордж Орвелл: Історія одного перекладу (До 90-річчя від дня народження Ігоря Шевченка і 65-річчя публікації першого

- українського перекладу «Колгоспу тварин»). *Наукові записки. Серія: Історичні науки*. Острог, 2013. Вип. 21. С. 127–131.
9. Очеретянко В. І. Загратовані книги. Встановлення партійно-державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні у 20–30-ті роки. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, Київ, 1996. № 1. С. 128–141
  10. Рудницька Н. М. Ідеологічно мотивована асиметрія радянських перекладів творів західних письменників, присвячених громадянській війні в Іспанії. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2015. Вип. 2. С. 123–132.
  11. Рудницька, Н. М. Особливості розвитку художнього перекладу за умов скасування цензури. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2014. Вип. 2. С. 271–276.
  12. Рудницька Н. М. Переклад як засіб формування радянського канону світової літератури: ідеологічний аспект *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2015. № 3. С. 48–53.
  13. Рудницька Н. М. Самоцензура перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир, 2013. Вип. 2. С. 134–137.
  14. Рудницька, Н. М. «Секса у нас нет»: пуританська цензура в радянському художньому перекладі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. Харків, 2015. № 1125. Вип. 79. С. 63–69.
  15. Рябокінь Н. О., Стукаленко В. В. Поняття еквівалентності, адекватності та повноцінності в перекладі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Полтава, 2020. № 3 (334). С. 96–103.
  16. Стельмах, В. В. Сліди радянської цензури в українському художньому перекладі (на прикладі роману Дж. Селінджера «The Catcher in the Rye»). *Матеріали ХІІ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*

«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії». Переяслав, 2021.

URL: <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/art/6608> (дата звернення:

07.05.2023)

17. Стельмах, В. Стратегії подолання наслідків радянської цензури в перекладі ідеологічно невідповідної художньої літератури. Квал. роб. бакалавра. Київ, 2021. 75 с.
18. Стріха, М. В. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ: Факт, 2006. 344 с.
19. Федотова О. О. Політична цензура в УСРР—УРСР: практика обмеження друкованої продукції. *Вісник Книжкової палати*. Київ, 2012. № 2. С. 45–47.
20. Федотова О. О. Політична цензура друкованих видань в УСРР—УРСР (1917–1990 рр.): монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 352 с.
21. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 248 с.
22. Ágnes, S. From Silence to Reading between the Lines: On Self censorship in Literary Translation. *British and American Studies*. Timisoara, 2014. Vol. XX. Pp. 189–201.
23. Bachleiter, N. *Censorship of Literature in Austria 1751–1848*. Boston: Brill, 2022. 354 pp.
24. Boase-Beier, J., Holman, M. *The Practices of Literary Translation. Constraints and Creativity*. New York: Routledge. 2014. 180 pp.
25. Cook, P., Heilmann, C. Censorship and two types of self-censorship. *LSE Choice Group working paper series*. 2010. Vol. 6. № 2. 30 pp.
26. Foerstel, H. N. *Banned in the U.S.A.: A Reference Guide to Book Censorship in Schools and Public Libraries*. Westport: Greenwood. 2002. 240 p.
27. Guessabi, F. Translation and Censorship. *Translation Journal*, January 2019. URL: <https://www.translationjournal.net/January-2019/translation-and-censorship.html> (дата звернення: 07.05.2023)

28. Holmes, J. The Name and Nature of Translation Studies. *Third International Congress of Applied Linguistics*. Translation Section, Copenhagen, August 1972.
29. Jiménez, M., Muñoz, A. *Guerra Civil Española. Historia del España*. 24 de mayo, 2015. URL: <https://historiaespana.es/edad-contemporanea/guerra-civil-espanola> (дата звернення: 07.05.2023)
30. Keratsa, A. Translation and Censorship in European Environments *Translation Journal*. 2005. Vol. 9. № 3.
URL: <https://translationjournal.net/journal/33censorship.htm> (дата звернення: 07.05.2023)
31. Liu, L. Re-examining the polysystem theory through censorship in the translation of sexual taboos: a comparative study of mainland China and Taiwan. Master's thesis. Nanyang Technological University. Singapore, 2022.
32. Majzoub, M., Doyle, C. To Inflamm the Censors. Hemingway's Use of Obscenity in "To Have and Have Not" *Detroit Lawyer*, Jan-Feb 2020.
URL: <https://www.detroitlawyer.org/wp-content/uploads/2020/07/DetroitBar-Hemingway.pdf> (дата звернення: 07.05.2023)
33. Merino-Álvarez, R. The Censorship of Theatre Translations under Franco: The 1960s. *Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice*. 2016. Vol. 24, № 1. Pp. 36–47.
34. Pool, I. *Technologies of freedom*. Cambridge: Belknap Press. 1983. 299 pp.
35. Ramnet, S. P. *Religious Policy in the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press. 2005. 384 pp.
36. Santaemilia, J.. The Translation of Sex-Related Language : The Danger(s) of Self-Censorship(s). *TTR : traduction, terminologie, redaction*. 2008. Vol. 21. № 2. Pp. 221–252.
37. Sariz, I. Censorship(s) in Translation. Constraints and Creativity. *Journal of Intellectual Freedom & Privacy*. 2017. Vol. 2. № 3–4 URL: <https://journals.ala.org/index.php/jifp/article/view/6402/8915>
38. Seruya, T., Lin Moniz, M. *Translation and Censorship in Different times and Landscapes*. 2008. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 340 p.

39. Sherry, S. *Censorship in Translation in the Soviet Union in the Stalin and Khrushchev Eras: thesis ... Doctor of Philosophy / The University of Edinburgh. Edingurgh, 2012. 318 pp.*
40. Sihem, H. *Censorship in the dubbing of cartoon directed for children from foreign languages into Arabic. Ennass Journal. 2022. Vol. 9. № 3. Pp. 847–858*
41. Sturge, K. *Censorship and Translated Fiction in Nazi Germany. Traduction, terminologie, redaction. Quebec, 2002. Vol. 15. № 2. Pp. 153–169.*
42. Tan, Z. *Censorship in Translation: The Dynamics of Non-, Partial and Full Translations in the Chinese Context. Meta. 2017. Vol. 62, № 1. Pp. 45–68.*
43. Ulvydienė, L. *Communicative Anthropology, Relativism in Literature and Modes of Censorship in Translation. The Anthropologist. Delhi, 2016. Vol. 25. № 3. Pp. 294–303*
44. Ulrich, V. *Censorship in Translation. Master's Thesis. Masaryk University, 2013. 74 pp.*
45. Yenya Huda, A. *Translation, Culture, and Censorship in Saudi Arabia (1988-2006) and Iraq (1979-2005). Master's Thesis. University of Massachusetts. 2007. 98 pp.*

Довідкова література:

46. Герасимова Т., Ірискіна І., Скорик М. та ін. *Як писати про ЛГБТ: Курс для журналістів. URL: https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/on-line_kurs_ukr_web.pdf (дата звернення: 07.05.2023)*
47. *Декреты Советской власти: в 18 т. / Ин-т марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, Ин-т истории акад. Наук СССР. Москва: Политиздат, 1957. Т. 1: 25 октября 1917 г. — 16 марта 1918 г. 640 с.*
48. Зеров, М. *Вибрані твори. Упор. В. Панченко. Київ: Смолоскип, 2015. 880 с.*
49. *«Знамя»: очерк истории. Литературно-художественный и общественно-политический журнал «Знамя».*
URL: <https://znamlit.ru/history.html> (дата звернення: 07.05.2023)

50. Енциклопедія Історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наукова Думка, 2003–2019. Т. 10: Т–Я. 784 с.
51. Конституція України: офіц. Текст. Київ: Алерта, 2020. 80 с.
52. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
53. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-вр#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
54. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
55. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 07.05.2023).
56. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3.
57. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10.
58. Цивільний кодекс України: Редакція від 01.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1693> (дата звернення: 07.05.2023).
59. Читацька орбіта. *Vsesvit*. Онлайн-архів. URL: <https://web.archive.org/web/20170109080305/http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/915/41> (дата звернення: 07.05.2023).
60. Anastaplo, G. Censorship. *Encyclopedia Britannica*. March 15, 2023 URL: <https://www.britannica.com/topic/censorship> (дата звернення: 07.05.2023).
61. Beer Hall Putsch. *Encyclopedia Britannica*. January 6, 2023.

- URL: <https://www.britannica.com/event/Beer-Hall-Putsch>. (дата звернення: 07.05.2023).
62. Censor. *Encyclopedia Britannica*. April 3, 2020. URL: <https://www.britannica.com/topic/censor-ancient-Roman-official>. (дата звернення: 07.05.2023).
63. German-Soviet Nonaggression Pact. *Encyclopedia Britannica*. March 30, 2023. URL: <https://www.britannica.com/event/German-Soviet-Nonaggression-Pact> (дата звернення: 07.05.2023).
64. Joshua, M. J. William Tyndale. *World History Encyclopaedia*. April 2, 2022. URL: https://www.worldhistory.org/William_Tyndale/ (дата звернення: 07.05.2023).
65. Munich Agreement. *Encyclopedia Britannica*. March 31, 2023. URL: <https://www.britannica.com/event/Munich-Agreement>. (дата звернення: 07.05.2023).
66. Young, P. Ernest Hemingway. *Encyclopedia Britannica*, January 6, 2023. URL: <https://www.britannica.com/biography/Ernest-Hemingway> (дата звернення: 07.05.2023).

Джерела ілюстративного матеріалу:

67. Винничук Ю. Танго смерті. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2022. 432 с.
68. Гемінгвей Е. По кому подзвін. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 608 с.
69. Орвелл, Г. Колгосп тварин: казка. Мюнхен: Прометей, 1947
URL: <http://litopys.org.ua/novela/kolghosp.htm> (дата звернення: 07.05.2023).
70. П'юзо М. Хрещений батько: роман. *Всесвіт*. Київ, 1973. № 10, С. 107–167.
71. П'юзо М. Хрещений батько: роман. *Всесвіт*. Київ, 1973. № 11, С. 155–201.
72. П'юзо М. Хрещений батько: роман. *Всесвіт*. Київ, 1973. № 12, С. 120–176.
73. П'юзо М. Хрещений батько: роман. *Всесвіт*. Київ, 1974. № 1, С. 85–154.

74. П'юзо М. Хрещений Батько: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 480 с.
75. Хемінгуей Е. Твори: в 4 т. Київ: Дніпро, 1979–1981. Т. 3. 663 с.
76. Hemingway, Ernest. For Whom the Bell Tolls. New York: Scribner Books, 1995. 480 p.
77. Puzo, M. The Godfather. London: William Heinemann Ltd., 1969. 448 p.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Цензуровані фрагменти роману «For Whom the Bell Tolls» Е. Гемінгвея у перекладах Мара Пінчевського 1981 року та Андрія Савенця 2018 року

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
1.	No man is an Iland, intire of it selfe; every man is a peece of the Continent, a part of the maine; if a Clod bee washed away by the Sea, Europe is the lesse, as well as if a Promontorie were, as well as if a <i>Mannor</i> of thy friends or of thine owne were. [с. 5]	Немає людини, що була б як острів, сама по собі; кожна людина — грудка землі, часточка суходолу; і якщо море змиє хоч би скалку материка, поменшає Європа, і те саме буде, якщо змиє мис або <i>оселю</i> друга твого, а чи твою власну; [с. 5]	Ніхто з нас не острів, цілковито сам по собі; кожен — частка континенту, частина суші; якщо море змиє грудку землі, Європа поменшає так само, як тоді, коли б воно змило мис, <i>маєток</i> друзів твоїх або твій власний; [с. 7]
2.	“You never think about only girls. I never think at all. Why should I? <i>I am General Sovietique. I never think. Do not try to trap me into thinking.</i> ” [с. 15]	— Ви думаєте — і не тільки про дівчат. А я взагалі не думаю. Навіщо мені думати? [с. 13]	— Ви ніколи не думаєте про дівчат. А я взагалі ніколи не думаю. Навіщо? <i>Я General Sovietique. Я ніколи не думаю. І не намагайтеся мене до цього змусити.</i> [с. 18]
3.	“...I walked away from him with a certain amount of arrogance and much style and from the back he throws me this horn <i>between the cheeks of my buttocks</i> and it comes out of my liver.” [с. 55]	«...І тоді я відійшов від нього — знаєш, так поважно, гордо, і раптом він ударив мене рогом іззаду і простромив <i>наскрізь</i> , аж до печінки». [с. 53]	«...Я відійшов від нього з шиком і зовсім трішки пихато, і тут він мені ззаду встромив рока <i>між сідницями</i> й прохромив аж до печінки». [с. 76]
4.	He looked at her brown face and at the eyes that, since he had seen them, had never been as young as the rest of her face but that now were suddenly hungry	Він теж дивився на її смагляве обличчя і в очі; ті очі, коли він уперше побачив їх, здалися йому не такими молодими, як саме	Він подивився на її смагляве обличчя, зазирнув у вічі, які весь час, відколи він уперше їх побачив, виглядали старшими за

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	and young and <i>wanting</i> . [с. 65]	обличчя, а тепер стали раптом і голодні, і молоді, і <i>жадібні</i> . [с. 62]	це обличчя, та тепер раптом видалися голодними, молодими, <i>спраглими</i> . [с. 90]
5.	...And as she cried he could feel the <i>rounded, firm-pointed</i> breasts touching through the shirt she wore. [с. 68]	...І коли вона схлипувала, він відчував, як здригаються під сорочкою її <i>маленькі груди</i> . [с. 65]	...А коли вона здригалася від плачу, відчував крізь її сорочку <i>округлі груди з твердими пипками</i> . [с. 93]
6.	“Then thee knew thou wert coming to the bed.” [с. 69]	— Отже, ти знала, що <i>будеш зі мною?</i> [с. 66]	— Виходить, ти знала, <i>що ляжеш до мене</i> . [с. 96]
7.	She did not wake and he rolled onto his side away from her and with his head out of the robe in the cold again, lay awake a moment feeling the long, seeping luxury of his fatigue and then the <i>smooth tactile happiness of their two bodies touching</i> ... [с. 71]	Вона не прокинулася, і він перевернувся на другий бік і, знову висунувши голову на холод, полежав хвилинку, віддаючись розлитій млосній утомі, втішаючись живою, радісною <i>близькістю двох тіл</i> ... [с. 68]	Вона не прокинулася, і він відсунувся вбік, знову визирнувши з мішка на холод, ще якусь мить лежав, смакуючи протяжну, плинну розкіш свого виснаження, відтак <i>гладеньке намацальне щастя їхніх двох притулених тіл</i> ... [с. 98]
8.	Airplanes making a noise to <i>curdle the milk in your mother's breasts</i> ... [с. 76]	...Літаків, що так ревуть, аж молоко могло б <i>скипитися в грудях у наших жінок!</i> [с. 73]	Стільки літаків, що аж небо чорне, а ревуть, як леви, так, що у <i>твоєї матері молоко в грудях згортається</i> ... [с. 105]
9.	“The melon of Castile is for <i>self abuse</i> . The melon of Valencia is for eating” [с. 81]	— Кастильським диням <i>місце на смітнику</i> , а от валенсійським — на столі [с. 78]	— Кастильські дині хіба що на <i>самотвалт</i> годяться. А якщо вже їсти — то валенсійські. [с. 113]
10.	“It was Don Federico Gonzalez, who owned the mill and feed store and was a <i>fascist of the first order</i> .” [с. 102]	— То був дон Федеріко Гонсалес, власник млина й бакалійної крамниці, <i>найзапекліший фашист</i> у нашому місті. [с. 99]	— Це був дон Федеріко Гонсалес, що мав млина й торгував пашею, — <i>фашист першорядний</i> . [с. 143]
11.	He had a rude way of speaking and he was <i>undoubtedly a fascist</i> and a member of their club and he sat at noon and at evening in the cane chairs of their club to read El Debate... [с. 108]	Дон Гільермо поведився дуже брутально, і <i>фашист був запеклий</i> , і член їхнього клубу; опівдні і ввечері він сидів там у плетену кріслі, читав «Ель дебате»... [с. 105]	Говорив він грубувато, <i>був, ясна річ, фашистом</i> і членом їхнього клубу і просиджував від полудня аж до смерку на плетену стільці в їхньому клубі — читав «Ель Дебате»... [с. 151]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
12.	“Don Guillermo,” another shouted . “Should we send to <i>the house</i> for thy spectacles?” [с. 109]	— Доне Гільермо! — крикнув хтось. — Може, послати когось до твого <i>особняка</i> по окуляри? [с. 106]	«Доне Гільермо, — закричав хтось інший. — може послати когось до вашого <i>дому</i> по окуляри?» [с. 153]
13.	Don Guillermo’s <i>house</i> was no <i>house</i> , since he had not much money and was only a fascist to be a snob... [с. 109–110]	Дон Гільермо не мав <i>особняка</i> , бо він був небагатий, а фашистом став тільки з честолюбства... [с. 106]	<i>Дім</i> дона Гільермо — то був насправді не <i>дім</i> , бо сам до багатих не належав, а у фашисти подався тільки для того, щоб пролізти у вище товариство... [с. 153]
14.	The man who was being pushed out by Pablo and Cuatro Dedos was Don Anastasio Rivas, who was <i>an undoubted fascist</i> and the fattest man in the town. [с. 112]	Той, кого виштовхували Пабло й Чотирипалий, був дон Анастасіо Рівас, <i>запеклий фашист</i> і найгладша людина в нашому містечку. [с. 109]	Тим чоловіком, якого виштовхали Пабло й Кватро Дедос, був дон Анастасіо Рівас — <i>справдеиній фашист</i> і найбільший товстун у місті. [с. 157]
15.	This was no way to think; but who <i>censored</i> his thinking? Nobody but himself. [с. 125]	Негарно так думати, але хто <i>читає</i> його думки? Ніхто, крім нього самого [с. 122]	Так не слід думати; але хто ж <i>цензурує</i> його мислення? Ніхто, крім нього самого. [с. 175]
16.	“And I suppose that you’ll go to Valencia together and we can <i>eat goat crut</i> in Gredos.” [с. 138]	— І катайте собі вдвох до Республіки, а ми сидітимем у Гредосі й <i>їстимемо козячий послід</i> . [с. 135]	— І думаю, що можете забиратися разом до Валенсії, а ми будемо в Гредосі <i>жертити козячі бібки</i> . [с. 194]
17.	“Anything else I would not have. <i>I do not make perversions</i> . I only tell you something true.” [с. 142]	— На щось інше я не погодилася б. <i>Я нормальна жінка</i> . І я кажу тобі тільки правду. [с. 139]	— На щось інше би не згодилась. <i>Я збоченнями не займаюся</i> . Я тільки кажу тобі щось правдиве. [с. 200]
18.	<i>You have made love to this girl</i> and now your head is clear, properly clear, and you start to worry. [с. 147]	<i>Після того, що в тебе було з цією дівчиною</i> , голова в тебе ясна, а ти вже тривожишся. [с. 145]	<i>Ти щойно кохався з цією дівчиною</i> , і тепер голова в тебе ясна, нарешті в ній розвиднілося як слід, а ти починаєш непокоїтися. [с. 209]
19.	Enemies of the people. That was a phrase he might omit. That was a catch phrase he would skip. <i>That was one thing that sleeping with Maria had done</i> . [с. 149]	Вороги народу. Без цих слів можна обійтися. Модний вислів, якого не варто вживати. <i>Ось наслідки його близькості з Марією</i> . [с. 146]	Вороги народу. Без цієї фрази можна було б обійтися. Цього заїждженого вислову він краще уникатиме. <i>Ось і наслідок того, що він переспав із Марією</i> . [с. 211]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
20.	How would that premise stand up if he examined it? That was probably why the Communists were always cracking down on Bohemianism. <i>When you were drunk or when you committed either fornication or adultery you recognized your own personal fallibility of that so mutable substitute for the apostles' creed, the party line.</i> Down with Bohemianism, the sin of Mayakovsky. [с. 149]	Цікаво, чи витримає ця теза глибший аналіз. Певно, саме тому комуністи так воюють із духом богеми. Геть богему, гріх Маяковського! [с. 147]	Чи витримало б це припущення перевірку, якщо над ним задуматись? Мабуть, саме тому комуністи завжди накидаються на богемне життя. <i>Якщо ти напився або вчинив перелюб чи зраду, то виявляєш своє особисте відхилення від лінії партії, цього мінливого замітника апостольського символу віри.</i> Геть богемність, гріх Маяковського. [с. 212]
21.	And then, on a lousy show like this, coordinating two <i>chicken-crut</i> guerilla bands to help you blow a bridge under impossible conditions, to abort a counteroffensive that will probably already be started, you run into a girl like this Maria. [с. 152]	І от, вскочивши у таку халепу, зголосившись за допомогою двох <i>жалюгідних</i> жменьок партизанів, у неможливих умовах, висадити в повітря міст, щоб перешкодити контрнаступу, який, очевидно, вже почався, — ти зустрічаєш таку дівчину, як Марія. [с. 150]	...А тоді в розпалі такої паршивої гулянки, коли намагаєшся скоординувати два <i>занюхані</i> партизанські загони, щоб допомогли тобі в неможливих умовах підірвати міст і перервати контрнаступ, який уже, певно, почався, раптом стрічаєш отаку-от Марію. [с. 216]
22.	Don't lie to yourself about Pilar pushing her into your sleeping robe and try to make it nothing or to make it <i>lousy</i> . [с. 152]	Не вигадуй, ніби Пілар увіпхнула її в твій спальний мішок, і не вдавай, ніби це щось пусте чи <i>брудне</i> . [с. 150]	Не обманюй себе оповідками, що Пілар загнала її до твого спальника, і не намагайся цього применшити або <i>спаскудити</i> . [с. 216]
23.	So if you love this girl as much as you say you do, you had <i>better love her very hard and make up in intensity</i> what the relation will lack in duration and in continuity. [с. 153]	І якщо ти справді кохаєш цю дівчину так, як кажеш, то <i>краще кохай її якнайциріше і хай буде хоча б цирим</i> те, що не може бути тривалим. [с. 151]	Тож якщо кохаєш цю дівчину так, як ти кажеш, то ліпше <i>кохай її з усієї сили й насиченістю надолуж</i> брак тривалості й постійності вашого почуття. [с. 217]
24.	"I do not believe in ogres, soothsayers, fortune tellers, or <i>chicken-crut</i> gypsy witchcraft." [с. 160]	— Я не вірю в людоджерів, віщунів, ворожок і <i>всякі</i> циганські <i>вигадки</i> . [с. 158]	— Я не вірю в людоджерів, провидців, ворожок і <i>всяке інше занюхане</i> циганське чаклунство. [с. 227]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
25.	“We have enough work and enough things that will be done without complicating it with <i>chicken-crut</i> .” [с. 160]	— Ми маємо досить роботи, досить клопоту, і не треба ускладнювати їх <i>усякими дурницями</i> . [с. 158]	— У нас і так досить роботи, повно справ і не треба собі життя <i>чорті-чим</i> ускладнювати. [с. 227]
26.	“In the snow.” (<i>In the utterly-damned, ruinous, unexpected, slutting, defeat-conniving, bastard-cessery of the snow.</i>) [с. 162]	— На снігу (<i>На цій підлій, несподіваній, зрадницькій, клятій, згубній гидоті, що зветься снігом</i>). [с. 160]	— На снігу — (<i>На цьому розтриклятому, гиблому, наглому, продажному, вбивчому лайдацтві, що зветься снігом</i>). [с. 231]
27.	“I was at the table and others were there, Pastora, who is uglier than I am, and the Nina de los Peines, and other gypsies and <i>whores of great category</i> .” [с. 168]	— Я сиділа там за столом; були там і Пастора, ще бридкіша за мене, і Нінья де лос Пейнес, і ще кілька циганок та <i>шикарних дівчат</i> . [с. 165]	— Я сиділа за столом, й інші там були — Пастора, яка ще бридкіша, ніж я, і Нінья де лос Пейнес, і ще інші циганки й <i>першорядні курви</i> . [с. 239]
28.	“It was a banquet, small but of great intensity and almost of a violence due to a dispute between Pastora and one of the <i>most significant whores</i> over a question of propriety” [с. 168]	— Бенкет був хоч і невеликий, але дуже веселий, і навіть мало не зчинилася колотнеча, бо пастора й одна з тих <i>шикарних дівчат</i> завели суперечку з питань етикету. [с. 165]	— Бенкетик був скромний, але дуже жвавий, і там мало не дійшло до бійки, коли Пастора почала сваритися з одною <i>люксовою курвою</i> про правила пристойності. [с. 239]
29.	“Now indeed the banquet had reached a stage of great enthusiasm and <i>some of the least heavy of the whores</i> were being paraded around the table on the shoulders of various of the club members.” [с. 169]	— На той час кімната вже ходила ходором, і члени клубу носили на плечах навколо столу <i>дівчат, вибираючи не дуже гладких</i> . [с. 166]	— А забава на бенкеті до тої пори вже лилася через край, і <i>декого з легших курвів</i> члени клубу вже обносили на плечах навколо столу. [с. 240]
30.	“El Palacio del Miedo,” Anselmo said. “The Palace of Fear.” “ <i>La 95aric de los huevos perdidos</i> ,” Robert Jordan capped the other happily. “ <i>The cave of the lost eggs</i> .” [с. 180]	— El Palacio del Miedo, — сказав Ансельмо. — Палац страху. — <i>Печера звалашеної мужності</i> , — весело підхопив Роберт Джордан [с. 178]	— El Palacio del Miedo, — сказав Ансельмо. — Палац страху. — <i>La Cueva de los huevos perdidos</i> , — весело докинув Роберт Джордан. — <i>Печера втрачених яєць</i> . [с. 256]
31.	“ <i>What eggs?</i> ” Fernando asked.	— <i>Якої мужності?</i> — спитав Фернандо. — Це я так, — сказав Роберт Джордан. — Пожартував. [с. 178]	— <i>Яких яєць?</i> — запитав Фернандо.

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	“A joke,” Robert Jordan said. “Just a joke. <i>Not eggs, you know. The others.</i> ” [с. 180]		— Це жарт, — сказав Роберт Джордан. — Просто жарт. <i>Це не про ті яйця — ну, розумієш, про інші.</i> [с. 256]
32.	“What do you wear under your skirts, Ingles?” “ <i>Los cojones,</i> ” Robert Jordan said. [с. 186]	— Що в тебе під спідницею, Ingles? — <i>Те саме, що й в усіх,</i> — сказав Роберт Джордан. [с. 183]	— Що ж ви там носите під спідницями, Ingles? — <i>Los cojones</i> *, — відповів Роберт Джордан. * Яйця (ісп., лайл.) [с. 264]
33.	“Well, that is normal,” Pablo said. “But it seems to me that <i>with enough cojones</i> you would not wear skirts.” [с. 186]	— Ну що ж, так і має бути, — сказав Пабло. — Але, по-моєму, той, <i>хто нічим не обділений</i> , не натягатиме на себе спідниці. [с. 183]	— Чого ж, так і має бути, — сказав Пабло. — Тільки щось мені здається, що <i>хто має cojones</i> , той спідниці не носить. [с. 264]
34.	He dipped a cup in the wine bowl and held it up. “ <i>Salud y cojones.</i> ” [с. 191]	Він занурив кухоль у миску з вином і підніс його. — <i>Salud!</i> [с. 189]	Він зачерпнув кухликком вина з миси й підняв його. — <i>Salud y cojones</i> *. * За яйця (ісп.) [с. 272]
35.	“And also to do away with me you have to assassinate me and, for this, <i>you have not cojones.</i> ” [с. 191]	— А щоб здихатися мене, ти мусиш мене вбити, а на це тобі <i>під спідницею сили забракне.</i> [с. 189]	— А щоб мене позбутися, мусиш мене вбити, а для цього ти <i>не маєш cojones.</i> [с. 273]
36.	“Nobody here has <i>cojones</i> to kill me and this of the hands is silly.” [с. 193]	— Вам <i>забракне духу</i> убити мене, а давати волю рукам — безглуздо. [с. 191]	— Ніхто з вас не має <i>cojones</i> , щоб мене вбити, а махати руками — то дурня. [с. 275]
37.	“How the woman talks,” Pablo said. “I will be going out to see the horses.” “Go and <i>befoul</i> them,” Agustin said. “Is not that one of thy customs?” [с. 193]	— Ну ж язиката жінка, — сказав Пабло. — Я вийду до коней. — Іди <i>цілуйся</i> із своїми кіньми, — сказав Агустін. — для тебе це звична справа. [с. 191]	— О, як жінка заговорила, — сказав Пабло. — Піду краще до коней гляну. — Іди <i>спогань</i> свої коні, — промовив Агустін. — То ж для тебе діло звичне? [с. 276]
38.	“What do you go to do with the horses?” Agustin said. “Look to them,” Pablo said. “ <i>Befoul</i> them,” Agustin said. “Horse lover.” [с. 194]	— А що ти робитимеш зі своїми кіньми? — сказав Агустін. — Піду подивлюся на них, — сказав Пабло. — Підеш <i>цілуватися</i> з ними, — сказав Агустін. — Кобилячий полюбовнику! [с. 192]	— А що ти з кіньми робиш? — запитав Агустін. — Доглядаю, — відповів Пабло. — Еге, ти <i>поганиш</i> їх, — сказав Агустін. — Конелюб. [с. 276]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
39.	“I have thought you are a group of illusioned people,” Pablo said. “Led by a woman with her brains between her thighs and a foreigner who comes to destroy you.” [с. 194]	— Я думав про те, що всі ви легковіри, — сказав Пабло. — Вами командує жінка, в якої мозок під спідницею, й чужинець, який прийшов, щоб вас занапастити. [с. 192]	— Надумав, що ви компанія легковірів, — сказав Пабло. — Що вами верховодить жінка, в якої мозок між ногами, і чужинець, який прийшов вас погубити. [с. 277]
40.	“Get out and fist yourself into the snow. Take your bad milk out of here, you horse exhausted 97aricon.” [с. 194]	— Забирайся! Щоб не було тут твого поганого духу, нещасний кобилятнику! [с. 194]	— Вимітайся, — визвірилася на нього Пілар. — Вимітайся й котися звідси снігом, ти, <i>maricón</i> * задрочений. [с. 277] * Гомосексуал (ісп., лайл.)
41.	He had not liked Gaylord’s, the hotel in Madrid the Russians had taken over, when he first went there... [с. 204]	Коли він уперше потрапив до мадрідського готелю «Гейлорд», де жили росіяни, йому там не сподобалось... [с. 202]	Коли він уперше потрапив до «Гейлорда», зайнятого росіянами, йому там не сподобалося... [с. 292]
42.	...it seemed too luxurious and the food was too good for a besieged city and the talk too cynical for a war. [с. 204]	...Обстановка здавалася надто розкішною, їжа надто доброю як на обложене місто, а розмови — надто вільними, як на воєнний час. [с. 202]	...Готель здавався занадто розкішним, а страви занадто смачними як на місто в облозі, а розмови про війну були занадто цинічними. [с. 292]
43.	But I corrupted very easily, he thought. [с. 204]	Але я дуже швидко звик, подумав він [с. 202]	Але я дуже легко спаскудився, подумав він. [с. 292]
44.	And the talk that he had thought of as cynicism when he had first heard it had turned out to be much too true. [с. 204]	А в тих розмовах, які спершу здалися йому надто вільними, було, як з’ясувалося згодом, дуже багато правди. [с. 202]	А розмови, які видалися йому цинічними, коли він почув їх уперше, виявилися набагато ближчими до правди. [с. 292]
45.	Gaylord’s was the place where you met famous peasant and worker Spanish commanders who had sprung to arms from the people at the start of the war without any previous military training... [с. 204–205]	Там, у «Гейлорді», можна було зустріти уславлених іспанських командирів, які на самому початку війни вийшли з гущі народної й узялися за зброю, не маючи ніякої військової підготовки... [с. 202]	Саме в «Гейлорді» можна було зустріти знаменитих робітничо-селянських іспанських командирів, які вийшли просто з народу й узялися за зброю без жодного військового вишколу... [с. 293]
46.	They had been active in the 1934 revolution and had to flee the country when it failed and in Russia they had sent	Вони брали участь у повстанні 1934 року і після поразки змушені були тікати з країни, а в Росії їх послали вчитися до військової	Усі вони брали участь у революції 1934 року й мусили втекти з країни після її поразки, а в Росії їх відправили до

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	them to the military academy and to the Lenin Institute the Comintern maintained so they would be ready to fight the next time and have the necessary military education to command. [с. 205]	академії, щоб наступного разу вони вже були по-справжньому готові до боротьби й мали військову освіту, потрібну командирів. [с. 203]	військової академії й до організованої Комінтерном Ленінської школи, щоб наступного разу вони були готові до боротьби й отримали військову освіту, необхідну для майбутніх командирів. [с. 293]
47.	<i>The Comintern had educated them there. In a revolution you could not admit to outsiders who helped you nor that any one knew more than he was supposed to know. [с. 205]</i>	Під час революції не можна виказувати чужим, хто саме тобі допомагає, або що ти знаєш більше, ніж вони думають. [с. 203]	Комінтерн дав їм належну освіту. Під час революції не можна зізнаватися чужим, хто тобі допомагає, або показувати, що знаєш більше, ніж тобі належить. [с. 293]
48.	If a thing was right fundamentally the lying was not supposed to matter. <i>There was a lot of lying though. He did not care for the lying at first. He hated it. Then later he had come to like it. It was part of being an insider but it was a very corrupting business. [с. 205]</i>	Якщо справа справедлива по суті, то на обман не варто зважати. [с. 203]	Якщо дієш принципово правильно, вважалося, що брехня не має значення. <i>Брехні, зрештою, було достатньо. Спочатку брехня йому не подобалася. Він ненавидів її. Пізніше він її полюбив. Це була ознака втаємниченості, але вона порядно деморалізувала. [с. 294]</i>
49.	You couldn't wait for the real Peasant Leader to arrive and he might have too many peasant characteristics when he did. So you had to <i>manufacture</i> one. [с. 205]	Чекати ж, поки з'явиться справжній Селянський Вождь, нема часу, а до того ж і він може мати забагато селянських рис. Тим-то таких проводирів доводиться <i>створювати</i> . [с. 203]	Не можна було чекати на справжнього Селянського Ватажка, бо такий, якби з'явився, міг би мати в собі забагато від селянина. А отже, треба було його <i>сфабрикувати</i> . [с. 294]
50.	He was the most trusted of the young soldiers by the Russians because he was a true party man, "a hundred per cent" they said, proud to use the Americanism. <i>He was much more intelligent than Lister or El Campesino. [с. 206]</i>	З-поміж усіх молодих командирів росіяни найбільше довіряли йому, бо він був справжній партієць, «стопроцентний», як вони казали, хизуючись цим американізмом. [с. 203]	З-поміж усіх військовиків росіяни найбільше довіряли йому, оскільки він був справжнім партійцем — «стопроцентним», як казали вони, хизуючись цим американізмом. <i>Був він набагато розумнішим за Лістера чи Ель Кампесіно. [с. 295]</i>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
51.	But now he knew enough to accept the necessity for all the <i>deception</i> and what he learned at Gaylord's only strengthened him in his belief in the things that he did hold to be true. [с. 206]	Але відтоді він багато чого зрозумів і визнав необхідність <i>приховувати правду</i> , і все, про що він довідувався в «Гейлорді», тільки зміцнювало його віру в те, що він вважав справедливим. [с. 204]	Але тепер він був достатньо обізнаний, щоб погодитися з необхідністю всієї цієї <i>облуди</i> , і те, чого він навчився в «Гейлорді», лише зміцнило його віру в те, що він вважав дійсно правдивим. [с. 295]
52.	<i>Gaylord's itself had seemed indecently luxurious and corrupt. But why shouldn't the representatives of a power that governed a sixth of the world have a few comforts? Well, they had them and Robert Jordan had at first been repelled by the whole business and then had accepted it and enjoyed it. Kashkin had made him out to be a hell of a fellow and Karkov had at first been insultingly polite and then.</i> [с. 207]	Кашкін відрекомендував Роберта Джордана мало не як легендарну особу, і спочатку Карков поведився з ним образливо-чемно, але потім... [с. 204]	<i>Сам «Гейлорд» здавався до непристойності розкішним і розбещеним. Але чому би представникам влади, яка панувала над однією шостою частиною світу, відмовляти собі в дециці комфорту? Що ж, вони й не відмовляли, і в Роберта Джордана все це спершу викликало відразу, та пізніше він це прийняв і навіть полюбив. Кашкін представив його як збіса крутого хлопця, і Карков спочатку був із ним образливо ввічливий, але пізніше...</i> [с. 296]
53.	<i>Kashkin had only been tolerated there. There was something wrong with Kashkin evidently and he was working it out in Spain. They would not tell him what it was but maybe they would now that he was dead. Anyway, he and Karkov had become friends and he had become friends too with the incredibly thin, drawn, dark, loving, nervous, deprived and unbitter woman with a lean, neglected body and dark, gray-streaked hair cut short who was Karkov's wife and who served as an interpreter with the</i>	(Увесь абзац відсутній) [с. 205]	<i>Кашкіна там ледве терпіли. З ним явно було щось не так, і в Іспанії він це відпрацьовував. Роберту Джордану не казали в чому річ; може, скажуть тепер, після смерті Кашкіна. Як не крути, з Карковим він потоваришував, так само, як і з неймовірно тонкою, виснаженою брюнеткою — сповненою любові, нервовою, знедоленою, але не згорьованою жінкою з вихудлим занедбаним тілом і темним, присипаним сивиною волоссям, що була дружиною Каркова й служила перекладачкою в танкових військах. Товаришував він і з коханкою Каркова,</i>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	<p><i>tank corps. He was a friend too of Karkov's mistress, who had cat-eyes, reddish gold hair (sometimes more red; sometimes more gold, depending on the coiffeurs), a lazy sensual body (made to fit well against other bodies), a mouth made to fit other mouths, and a stupid, ambitious and utterly loyal mind. This mistress loved gossip and enjoyed a periodically controlled promiscuity which seemed only to amuse Karkov. Karkov was supposed to have another wife somewhere besides the tank-corps one, maybe two more, but nobody was very sure about that. Robert Jordan liked both the wife he knew and the mistress. He thought he would probably like the other wife, too, if he knew her, if there was one. Karkov had good taste in women. [с. 207]</i></p>		<p><i>що мала котячі очі, рудувато-золоте волосся (часами рудуватіше, а часами золотіше, залежно від перукаря), ліниве чуттєве тіло (створене так, щоб добре прилягало до інших тіл), уста, створені для інших уст, і була пустоголовою, амбітна й абсолютно віддана. Ця коханка любила пліткувати й час від часу з насолодою віддавалася контрольованій розпусті, що схоже, лише забавляло Каркова. Кажуть, що Карков має десь ще іншу дружину, крім тієї з танкових військ, а може, навіть дві, але ніхто не знав цього певно. Робертові Джордану подобалися й та дружина, котру він знав, і коханка. Він подумав, що якби познайомився з іншою дружиною, якщо та дійсно існувала, вона б теж йому сподобалася. Карков мав гарний смак на жінок. [с. 296–297]</i></p>
54.	<p><i>This attack was going to be his biggest show so far and Robert Jordan did not like too much what he had heard about the attack. Then there was Gall, the Hungarian, who ought to be shot if you could believe half you heard at Gaylord's. Make it if you can believe ten per cent of what you hear at Gaylord's, Robert Jordan thought. [с. 208–209]</i></p>	<p><i>Наступ, що готується, має бути його першою великою операцією, і поки що Робертові Джордану не дуже подобалося все те, що він чув про цей наступ. [с. 206]</i></p>	<p><i>Цей наступ мав стати його найбільшим показовим виступом, а Робертові Джордану не надто подобалося те, що він чув про цей наступ. Ще був Гал, угорець, якого слід було б застрелити, якщо хоч половина того, що казали про нього в «Гейлорді», була правдою. Слід було б це зробити, якщо повірити в десять відсотків того, про що кажуть у «Гейлорді», подумав Роберт Джордан. [с. 299]</i></p>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
55.	But Lister and Campesino and Modesto had been told many of the moves they should make by their Russian military advisers. They were like students flying a machine with dual controls which the pilot could take over whenever they made a mistake. Well , this year would show how much and how well they learned. <i>After a while there would not be dual controls and then we would see how well they handled divisions and army corps alone.</i> [с. 209]	Але й Лістерові, й Модесто, й Кампесіно більшість їхніх маневрів підказали російські військові радники. Всі троє скидаються на пілотів-новачків, що навчаються літати на машині з подвійним керуванням: будь-яку їхню помилку може зразу виправити пілот-інструктор. Ну що ж, цей рік покаже, чи добре вони засвоїли науку. [206]	Але й Лістерові, й Ель Кампесіно, й Модесто багато чого підказували їхні російські військові радники. Вони всі, мов студенти-пілоти, що летять на машині з подвійним керуванням, де інструктор завжди може перейняти штурвал, якщо вони схиблять. Що ж, цього року побачимо, чого і скільки вони навчилися. <i>Незабаром вже не буде подвійного керування, і тоді виявиться, як вони самі впорються з дивізіями й армійськими корпусами.</i> [с. 299]
56.	Lister was <i>murderous</i> in discipline. [с. 209]	Лістер <i>особливо суворо вимагає дисципліни...</i> [с. 206]	Лістер щодо дисципліни <i>просто звір.</i> [с. 300]
57.	Lister was <i>murderous</i> in discipline. <i>He was a true fanatic and he had the complete Spanish lack of respect for life. In a few armies since the Tartar's first invasion of the West were men executed summarily for as little reason as they were under his command.</i> But he knew how to forge a division into a fighting unit. [с. 209]	Лістер <i>особливо суворо вимагає дисципліни, і він знає, як викувати з дивізії справжню боездатну одиницю.</i> [с. 206]	Лістер щодо дисципліни <i>просто звір. Він справжній фанатик і має абсолютно іспанський брак пошани до життя. Мало в котрій армії з часів татарської навали на Захід без суду і слідства стратили так багато людей із дріб'язкової причини, як під його командуванням.</i> Але він знав, як викувати з дивізії військове формування. [с. 300]
58.	Under the shelling <i>men had been cowards</i> and had run. He had seen them shot and left to swell beside the road , nobody bothering to do more than strip them of their cartridges and their valuables. [с. 210]	<i>Знайшлися боягузи, які під ворожим вогнем почали тікати. Він бачив, як їх розстрілювали й залишали гнити при дорозі, тільки познімавши з них зброю й цінні речі.</i> [с. 207]	Під артилерійським вогнем <i>дехто перелякався й почав утікати.</i> Він бачив, як їх розстріляли й кинули пухнути край дороги, потурбувавшись лише про те, щоб забрати в них патрони й коштовності. [с. 301]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
59.	He could not see Mija on a bicycle even in his most patriotic imagination, but Karkov said it was true. <i>But then he had written it for Russian papers so he probably wanted to believe it was true after writing it.</i> [с. 212]	Навіть у найпатріотичнішому настрої він не міг уявити собі Міаху на велосипеді; але Карков запевняв, що так воно й було. [с. 208]	Навіть у найбільш патріотичній уяві він не міг побачити Міаху на велосипеді, але Карков сказав, що це була правда. <i>Та він писав про це в російських газетах, тож, видно, написавши, сам хотів вірити, що так воно й було.</i> [с. 303]
60.	But there was another story that Karkov had not written . He had three wounded Russians in the Palace Hotel for whom he was responsible. They were two tank drivers and a flyer who were too bad to be moved, <i>and since, at that time, it was of the greatest importance that there should be no evidence of any Russian intervention to justify an open intervention by the fascists,</i> it was Karkov's responsibility that these wounded should not fall into the hands of the fascists in case the city should be abandoned. [с. 212]	Але були й такі речі, про які Карков не писав. У «Палас-готелі» лежали тоді троє поранених росіян — два танкісти й льотчик, яких залишили під його опікою. Вони були в дуже тяжкому стані, і їх не можна було перевозити. Карков мав подбати про те, щоб ці поранені не потрапили до рук фашистів, якщо місто доведеться здати. [с. 209]	Але була й інша історія, про яку Карков не писав. У готелі «Палас» він опікувався трьома пораненими росіянами. Це були два танкісти й льотчик, занадто тяжко поранені, аби їх перевозити, <i>а оскільки в той час надзвичайно важливо було не залишити жодних слідів російського втручання, що виправдало б відкрите втручання фашистів,</i> Карков відповідав за те, аби поранені не потрапили фашистам до рук, якщо місто доведеться здати. [с. 304]
61.	In the event the city should be abandoned, <i>Karkov was to poison them to destroy all evidence of their identity before leaving the Palace Hotel.</i> [с. 212]	Якби Мадрид довелося здати, Карков, переше ніж залишити «Палас-готель», <i>обіцяв дати їм отруту.</i> [с. 209]	У випадку, якби довелося залишити місто, Карков <i>мав</i> перед тим, як залишити готель «Палас» отруїти їх, <i>аби знищити всі докази їхньої ідентичності.</i> [с. 304]
62.	<i>You corrupt very easily, he thought. But was it corruption or was it merely that you lost the naivete that you started with? Would it not be the same in anything?</i>	А кому вдається зберегти той перший цнотливий запал, із яким починають свою роботу молоді лікарі, молоді священики й молоді солдати? [с. 210]	<i>Ти дуже легко розбецуєшся, подумав він. Але це справді розбецненість чи ти просто позбувся наївності, з якою починав? Чи з усім іншим не було б так само? Кому ж вдається зберегти оту початкову незайманість думок про свою професію, з</i>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	Who else kept that first chastity of mind about their work that young doctors, young priests, and young soldiers usually started with? [с. 213]		якою зазвичай починають працювати молоді лікарі, молоді священники й молоді солдати? [с. 306]
63.	The priests certainly kept it, or they got out. <i>I suppose the Nazis keep it, he thought, and the Communists who have a severe enough self-discipline.</i> But look at Karkov. [с. 214]	Хіба священникам, бо інакше їм би довелося кинути все. Ну, а як тоді Карков? [с. 210]	Напевно священники її зберігають, інакше забираються геть. <i>Думаю, нацисти її зберігають, подумав він. І комуністи, у яких досить жорстка самодисципліна.</i> Та подивись-но на Каркова. [с. 306]
64.	It was too clear and simple and too open and shut and many of the statistics he knew <i>were faked by wishful thinking.</i> [с. 214]	Воно було надто просте, й ясне, і надто схематичне, і деякі статистичні дані були явно, хоча й ненавмисно, підтасовані. [с. 210]	Усе було занадто просто, занадто однозначно, і він знав, що багато статистичних даних видавали бажане за дійсне. [с. 306]
65.	Just now, I am very busy on a study of Calvo Sotelo. He was <i>a very good fascist; a true Spanish fascist.</i> [с. 218]	Тепер я збираю матеріал для нарису про Кальво Сотело. Це був <i>запеклий фашист, справжній іспанський фашист.</i> [с. 215]	Тепер-от я дуже зайнятий дослідженням про Кальво Сотело. Це був <i>дуже гарний фашист</i> — справжній іспанський фашист. [с. 312]
66.	“We do not believe in acts of terrorism by individuals,” Karkov had smiled. “Not of course by criminal terrorist and counterrevolutionary organizations. We detest with horror the duplicity and villainy of the <i>murderous hyenas of Bukharinite wreckers</i> and such dregs of humanity as Zinoviev, Kamenev, Rykov and their henchmen.” [с. 218–219]	— Ми проти індивідуального терору, — усміхнувся Карков. — Певна річ, ми проти діяльності злочинних терористичних і контрреволюційних організацій. Ненависть і презирство викликає в нас дворушництво таких, як Зінов’єв, Каменєв, Риков та їхні поплічники. [с. 215]	— Ми не схвалюємо індивідуальних терористичних актів, — усміхнувся Карков. — І так само, ясна річ, злочинних терористичних і контрреволюційних організацій. У нас викликають огиду й відразу <i>дворушництво й ницість кровожерних гієн</i> — бухарінських шкідників і таких покидьків людства, як Зінов’єв, Каменєв, Риков та їхні прихвосні. [с. 313]
67.	“I mean nothing. But certainly we execute and destroy such veritable fiends and dregs of humanity <i>and the treacherous dogs of generals and the</i>	— Я нічого не хочу сказати. Але, звичайно, ми страчуємо й знищуємо виродків, покидьків суспільства. Їх ми ліквідуємо.	— Нічого я не хочу сказати. Але, звичайно, ми страчуємо і кладемо кінець цим справжнім чудовиськам, покидькам людства, <i>віроломним псам-генералам і</i>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	<i>revolting spectacle of admirals unfaithful to their trust.</i> These are destroyed. They are not assassinated. You see the difference?" [с. 219]	Але не вбивасмо. Розумієте різницю? [с. 215]	<i>ганебному дійству адміралів, що зрадили свій обов'язок.</i> Та це ліквідація. Це не вбивства. Бачите різницю? [с. 313]
68.	"First it was the paradise of the crackpots and the romantic revolutionists. Now it is the paradise of <i>the fake soldier.</i> " [с. 220]	— Спочатку це був рай для всіляких психів і революціонерів-романтиків. Тепер це рай для <i>опереткових героїв.</i> [с. 217]	— Спочатку це був просто рай для психів і романтичних революціонерів. Тепер це рай для <i>вояків-перебиранців.</i> [с. 315]
69.	"Clearly Juan Luis was a man of very little honor, but of much sensitiveness in his work and he was also a great <i>layer of women.</i> " [с. 226]	Щоправда, Хуана Луїса не дуже поважали, хоч він добре знався на своїй справі. Надто вже він <i>тягався з жінками.</i> [с. 222]	Хуан Луїс, звісно, був чоловіком не дуже порядним, хоч на роботі своїй добре знався, а ще <i>бабій</i> з нього був неабиякий. [с. 323]
70.	"Maria." "Yes." "Maria." "Yes." "Maria." "Oh, yes. Please." "Art thou not cold?" "Oh, no. Pull the robe over thy shoulders." "Maria." "I cannot speak." "Oh, Maria. Maria. Maria." [с. 234]	— Маріє! — <i>Що?</i> — Маріє! — <i>Що?</i> — Маріє! — <i>Ох, так. Прошу тебе!</i> — Тобі холодно? — Ні. Натягни мішок на плечі. — Маріє! — Я не можу говорити. — О Маріє, Маріє, Маріє! [с. 230]	— Маріє! — <i>Так.</i> — Маріє! — <i>Так.</i> — Маріє! — <i>О, так. Так.</i> — Ти не змерзла? — Зовсім ні. Натягни спальник собі на плечі. — Маріє. — Я не можу говорити. — О, Маріє. Маріє. Маріє. [с. 335]
71.	"Look how he continued to exist last night. And the <i>quantity of dung he ate</i> both from me and from thee." [с. 252]	— І скільки йому <i>довелося проковтнути</i> образ від мене й від тебе! [с. 248]	Це при тому, скільки від тебе й від мене <i>він лайна наївся.</i> [с. 361]
72.	"But if we do not win this war there will be no revolution nor any Republic nor any thou nor any me nor anything but <i>the most grand carajo.</i> " [с. 253]	— Але якщо ми програємо війну, тоді не буде ні революції, ні Республіки, ні тебе, ні мене — нічого, тільки <i>один великий carajo.</i> ¹ ¹ <i>Іспанська лайка</i> [с. 249]	— Але якщо не виграємо війни, то не буде ні революції, ні Республіки, ні тебе, ні мене, і взагалі нічого, тільки <i>один великий carajo</i> *. * <i>Прутень</i> (ісп., лайл.) [с. 363]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
73.	<p>“So say I,” Anselmo said. “That we should win the war.”</p> <p><i>“And afterwards shoot the anarchists and the Communists and all this canalla except the good Republicans,” Agustin said.</i></p> <p>“That we should win this war and shoot nobody,” Anselmo said. [c. 253]</p>	<p>— От і я так кажу, — підхопив Ансельмо.</p> <p>— Що ми повинні виграти цю війну. І добре було б виграти війну й нікого не розстрілювати. [с. 249]</p>	<p>— І я так кажу, — мовив Ансельмо. — Що війну ми маємо виграти.</p> <p>— А потім перестріляти всіх анархістів, комуністів і всіх тих canalla, тільки вірних республіканців лишити, — додав Агустін.</p> <p>— От би ми виграли цю війну й нікого не вистрілювали — сказав Ансельмо. [с. 363]</p>
74.	<p>“Jumping from planes without parachutes,” Agustin said, and his eyes shone. “That for those that we care for. And being nailed to the tops of fence posts to be pushed over backwards for the others.” [c. 254]</p>	<p>— Стрибати з літаків без парашута, — сказав Агустін, і очі його заблищали. — Це для тих, кого ми пожаліємо. А решту — поприбивати цвяхами до парканів. [с. 250]</p>	<p>— Стрибати з літаків без парашутів, — відповів Агустін, сяючи очима. — Це для тих, кого ми пожаліємо. А інших нахромити на стовпчики огорожі, щоб з’їжджали собі вниз. [с. 364]</p>
75.	<p><i>“I would like to swim ten leagues in a strong soup made from the cojones of all of them,”</i> Agustin said. “And when I saw those four there and thought that we might kill them I was like a mare in the corral waiting for the stallion. [c. 254]</p>	<p>— Коли я дивився на тих чотирьох і думав, що ми можемо вбити їх, я почувався, як та кобила, що чекає в загоржі на жеребця, — сказав Агустін. [с. 250]</p>	<p>— Я проплив би десять льє в бульйоні з усіх їхніх cojones, — сказав Агустін. — Я коли побачив отих чотирьох і подумав, що можна їх прикінчити, то так почувся, як кобила в загоні, коли жде жеребця. [с. 364]</p>
76.	<p>“And thy care is <i>joder</i> with her all night?”</p> <p>“With luck.” [c. 257]</p>	<p>— І ото так ти піклуєшся — <i>кохаєшся</i> з нею цілу ніч?</p> <p>— А чом ні? [с. 253]</p>	<p>— І це така твоя опіка — <i>joder</i>* із нею всеньку ніч?</p> <p>— Якщо пощастить.</p> <hr/> <p>* <i>Трахатися</i> (ісп.) [с. 368]</p>
77.	<p>“He’s <i>jodido</i>?”</p> <p>“I think so.” [c. 263]</p>	<p>— Гадаєш, що він <i>jodido</i>?¹</p> <p>— Мабуть, що так.</p> <hr/> <p>¹ Загинув, пропав (ісп.) [с. 259]</p>	<p>— Ти справді певний, певний, що він <i>jodido</i>*?</p> <p>— Так.</p> <hr/> <p>* Пропав (ісп., лайл.) [с. 378]</p>

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
78.	“Total, qué?” Pilar said. “It has come so it has come. <i>Don’t lose thy cojones</i> for the misfortune of another.” [с. 264–265]	— Ну що ж, — відповіла Пілар. — Що сталося, те сталося. <i>І нічого рюмсати</i> над чужим горем. [с. 260]	— Total, qué? — запитала Пілар. — Сталося те, що сталося. <i>Нема чого яйця тратити</i> через чужу біду. [с. 380]
79.	...She was happy he was doing away with the Reds to <i>liberate Spain from the domination of the Marxist hordes.</i> ” [с. 267]	...І рада, що він б’є червоних і допомагає <i>визволяти Іспанію з-під їхнього панування.</i> [с. 262]	...Вона щаслива, оскільки її брат б’є червоних, <i>аби визволити Іспанію від марксистської орди.</i> [с. 384]
80.	“ <i>Wipe the pap of your mother’s breasts off thy lips</i> and give me a hatful of that dirt,” the man with his chin on the ground said. [с. 273]	— <i>Витри з губ материне молоко</i> й подай мені землі в своїй касці, — сказав партизан, що лежав, уткнувшись підборіддям у землю. [с. 268]	— <i>Витри мою з губів</i> і набери-но мені шапку землі, — сказав чоловік із притиснутим до землі підборіддям. [с. 392]
81.	“Nay,” the man said. “ <i>The fornicator ducked back.</i> ” [с. 274]	— Ні, — відказав той. — Сховався, <i>наскуда.</i> [с. 269]	— Не вцілив, — відповів чоловік. — Той <i>бахур</i> назад сховався. [с. 394]
82.	“But if we hold out until dark,” Joaquin said. “And if Christmas comes on Easter,” the man with his chin on the ground said. “ <i>And if thy aunt had cojones</i> she would be thy uncle,” another said to him. [с. 274]	— Якби ми могли протриматися до ночі, — сказав Хоакін. — Якби Різдво випало на великдень, — сказав той, що лежав, уткнувшись підборіддям у землю. — <i>Якби в твоєї тітки під спідницею було щось інше</i> , то вона була б не тітка, а дядько, — сказав інший партизан. [с. 269]	— Але якби ми протрималися, поки стемніє, — сказав Хоакін. — Еге, якби Різдво випало на Великдень, сказав чоловік із притиснутим до землі підборіддям. — <i>Якби твоя тітка мала cojones</i> , то була б твоїм дядьком, — озвався ще один. [с. 394]
83.	“That they should aid us now,” another man said. “ <i>That all the cruts of Russian sucking swindlers should aid us now.</i> ” He fired...” [с. 274]	— Хай зараз допоможуть, — мовив інший партизан. Він вистрелив... [с. 269]	— Хай зараз нам допоможуть, — сказав інший. — <i>Хай уся та паршива російська сволоч нам тепер допоможе.</i> — Він стрельнув... [с. 395]
84.	“Sons of the great whore,” the voice came now from behind the rocks again. “Red swine. <i>Mother rapers. Eaters of the milk of thy fathers.</i> ” [с. 277]	— Сини послідущої суки! — долинув знову голос із-за скелі. — Червоні свині! [с. 272]	— Скурві сини! — знову донісся голос з-за скелі. — Свинюки червоні! <i>Мудаки, насеру вашій матері! Гівноїди задристані!</i> [с. 398]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
85.	Maria lay close against him and he felt the long smoothness of her <i>thighs</i> against his... [с. 301]	Марія пригорнулася до нього, і він відчував усю довжину її гладеньких <i>ніг</i> , що притислися до його <i>ніг</i> ... [с. 294]	Марія притислася до нього, і він відчував довгасту гладкість її <i>стегон</i> , притиснутих до його <i>стегон</i> ... [с. 433]
86.	“It is not that. It is that I am not good to <i>receive thee</i> as I wish to.” [с. 301]	— Річ не в тім. А в тім, що я не можу <i>бути з тобою</i> так, як мені хочеться. [с. 294]	— Я не про те. Я про те, що не можу <i>тебе вдовольнити</i> так, як хотіла б. [с. 433]
87.	“Lie close against me, rabbit. I love thee as much feeling thee against me in here in the dark <i>as I love thee making love.</i> ” [с. 301]	— Притулися до мене, зайчику. Коли ти лежиш отак поряд зі мною в темряві, мене так само гарно, як <i>тоді, коли ти зовсім моя.</i> [с. 294]	— Притулися до мене, кицю. Я так само, люблю, коли ти вся до мене притискаєшся в темряві, як <i>і тоді, коли кохаєшся.</i> [с. 434]
88.	“Thou canst talk with me of Madrid,” he said and thought: I’ll keep any oversupply of that for tomorrow. I’ll need all of that there is tomorrow. <i>There are no pine needles that need that now as I will need it tomorrow. Who was it cast his seed upon the ground in the Bible? Onan. How did Onan turn out? He thought. I don’t remember ever hearing any more about Onan.</i> He smiled in the dark. [с. 302]	— Можеш побалакати зі мною про Мадрид, — сказав він і подумав: це залишиться при мені й стане мені в пригоді завтра. Завтра мені потрібно буде все те, що в мене є. Він усміхнувся в темряві. [с. 295]	— Можеш поговорити зі мною про Мадрид, сказав він і подумав: прибережу весь свій надлишок на завтра. Усе, що маю, мені прислужиться завтра. <i>Жодній глиці воно не потрібне так, як мені треба буде завтра. Хто там у Біблії проливав сім’я на землю? Онан. І що з тим Онаном сталося? — подумав він. Не пригадую, чи я взагалі щось більше чув про Онана.</i> Він усміхнувся в темряві. [с. 435]
89.	...Like a <i>sexual</i> acceptance of something that could come in the night when there was no understanding, only the delight of acceptance. [с. 302]	...відчуваючи при цьому <i>насолоду</i> , яка може прийти серед ночі, коли розум не бере в цьому участі, а є тільки радість близькості. [с. 295]	... подібною до якогось <i>сексуального</i> всеприйняття, що може надійти вночі, коли нема усвідомлення а є лише насолода всеприйняття. [с. 435]
90.	“I will obtain olives and salted codfish and hazel nuts for thee to eat while thou drinkest and we will stay in the room for a month and never leave it. <i>If I am fit to</i>	— І я добуду для тебе оливок, і солоні тріски, й горіхів, щоб ти мав чим закусити, і ми просидимо в тому номері цілий місяць і нікуди звідти не виходитимемо. <i>Якщо тільки я зможу бути з тобою так, як мені</i>	— І куплю оливки, солону тріску й фундук, щоб ти перекушував, і ми цілий місяць будемо сидіти в номері й не вийдемо звідти. <i>Якщо я буду здатна тебе вдовольнити,</i> — сказала вона раптом посмутнівши. [с. 436]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	<i>receive thee,</i> ” she said, suddenly unhappy. [с. 303]	<i>хочеться,</i> — сказала вона і раптом посмутніла. [с. 296]	
91.	“She said that?” he said. <i>The crazy bitch,</i> he thought... [с. 304]	— Вона так сказала? — спитав він. <i>Навіжене бабисько,</i> подумав він... [с. 298]	— Вона справді таке сказала? — перепитав він. <i>Сучка ненормальна,</i> подумав він... [с. 438]
92.	...And he said, “That is more of her <i>gypsy manure.</i> That is the way old market women and café cowards talk.” [с. 304]	...А вголос мовив: — Це все її кляті <i>циганські вигадки.</i> Таке верзуть старі перекупки на базарах та боягузи по кутках кав’ярень. [с. 298]	...А вголос мовив: — Знов те її <i>циганське лайно.</i> Таке патякають старі баби на базарі й боягузи по кав’ярнях. [с. 438]
93.	“She is a <i>manure-mouthed superstitious bitch.</i> Let us talk again of Madrid.” [с. 304]	— Вона просто <i>язиката забобонна баба.</i> Поговоримо про Мадрид. [с. 298]	— Вона <i>чорнорота забобонна сучка.</i> Давай знову поговоримо про Мадрид. [с. 438]
94.	“Of course not. Do not talk such <i>manure,</i> ” he said, using a stronger, ugly word. [с. 304]	— Звісно, ні. І забудь про цю <i>гидоту,</i> — сказав він, уживши ще брудніше слово. [с. 298]	— Певно, що не знаю. І не говори такого <i>лайна,</i> — сказав він, уживши міцніше брутальне слово. [с. 438]
95.	“ <i>You are so ugly you would be jealous of a toad,</i> ” the girl told him cheerfully. She spoke in German. “Can I go with thee to the offensive tomorrow?” [с. 315]	— Ти візьмеш мене завтра з собою в наступ? — спитала дівчина. Вона говорила по-німецькому. [с. 308]	— <i>Ти сам такий брудкий, що приревнуєш навіть до жаби,</i> — весело відповіла дівчина. Вона розмовляла німецькою. — Ти візьмеш мене завтра з собою в наступ? [с. 453]
96.	“Listen,” the woman said. “He got up in the night and I said, ‘Where do you go, Pablo?’ ‘ <i>To urinate, woman,</i> ’ he told me and I slept again.” [с. 319]	— Слухай, — сказала жінка. — Він устав уночі, і я його спитала: «Ти куди, Пабло?» А він сказав: « <i>Мені треба надвір, жінко,</i> » — і я знову заснула. [с. 311]	— Послухай, — сказала жінка. — Він встав уночі, а я питаю: «Куди ти йдеш, Пабло?» А він каже: « <i>Та відлити,</i> », от я й далі заснула. [с. 459]
97.	Or they would say, “ <i>That’s what it is to have a pair of cojones!</i> Year after year!” [с. 323]	Або казатимуть: « <i>Ну й зух!</i> Адже він щороку таке робить!» [с. 315]	Або ж казатимуть: « <i>От що значить мати пару cojones!</i> Рік у рік!» [с. 464]
98.	Muck them to hell together, Largo, Prieto, Asensio, Miaja, Raja, all of them. Muck every one of them to death to hell.	Нехай усі в пекло проваляться — Ларго, Прієто, Асенсіо, Міаха, Рохо, — всі до одного. [с. 318]	Під три чорти Ларго, Прієто, Асенсіо, Міаху, Рохо й усю їхню братію! Хай горять

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	<i>Much the whole treachery-ridden country.</i> [с. 326]		вони всі в пеклі синім полум'ям. <i>Разом із їхньою підступною країною.</i> [с. 469]
99.	Muck all the insane, egotistical, treacherous swine that have always governed Spain and ruled her armies. Muck everybody but the people <i>and then be damned careful what they turn into when they have power.</i> [с. 326]	Ану їх до бісової матері, всіх цих знавіснілих, егоїстичних, зрадливих свиней, які завжди правили Іспанією і командували її арміями. До бісової матері всіх — тільки не народ. [с. 318]	Та пішли до дідька ці всі шалені, егоїстичні, зрадливі свині, які споконвіку правили Іспанією й командували її арміями. Пішли до дідька геть усі, крім простого народу, <i>тільки потім треба, трясця його мамі, добряче пильнувати, на що він перетвориться, коли дорветься до влади.</i> [с. 469]
100.	He hated injustice as he hated cruelty and he lay in his rage that blinded his mind until gradually the anger died down and the red, black, blinding, killing anger was all gone and his mind now as quiet, empty-calm and sharp, cold-seeing <i>as a man is after he has had sexual intercourse with a woman that he does not love.</i> [с. 327]	Він ненавидів несправедливість не менше, ніж жорстокість, і він лежав, засліплений люття, але поволі злість вгамовувалась, червоно-чорна, сліпа, смертельна злість щезала, і нарешті в думках його з'явилася та порожнеча, спокій, чіткість, холодна тверезість, яка буває після близькості з коханою жінкою. [с. 318]	Несправедливість він ненавидів так само, як жорстокість, і так лежав, охоплений люття, що сліпила йому мозок, аж поки гнів поступово не вгамувався, аж поки весь червоний, чорний, сліпучий і вбивчий гнів не вивітрився, і думки його не стали тихими, спокійно-порожніми, гострими й тверезо-холодними, <i>як то буває в чоловіка після статевого стосунку з жінкою, котрої він не кохає.</i> [с. 470]
101.	“Me too,” said Agustin. “But <i>me cago en la leche</i> , but I will be content when it starts.” [с. 341]	— Я теж, — сказав Агустін. — Але <i>me cago en la leche</i> ² , я буду радий, коли воно вже розпочнеться. ² <i>Іспанська лайка</i> [с. 333]	— І я так само, додав Агустін. — Але <i>me cago en la leche</i> , ото вже я втішуся, коли все почнеться. [с. 493]
102.	“What are you two doing? Becoming <i>maricones</i> ?” Pilar said suddenly beside them in the dark. [с. 354]	— Що ви тут робите? <i>Maricones</i> ¹ поробилися? — почувся раптом поряд із темряви голос Пілар. ¹ <i>Іспанська лайка</i> [с. 347]	— Що це ви там удвох робите? В <i>maricones</i> подалися? — озвалася раптом у темряві поруч Пілар. [с. 513]

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
103.	“ <i>Me cago en tu padre</i> , but I begin to think thou art afraid to see the bull come out.” [с. 355]	— <i>Me cago en tu padre</i> , ² я вже думаю, чи не злякався ти перед виходом бика. <hr/> ² <i>Іспанська лайка</i> [с. 347]	— <i>Me cago en tu padre</i> *, щось мені вже здається, ти боїшся побачити, як виходить бик. <hr/> * <i>Клала я на твого батька</i> (ісп., лайл.) [с. 513]
104.	“ <i>Me cago en su puta madre!</i> ” Andrés said. “ <i>Está loco.</i> ” [с. 369]	— <i>Me cago en su puta madre!</i> ¹ — сказав Андрес. — <i>Está loco.</i> <hr/> ¹ <i>Іспанська лайка</i> [с. 361]	— <i>Me cago en su puta madre!</i> — крикнув Андрес. — <i>Está loco.</i> [с. 534]
105.	“Take them away,” Marty said to the guard. “Their minds are unhinged by their great guilt.” <i>There was a phrase the corporal recognized. He had heard that before.</i> “You crazy murderer!” Gomez shouted. [с. 369]	— Виведіть їх, — сказав Марті вартовим. — Їм затьмарило розум від усвідомлення власної вини. — Божевільний убивця! — кричав Гомес. [с. 361]	— Забери їх, — звернувся Марті до капрала. — Від їхньої великої провини вони розум утратили. <i>Цю фразу капрал упізнав. Він уже чув її раніше.</i> — Ти скажений убивця! — крикнув Гомес. [с. 534]
106.	“Hijo de la gran puta,” Andrés said to him. “Loco.” [с. 369]	— Hijo de la gran puta, — сказав Андрес. — Loco. ² <hr/> ² <i>Іспанська лайка</i> [с. 361]	— Hijo de la gran puta, — додав Андрес. — Loco. [с. 534]
107.	“What is he obscenitying off under that bridge. <i>Vaya mandanga!</i> Is he building a bridge or blowing one?” [с. 388]	— Що він там, матері його, марудиться під тим мостом? <i>Vaya Mandanga!</i> ¹ Підриває він його чи заново зводити збирається? <hr/> ¹ <i>Іспанська лайка</i> [с. 380]	— Що найшло на того Inglés? Що він там, туди його матір, вичворяє під тим мостом? <i>Vaya mandanga!</i> * Він підриває моста чи нового зібрався ставити? <hr/> * <i>Ти ба, як він телиться!</i> (ісп., розм.) [с. 562]
108.	And he held her to him once hard, hard, but he did not look at her, and then he <i>slapped</i> her where he never had <i>slapped</i> her... [с. 400]	І він пригорнув її до себе ще раз міцно-міцно, але не глянув на неї, а потім <i>поплескав</i> її там, де ніколи не <i>плескав</i> доти... [с. 392]	...І він знову притиснув її міцно-міцно, але не дивився на неї, а тоді <i>ляснув</i> її там, де ніколи не <i>ляскав</i> ... [с. 579]
109.	He caressed the gray once with his <i>thigh</i> muscles, and then held him steady as they dropped down fast and sliding through	Він раз тільки тихенько стиснув сірому боки <i>шенкелями</i> , а потім лише стримував його на крутому схилі між соснами, <i>шенкелями</i>	Один раз він лагідно стиснув сивка м’язами <i>стегон</i> , а потім, поки вони швидко ковзали вниз між соснами, рівно тримав, говорячи

№	Оригінал [76]	1981 [75]	2018 [68]
	the pines, telling the gray with his <i>thighs</i> as they dropped down what the spurs would have told him if they had been on level ground. [с. 400–401]	кажучи йому те, що сказали б остроги, якби він їхав рівниною. [с. 393]	коневі на спуску самими <i>стегнами</i> те, що на рівній поверхні говорили б остроги. [с. 580]
110.	“ <i>Me cago en la leche que me han dado!</i> ” Agustin said. [с. 407]	<i>Me cago en la leche que me han dado!</i> — сказав Агустін. ¹ <hr/> ¹ <i>Іспанська лайка</i> [с. 399]	<i>Me cago en la leche que me han dado!</i> — лайнувся Агустін. [с. 590]
111.	“ <i>Que puta es la guerra,</i> ” Agustin said. “ <i>War is a bitchery.</i> ” [с. 407]	— <i>Que puta es la guerra,</i> — сказав Агустін. — <i>Війна — це паскудство.</i> [399]	— <i>Que puta es la guerra</i> ** — погодився Агустін. — <i>Війна — це паскудство.</i> [с. 590] <hr/> ** <i>Що за курва ця війна</i> (ісп.)

Кількісні підсумкові дані

Усього виявлено прикладів цензури:	111
з них:	
прикладів ідеологічної цензури:	42 (38% від загальної к-сті виявлених втручань)
з них усунуто в редакції 2017 р.:	42 (100%)
прикладів пуританської цензури:	69 (62% від загальної к-сті виявлених втручань)
з них: усунуто в редакції 2017 р.:	59 (86%)
не усунуто/усунуто частково:	10 (14%)
Усього усунуто цензурних втручань:	101 (91% від загальної к-сті виявлених втручань)

**Додаток 2. Цензуровані фрагменти роману «The Godfather» М. П'юзо у перекладі В. Батюка та О. Овсюка,
видання 1973–1974 та 2017 років**

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
1.	Now, though his brain smoked with hatred, though wild visions of buying a gun and killing the <i>two young men</i> jangled the very bones of his skull... [с. 8]	Та тепер, коли його обпікала образа й наскрізь переймало хижє бажання купити револьвер і пристрелити цих двох телепнів двох <i>телепнів</i> ... [70, с. 110]	так само [с. 8]
2.	...as jealously drunk as <i>any ordinary husband</i> . [с. 8]	Заливав горе, як буває з ревливими чоловіками [70, с. 110]	так само [с. 9]
3.	«Where the hell were you?» Johnny Fontane asked. « <i>Out fucking,</i> » she said. [с. 9]	— Де в чорта віялася? — запитав Джонні Фонтане. — <i>З бахурами,</i> — відказала вона. [70, с. 111]	так само [с. 9]
4.	«Come on, <i>stick it in. Stick it in,</i> Johnny, that's what you really want.» [с. 9]	Ну, давай, <i>чого ж ти тягнеш,</i> Джонні, тобі ж від мене тільки цього й треба! [70, с. 111]	Ну, давай, <i>ввіткни його,</i> Джонні, тобі ж від мене тільки цього й треба! [с. 10]
5.	You still think <i>screwing</i> is really like those dopey songs you used to sing. [с. 10]	Мабуть, і досі гадаєш, що й у <i>ліжку</i> так робиться, як у тих дохлих пісеньках, що ти колись співав? [70, с. 111]	так само [с. 10]
6.	He was built as powerfully as a bull and it was common knowledge <i>that he was so generously endowed by nature that his martyred wife feared the marriage bed as unbelievers once feared the rack. It was whispered that when as a youth he had visited houses of ill fame, even the most hardened and fearless putain, after</i>	Сонні був дебелий, мов бугай, і, як <i>знали всі, невтомний у любоощах.</i> [70, с. 113]	Сонні був дебелий, мов бугай, <i>і невтомний у любоощах. Усі знали, як щедро наділила його природа: дружина-мучениця згадувала про шлюбне ложе з таким трепетом, як у давнину невірні про неминуче божє покарання. Подейкували, що коли він у юні роки навідувався до будинків із сумнівною славою, навіть найвідчайдушніші й найсміливіші повії, відаючи із шанобливим</i>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<i>an awed inspection of his massive organ, demanded double price.</i> [с. 13]		<i>острахом належне його величезній чоловічій прикрасі, вимагали подвійну ціну.</i> [с. 13]
7.	He was generous and <i>his heart was admitted to be as big as his organ.</i> [с. 13]	До того ж, він був щедрий [70, с. 114]	До того ж він був щедрий, усі визнавали, що його серце таких же великих розмірів, як і його кабака. [с. 14]
8.	Damn, Hagen thought, if Sonny was <i>screwing the maid of honor all this time there was going to be a mess of trouble.</i> [с. 24]	От чорт, — подумав, Хейген, — якщо Сонні ще й досі <i>забавляється з дружкою</i> , з цього може вийти неабиякий клопіт [70, с. 121]	«От чорт, — подумав Хейген, — якщо Сонні ще й досі <i>махає дружку</i> , з цього може вийти неабиякий клопіт. [с. 25]
9.	Quarreling, her second lover had mumbled something about her being “too big down there.” Lucy had understood and for the rest of the school term had refused to go out on any dates. [с. 25]	Фрагмент відсутній [70, с. 122]	Під час сварки другий коханець промимрив їй щось на зразок того, що вона «там дуже велика». Люсі зрозуміла й аж до закінчення коледжу навідріз відмовлялася від побачень. [с. 26]
10.	During the summer, preparing for the wedding of her best friend, Connie Corleone, Lucy heard the whispered stories about Sonny. One Sunday afternoon in the Corleone kitchen, Sonny’s wife Sandra gossiped freely. Sandra was a coarse, good-natured woman who had been born in Italy but brought to America as a small child. She was strongly built with great breasts and had already borne three children in five years of marriage. Sandra and the other women teased Connie about the terrors of the nuptial bed. «My God,» Sandra had giggled, «when I saw that pole of Sonny’s for the first time	Фрагмент відсутній [70, с. 122]	Влітку, коли готувалися до весілля її кращої подруги Конні Корлеоне, Люсі наслухалася пліток про Сонні. Якось у неділю після обіду на кухні у Корлеоне дружина Сонні, Сандра, розбалакалася. Сандра — добродушна вульгарна жінка, народилася в Італії, її привезли до Америки ще маленькою. Міцна, з великими грудьми, вона за п’ять років заміжжя народила трьох дітей. Сандра та й інші жінки залякували Конні страхіттями першої шлюбної ночі. — Боже, — хихикнула Сандра, — коли я вперше побачила цю штуку в Сонні та уявила, що він робитиме зі мною, я

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>and realized <i>he was going to stick it into me</i>, I yelled bloody murder. After the first year my insides felt as mushy as macaroni boiled for an hour. When I heard he was doing the job on other girls I went to church and lit a candle.» They had all laughed but Lucy had felt her flesh twitching between her legs. [с. 25]</p>		<p>заверещала як різана. Після першого року мої нутрощі розлазилися, наче розварені макарони. А коли почула, що він таскається по дівчатах, я пішла в церкву й поставила свічку. Усі весело розсміялися, а в Люсі немов електричний струм пробіг між ногами. [с. 26]</p>
11.	<p>She opened her mouth. At that moment she felt his hand come up beneath her bridesmaid's gown, heard the rustle of material giving way, felt his large warm hand between her legs, ripping aside the satin panties to caress her <i>vulva</i>. She put her arms around his neck and hung there as he opened his trousers. Then he placed both hands beneath her <i>bare buttocks</i> and lifted her. She gave a little hop in the air so that both her legs were wrapped around his upper thighs. His tongue was in her mouth and she sucked on it. He gave a savage thrust that banged her head against the door. She felt something burning pass between her thighs. She let her right hand drop from his neck and reached down to guide him. Her hand closed around an enormous, blood-gorged pole of muscle. It pulsated in her hand like an animal and almost weeping</p>	Фрагмент відсутній [70, с.122]	<p>Вона розтулила уста. І тієї ж миті відчула, як його рука проникла під її убрання весільної дружки, почула тріск тканини, відчула між ногами його велику теплу долоню, що, рвучи сатинові трусики, тяглася пестити її потаємні місця. Вона обхопила його за шию і повисла на ньому, а він хапливо розстібував свої брюки. А тоді підвів долоні під її сідниці й підняв її. Підскоком вона обвила його ногами над стегнами і всмоктувала його язик, що вже був в її роті. Він шаленим ривком посунув на неї, а її голова вдарилась об двері. Люсі відчула, як щось гаряче протиснулося між її стегнами. Її права рука впала з його шиї, щоб спрямувати, і обхопила величезну, переповнену кров'ю, жилаву жердину, що нетерпеливилася в її руці, немов жива істота. Мало не ридаючи від вдячного екстазу, Люсі увела її у свою вогку, набряклу плоть. Їй перехопило дух від тиску входження, від</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>with grateful ecstasy she pointed it into her own wet, turgid flesh. The thrust of its entering, the unbelievable pleasure made her gasp, brought her legs up almost around his neck, and then like a quiver, her body received the savage arrows of his lightning-like thrusts; innumerable, torturing; arching her pelvis higher and higher until for the first time in her life she reached a shattering climax, felt his hardness break and then the crawly flood of semen over her thighs. Slowly her legs relaxed from around his body, slid down until they reached the floor.</p> <p>They leaned against each other, out of breath. It might have been going on for some time but now they could hear the soft knocking on the door. Sonny quickly buttoned his trousers, meanwhile blocking the door so that it could not be opened. Lucy frantically smoothed down her pink gown, her eyes flickering, but the thing that had given her so much pleasure was hidden inside sober black cloth. [c. 25–26]</p>		<p>неймовірної насолоди, її ноги підтяглися майже до шиї, його блискавичні, дикі, незчисленні поштовхи передавали її тілу солодкий трепет, вона вигиналася, піднімаючи таз усе вище й вище, аж поки відчула вперше у житті несамопитий оргазм, відчула, як він обм'як, а тоді — повільне стікання сімені по стегнах. Її ноги спроквола розімкнулись і посунулись униз, аж поки досягли підлоги. Бездиханні, вони стояли, притиснувшись одне до одного.</p> <p>Вони б стояли так ще деякий час, але у двері тихо постукали. Сонні гарячково застібнувся, водночас притримуючи двері, щоб їх не відчинили. Люсі нестямно, розрівнюючи зверху-вниз, поправляла свою рожеву сукню й злодійкувато нишпорила очима, але річ, яка принесла їй таку втіху, вже сховалась у пуританських чорних одягах. [с. 26–27]</p>
12.	<p>She went out the door and though she felt the sticky wetness between her thighs she did not go to the bathroom to wash but</p>	<p>Фрагмент відсутній [70, с. 122]</p>	<p>Вона вийшла з кімнати і, відчуваючи липку мокрість між ногами, не зайшла до ванної підмитися, а подалася в сад і сіла на своє місце за столом нареченої. [с. 28]</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	ran straight on down the steps and into the garden. [с. 26–27]		
13.	She felt the sticky wetness between her thighs and pressed her legs together. [с. 27]	Фрагмент відсутній [70, с. 122]	Вона все ще відчувала липку мокрість між ногами і звела їх докупи. [с. 28]
14.	The sallow-faced <i>undertaker</i> [с. 27]	блідий <i>власник похоронного закладу</i> [70, с. 122]	так само [с. 28]
15.	...poked their noses up your very <i>asshole</i> ... [с. 31]	...стромляли ніс трохи не між твої <i>сідниці</i> ... [70, с. 125]	так само [с. 32]
16.	If the makeup man does a good job on her face, she <i>lets him bang her</i> . [с. 34]	Якщо гример добре попрацював над її лицем, вона <i>лягає з ним у ліжку</i> . [70, с. 127]	так само [с. 35]
17.	If the cameraman made her look extra good, she brings him into her dressing room and <i>gives him a screw</i> . [с. 34]	Якщо завдяки майстерності кінооператора вона здається ще вродливішою, вона <i>кличе його до своєї вбиральні й віддається йому</i> . [70, с. 127]	Так само [с. 35–36]
18.	if I come and kiss his <i>ass</i> in the studio commissary... [с. 38]	Якщо Фонтане прийде й поцілує мене в ..., тоді... [70, с. 130]	Якщо Фонтане прийде й поцілує мене в <i>зад</i> ... [с. 39]
19.	Maybe one of my grandmothers in Russia <i>got raped by a Cossack</i> and I got his blood. [с. 60]	Дехто з моїх предків жив у Росії, то, може, <i>в мені є крапля козацької крові</i> . [70, с. 145]	Можливо, якусь із моїх прабабусь колись у Росії <i>звалтував козак</i> , а я успадкував його кров. [с. 63]
20.	He tickled Khartoum's belly and <i>said with sincere admiration, «Look at that cock on him. I should have such a cock.»</i> [с. 60]	Він полоскотав Хартума під черевом. [70, с. 145]	Він полоскотав Хартума під черевом і <i>сказав із щирим захопленням: — Бачите його член? Мені б такий</i> . [с. 63]
21.	...and she was the greatest <i>piece of ass</i> I've ever had... [с. 61]	і, до того ж, <i>найжагучіша з усіх</i> , яких я тільки мав... [70, с. 147]	і, до того ж, <i>найжагучіша з усіх</i> , яких я тільки мав у <i>ліжку</i> ... [с. 65]
22.	...I've had them all over the world. <i>She could suck you out like a water pump</i> . [с. 61]	...Мав я їх, дай боже, по всьому світу. [70, с. 147]	...Мав я їх, дай боже, по всьому світу. <i>Вона могла висмоктати вас як водяний насос</i> . [с. 65]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
23.	Does this man have <i>real balls</i> ? [с. 66]	А як Вольц — <i>жеребець чи шкапа</i> ? [70, с. 150]	А Вольц — <i>справжній жеребець</i> ? [с. 70]
24.	I'll get that Johnny Fontane's <i>balls cut off</i> , do you hear me, you <i>guinea fuck</i> ? [с. 68]	А вашого Джонні Фонтане <i>вихолощу, чуєш, задрипаницю</i> макаронний? [70, с. 151]	А вашого Джоні Фонтане <i>вихолощу</i> , чи чуєш ти, <i>падло італійське</i> ? [с. 71]
25.	... He became nauseous. His <i>vomit spluttered</i> on the thick bear rug. [с. 68]	...Його <i>занудило</i> [70, с. 151]	Він <i>виблював</i> на розкішний світлий килим. [с. 72]
26.	He must still be <i>humping</i> that maid of honor, [с. 70]	І досі <i>волочиться</i> з тією дружкою [70, с. 152]	так само [с. 74]
27.	She closed her eyes, <i>waiting for him to make love to her</i> and Michael felt an enormous happiness. [с. 78]	<i>Очікуючи</i> , вона заплющила очі, і Майкл відчув себе безмежно щасливим [70, с. 158]	<i>Очікуючи хвилини кохання</i> , вона заплющила очі, і Майкл відчув себе безмежно щасливим. [с. 82]
28.	Michael went to Hagen's wife and bent down to kiss her cheek. <i>They had always liked each other. He whispered, "Don't worry, Tom will be OK. Have you talked to Sonny yet?"</i> [с. 92]	Майкл підійшов до Хейгенової жінки, <i>нахилився і поцілував її в щоку</i> [71, с. 156]	Майкл підійшов до Хейгенової жінки, <i>нахилився і поцілував її в щоку. Вони завжди подобалися одне одному. Він прошепотів: «Не побивайся, з Томом все буде гаразд. Ти ще не говорила із Сонні?»</i> [с. 97]
29.	"Don't worry, Theresa," he said. "Tom's OK. <i>They just wanta give him the proposition, they said they'd turn him loose. He's not on the operating end, he's just our lawyer. There's no reason for anybody to do him harm.</i> " [с. 93]	— Не хвилюйся, Терезо, — сказав він. — З Томом нічого не станеться [71, с. 156]	— Не хвилюйся, Терезо, — сказав він. — З Томом нічого не станеться. <i>Нас повідомили, що вони хочуть передати через Тома свої умови. Його відпустять, він же не замішаний у наших справах, а лише наш адвокат. Отож немає ніяких причин завдавати йому шкоди</i> [с. 98]
30.	Sonny shrugged. "Listen, kid, I was worried when I couldn't get ahold of you in that hick town. <i>Not that I gave a crap if they knocked you off</i> , but I didn't like	— Слухай, хлопче, я вже занепокоївся — ніяк не міг додзвонитися до тебе в оте твоє містечко. <i>Я не думав, що тебе вколошкали</i> , але мені просто не хотілося зайвий раз нервувати матір, мені й без того довелося	Так само. [с. 98]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	the idea of bringing the news to the old lady. I had to tell her about Pop.” [с. 93]	сповістити її про халепу з батьком. [71, с. 156]	
31.	“No,” Sonny said. “I’ve been calling him all night. Maybe he’s <i>shacked up</i> .” [с. 99]	— Ні, — відповів Сонні, — я дзвонив йому цілу ніч. Може, десь <i>залишився ночувати?</i> [71, с. 161]	— Ні, — відповів Сонні, — я телефонував йому цілу ніч. Може, десь <i>залишився ночувати?</i> [с. 105]
32.	He’d be as skittish as a donkey with <i>ants up his ass</i> . [с. 104–105]	Він, напевне, тепер нашорошився, як ішак, <i>якому на зад сів гедзь</i> [71, с. 164]	Так само [с. 110]
33.	“ <i>Shit</i> ,” Clemenza said, “they want us back in Long Beach.” [с. 108]	— <i>Веремія!</i> — підсумував Клеменца. — Сказали, що ми знову потрібні на Лонг-Біч. [71, с. 166]	— <i>Чортзна-що!</i> — підсумував Клеменца. — Сказали, що ми знову потрібні на Лонг-Біч [с. 114]
34.	Clemenza said suddenly, “Paulie, pull over, <i>I gotta take a leak</i> .” [с. 108]	Клеменца раптом сказав: — З’їдь, Полі, на узбочину. <i>Мені знову припекло</i> . [71, с. 167]	Клеменца раптом сказав: — Полі, зверни на узбіччя. <i>Треба відлити</i> . [с. 114]
35.	Clemenza climbed out of the car and took a few steps into the bushes. <i>He actually relieved himself</i> . Then as he opened the door to get back into the car he took a quick look up and down the highway. [с. 108]	Клеменца виліз із машини і <i>зробив кілька кроків у кущі</i> . Потім, відчинивши дверцята, щоб знову сісти в машину, швидко зиркнув уперед і назад по дорозі. [71, с. 167]	Клеменца виліз із машини, зробив кілька кроків у кущі й <i>справив малу нужду</i> . Потім, відчинивши дверцята, щоб знову сісти в машину, швидко зиркнув уперед і назад по дорозі. [с. 114]
36.	Tattaglia and Sollozzo held his hands easily now, and they stood there curiously childlike as the man behind Luca pulled the cord around Lucas neck tighter and tighter. <i>Suddenly the floor was wet and slippery. Luca’s sphincter, no longer under control, opened, the waste of his body spilled out. There was no strength in him anymore and his legs folded, his body sagged. Sollozzo and Tattaglia let his hands go and only the</i>	Татталья разом із Солоццо тепер тримали його не напружуючись, з якоюсь дитячою цікавістю на обличчях, поки чоловік ззаду Луки дужче й дужче стягував зашморг. <i>Та ось Лука безвладно впав додолу</i> . Він уже був мертвий [71, с. 170].	Татталья разом із Солоццо тепер тримали його не напружуючись, з якоюсь дитячою цікавістю на обличчях, поки чоловік ззаду Луки дужче й дужче стягував зашморг. <i>Раптом підлога під ногами стала мокрою й слизькою. Мозок Луки втратив контроль над м’язами, з його тіла виходили лайно і сеча. Він знесилив, його ноги підігнулися, тіло обвисло. Солоццо і Татталья випустили його руки, і лише незнайомиць стояв коло жертви у напівприсяді, щоб не</i>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<i>strangler stayed with the victim, sinking to his knees to follow Lucas falling body, drawing the cord so tight that it cut into the flesh of the neck and disappeared. Lucas eyes were bulging out of his head as if in the utmost surprise and this surprise was the only humanity remaining to him. He was dead.</i> [с. 113]		<i>віддалитися від обм'яклого тіла Луки, і затягував зашморг настільки туго, що той аж вривався в м'язи на шиї й незабаром зник. Очі Луки вилазили з лоба, ніби у надмірному здивуванні, і лише ця здивованість здавалася єдиним людським, що залишилося. Він був мертвий.</i> [с. 119]
37.	Carlo Rizzi, the son-in-law, had offered his services but had been told to take care of his own business that Don Corleone had set him up in, a <i>lucrative</i> bookmaking territory in the Italian section of Manhattan. [с. 114]	Зять Карло Ріцці запропонував свої послуги, але йому наказали пильнувати справу, яку доручив йому дон Корлеоне — <i>незаконного</i> букмекерства на прибутковій території в італійській частині Манхеттена. [71, с. 170]	Зять Карло Ріцці запропонував свої послуги, але йому наказали пильнувати справу, яку доручив йому дон Корлеоне — <i>незаконний</i> тоталізатор на прибутковій території в італійській частині Манхеттена. [с. 119]
38.	"We'll have <i>a drink and supper</i> in your hotel and then I'll go to the hospital and see my old man". [с. 115]	— <i>Повечеряємо</i> у тебе в готелі, а потім я навідаюся в лікарню до мого старого. [71, с. 171]	Так само [с. 121]
39.	Sonny said impatiently, "Tell him <i>to cut out that crap</i> and come on in here. I have more important things for him to do. Get Tessio in here with him." [с. 116]	— Скажи йому, <i>хай кінчає</i> і йде сюди. У мене є для нього важливіші справи. І Тессіо також поклич. [71, с. 172]	— Скажи йому, <i>хай перестане вовтузитися з тим лайном</i> , а йде сюди. У мене є для нього важливіші справи. І Тессіо також поклич! [с. 122]
40.	" <i>I don't give a fuck</i> what they want. They better not mess in this fight." [с. 117]	— <i>Мені начхати</i> на те, чого вони хочуть. Їм краще не встрявати в цю бійку. [71, с. 173]	так само [с. 123]
41.	She mixed a drink for both of them and sat on his lap as they drank. <i>Beneath her dress she was all silk until his hand touched the glowing skin of her thigh. They fell back on the bed together and made love with all their clothes on, their mouths glued together. When they were</i>	Дівчина змішала для обох коктейль і, попиваючи, сіла Майклові на коліна. <i>Шкіра в неї була ніжна, мов шовкова. Упавши на диван, вони злилися в жагучому поцілунку... Потім лежали тихенько, відчуючи жар тіла крізь одяг. Кей прошепотіла:</i> — <i>Чи не це у солдатів зветься «хіп-хон»?</i>	Вона змішала для обох коктейль і, попиваючи, сіла Майклові на коліна. <i>Під одягом шкіра в неї була ніжна, мов шовкова. Коли його рука домандрувала до розпашілого стегна, вони, не роздягаючись, упали на диван і кохалися, злившись у жагучому поцілунку. Потім лежали</i>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<i>finished they lay very still, feeling the heat of their bodies burning through their garments. Kay murmured, “Is that what you soldiers call a quickie?”</i> “Yeah,” Michael said. [с. 123]	— Еге, — відповів Майкл. [71, с. 177]	<i>тихенько, відчуваючи жар тіла крізь одяг. Кей прошепотіла:</i> — Чи не це у солдатів зветься «на хіп-хон»? — Еге, — відповів Майкл. [с. 129]
42.	The police captain was choleric with rage. “ <i>You fucking hood, who the hell are you to tell me my business? I pulled them off</i> ”. [с. 129]	— <i>Ах ти ж смердючий... бандюго. Яке твоє собаче діло, що ти берешся мені вказувати, що робити? Я їх зняв.</i> [71, с. 181]	— <i>Ах ти ж бандюго недороблений! Яке твоє собаче діло, що ти берешся мені вказувати, що робити? Я їх зняв.</i> [с. 135]
43.	“ <i>I don’t give a shit</i> how many dago gangsters kill each other. If it was up to me, I wouldn’t lift a finger to keep your old man from getting knocked off.” [с. 129]	— Хай ваші гангстери переріжуться між собою усі до одного, <i>мені начхати...</i> Як на мене, я б і пальцем не ворухнув, щоб стерегти тут твого старого дурня. [71, с. 181]	— Хай ваші гангстери переріжуться між собою усі до одного — <i>мені начхати.</i> Як на мене, я б і пальцем не ворухнув, щоб стерегти тут життя твого старого. [с. 135]
44.	“ <i>The balls on that son of a bitch,</i> ” he said admiringly. “After he craps out last night he wants a meeting today or the next day.” [с. 133]	— <i>Ну й моторний же, сучий син,</i> — додав захоплено. — Після вчорашнього програшу хоче зустрітися сьогодні або завтра. [71, с. 184]	Так само [с. 140]
45.	“If Sollozzo shows <i>one hair on his asshole</i> he’s dead. Let them take all the time they want.” [с. 133]	Як тільки Солоццо <i>вистромить десь свій собачий ніс</i> , він уже буде трупом. Хай собі тягнуть, скільки хочуть, з переговорами. [71, с. 184]	Як тільки Солоццо <i>вистромить десь свій собачий ніс</i> , він буде покійником. Хай собі тягнуть із переговорами, скільки хочуть. [с. 140]
46.	“And I was the only one who knew it. I’ve been sitting here waiting for the last three days, ever since the old man got shot, waiting for you to crack out of that Ivy League, <i>war hero bullshit character</i> you’ve been wearing.” [с. 137]	«Я чекав усі три дні, відколи стріляли в старого, що ти нарешті виткнеш свій характер із цього університетського костюмчика, <i>виявивши те геройство, що показав на війні</i> ». [71, с. 187]	«Я чекав усі три дні, відколи стріляли в старого, що ти нарешті виткнеш свій характер із <i>личини героя війни, університетського розумника та іншої притаманної тобі хріновини</i> ». [с. 145]
47.	“I’ve been waiting for you to become my right arm so we can <i>kill those fucks</i> that	«Я чекав, що ти станеш моєю правою рукою і ми тоді <i>перестріляємо цих задрипанців</i> , що	«Я чекав, що ти станеш моєю правою рукою і ми тоді <i>перестріляємо задрипанців</i> , які

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	are trying to destroy our father and our Family.” [с. 137]	намагаються придушити нашого батька і нашу «Родину». [71, с. 187]	намагаються придушити нашого батька і нашу «родину». [с. 145]
48.	Captain Mark McCluskey sat in his office fingering three envelopes bulging with <i>betting slips</i> . [с. 141]	Капітан Марк Маккласкі сидів у своїм кабінеті й обмацував три конверти, що їх аж розпирало від папірців, на яких були записані <i>ставки гравців нелегального тоталізатора</i> . [71, с. 189]	Капітан Марк Маккласкі сидів у своїм кабінеті й, насупившись, обмацував три конверти, що їх аж розпирало від папірців, на яких були записані <i>ставки гравців нелегального тоталізатора</i> . [с. 147]
49.	<i>The bookies</i> in his precinct knew he would never make trouble to get an extra payoff for himself, that he was content with his share of the station house bag. [с. 141]	<i>Власники незаконних гральних домів</i> на його ділянці знали, що він ніколи не стане паскудити їм, аби у такий спосіб заробити від них додаткового хабаря, знали, що він був задоволений зі своєї пайки у їхніх прибутках. [71, с. 190]	<i>Власники незаконних гральних домів</i> на його ділянці знали, що він ніколи не стане паскудити їм, аби у такий спосіб заробити від них додаткового хабара, знали, що він був задоволений зі своєї пайки в їхніх прибутках. [с. 149]
50.	<i>The bookmakers</i> in his district paid more protection money than the bookmakers in any other part of the city... [с. 142]	<i>Власники нелегальних гральних домів</i> у його ділянці платили більше, ніж у інших... [71, с. 190]	Так само [с. 149]
51.	“And then if we let them push us around on the little things they wanta take over everything. <i>You gotta stop them at the beginning. Like they shoulda stopped Hitler at Munich, they should never let him get away with that, they were just asking for big trouble when they let him get away with that.</i> ” <i>Michael had heard his father say this same thing before, only in 1939 before the war actually started. If the Families had been running the State Department there would never have been World War II, he thought with a grin.</i> [с. 145]	Якщо дозволити затиснути себе на малому, то вони й взагалі на голову нам сядуть. [71, с. 193]	Якщо дозволимо затиснути себе на малому, то вони й взагалі на голову сядуть. <i>Треба одразу їх зупинити. Так само як Гітлера слід було поставити на місце ще в Мюнхені, ні в якому разі не можна було спускати це йому з рук. Вони накликали на себе ще більшу біду, коли не зважили на те, що він зробив.</i> <i>Майкл чув те ж саме від свого батька і раніше, власне, ще 1939 року, коли війна ще й не розпочалася. «Коли б державним департаментом заправляли «родини», Другої світової війни ніколи б не було», — посміхаючись, подумав він.</i> [с. 153]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
52.	“I want somebody very good, very safe, to plant that gun,” he told Clemenza. “I don’t want my brother coming out of that toilet <i>with just his dick in his hand.</i> ” [с. 149]	— Доручи кому-небудь спритному й абсолютно надійному підкинути пістолет, — наказав він Клеменці. — Мені тільки бракувало, щоб брат вийшов з того клозета <i>лише із своїм причандаллям у руці.</i> [71, с. 195]	— Доручи кому-небудь спритному й абсолютно надійному підкинути пістолет, — наказав він Клеменці. — Мені тільки бракувало, щоб брат вийшов з того клозету <i>лише із своїм чоловічим причандаллям у руці.</i> [с. 157]
53.	He reached over and roughly thrust his hand <i>in Michael’s crotch</i> , under it and around, searching for a weapon. [с. 154]	Він нахилився й <i>брутально обмацав одяг Майкла</i> , шукаючи зброї. [71, с. 199]	Він нахилився й <i>брутально обмацав Майкла</i> , шукаючи зброї. [с. 163]
54.	He went into the booth. <i>He really had to go, his bowels were loose.</i> He did it very quickly, then reached behind the enamel water cabinet until his hand touched the small, blunt-nosed gun fastened with tape. [с. 154–155]	Зайшов у кабінку. Він упорався дуже швидко, а потім просунув руку за емальований зливний бачок і мацав, поки не наткнувся на невеликий куцоносий пістолет, приклеєний стрічкою. [71, с. 200]	Зайшов у кабінку. <i>Йому й справді треба було спорожнитися.</i> Він упорався дуже швидко, а потім просунув руку за емальований зливний бачок і мацав, поки не наткнувся на невеликий пістолет, приклеєний стрічкою. [с. 164]
55.	...Michael smiled at him as he pulled the trigger. <i>This shot was bad, not mortal. It caught McCluskey in his thick bull-like throat and he started to choke loudly as if he had swallowed too large a bite of the veal. Then the air seemed to fill with a fine mist of sprayed blood as he coughed it out of his shattered lungs. Very coolly, very deliberately, Michael fired the next shot through the top of his white-haired skull.</i> [с. 156]	Майкл аж засміявся й натиснув на курок. [71, с. 201]	Майкл аж не стримав усміху й натиснув на курок. <i>Цього разу постріл не вийшов, бо був не смертельний. Куля пробила товсту бичачу шию капітана, і той почав харчати, неначе ковтнув дуже великий кавалок телятини. З горла виривалося повітря з домішкою розпорошеної крові, яку він вихаркував із уражених легень. Холоднокровно й дуже повільно Майкл випустив ще одну кулю просто в маківку його сивого черепа.</i> [с. 165]
56.	On the day after the murder of Sollozzo and Captain McCluskey, the police captains and lieutenants in every station house in New York City sent out the	Другого дня після вбивства Солоццо й Маккласкі капітани й лейтенанти всіх поліційних відділків Нью-Йорка заявили: поки не спіймають убивцю капітана	Другого дня після вбивства Солоццо й Маккласкі капітани й лейтенанти всіх поліцейських відділків Нью-Йорка заявили: поки не спіймають убивцю капітана

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	word: there would be no more gambling, <i>no more prostitution</i> , no more deals of any kind until the murderer of Captain McCluskey was caught. [с. 157]	Маккласкі, в Нью-Йорку не буде ніяких гральних домів, взагалі ніяких операцій мафії. [71, с. 201]	Маккласкі, у Нью-Йорку не буде ніяких гральних домів, <i>ніякої проституції</i> , взагалі ніяких операцій мафії. [с. 166]
57.	Розділ XII (увесь) [Лінія Джонні Фонтане, опис його сексуальних подвигів і занепаду. Джонні пробує звабити чергову молоду дівчину, вона відмовляється, Джонні дає їй зрозуміти, що не дуже старався. Чоловікові стає нудно, він навідує першу з двох колишніх дружин, в якій залишилися від нього діти, скаржиться на проблеми, зокрема з потенцією, роздумує про те, чи отримає нагороду кіноакадемії. Поки Джонні в дружини, йому телефонує Том Хейген і домовляється про зустріч наступного дня. Джонні ночує у колишньої дружини, проводить ранок із нею та доньками і їде на зустріч із консільйорі. Хейген передає Джонні пропозицію від Хрещеного батька: зробити Джонні переможцем «Оскара», а також позику у 20 млн доларів, щоб почати знімати власні фільми. Фонтане погоджується. Повернувшись до дружини, він знову довго й у деталях роздумує про своє сексуальне життя, тоді робить декілька	Увесь розділ відсутній [72, с. 120]	Розділ є, є описи секс-сцен, але все одно без деталей. Описи сексуальних практик (напр., феліяції), конкретних дій (напр., пенетрації), сексу загалом тощо евфемізуються й узагальнюються. [с. 167–194]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	дзвінків, пов'язаних із майбутніми фільмами, згадує своє минуле й трагізм своїх стосунків із незліченними жінками й колишньою, і насамкінець робить Донові послугу зі свого боку, запропонувавши роботу одному з його протеже] [с. 158–183]		
58.	Розділ XIII (увесь) [Лінія Джонні Фонтане. Джонні записує із запрошеним хрещеником Дона, Ніно Валенті, платівку, тоді запрошує його на вечірку, де старші голлівудські акторки шукали собі коханців, Ніно займається сексом із однією з найвідоміших кінозірок, що не раз з'являлася в його фантазіях, і сп'яну намагається довести Фонтане, що він завжди був кращим за нього співаком. Джонні починає знімати фільм. В цей час відбуваються події з пораненням Дона, але фінансування залишається, процес іде вперед. Джонні отримує нагороду кіноакадемії, далі відбувається п'яна вечірка-оргія, з якої Ніно вчасно рятує Джонні.] [с. 183–196]	Увесь розділ відсутній [72, с. 120]	Розділ є, деякі описи дещо згладжені, випущена деяка лайка. [с. 194–210]
59.	The village of tenements extended only as far west as Tenth Avenue. Eleventh Avenue was mostly warehouses and lofts	Абзац відсутній [72, с. 128]	Поселення тягнулося на захід аж до Десятої авеню. На Одинадцятій авеню розміщувалися склади і підсобні

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>rented by firms who shipped by New York Central Railroad and wanted access to the freight yards that honeycombed the area from Eleventh Avenue to the Hudson River. Fanucci's apartment house was one of the few left standing in this wilderness and was occupied mostly by bachelor trainmen, yard workers, and the cheapest prostitutes. These people did not sit in the street and gossip like honest Italians, they sat in beer taverns guzzling their pay. So Vito Corleone found it an easy matter to slip across the deserted Eleventh Avenue and into the vestibule of Fanucci's apartment house. There he drew the gun he had never fired and waited for Fanucci. [с. 208]</p>		<p>приміщення, орендовані фірмами, які перевозили товари Нью-Йоркською центральною залізною дорогою та які хотіли мати доступ до вантажних складів, розташованих від Одинадцятої авеню до річки Гудзон. Житловий будинок Фануччі був одним із небагатьох, що залишився у цій дикій місцевості. У ньому мешкали переважно холостяки-кондуктори, робітники пристані й найдешевші повії. Ці люди не сиділи на вулицях і не теревенили, як почесні італійці. Вони сиділи у пивних барах, пропиваючи свій заробіток. Тому Віто Корлеоне здалося легкою справою прослизнути через пустинну Одинадцяту авеню і потрапити в передпокій житлового будинку Фануччі. Тут він вийняв пістолет, із якого ще не стріляв, і став чекати на Фануччі. [с. 222]</p>
60.	<p>Fanucci, <i>white, broad, smelly</i>, filled the square of light. [с. 209]</p>	<p><i>Білий, широкоплечий, грізний</i> Фануччі затулив собою прозір у дверях. [72, с. 128]</p>	<p>Так само. [с. 223]</p>
61.	<p>Then Brasi took an ax from its place against the wall and <i>started hacking at one of the Capone men. He chopped the man's feet off, then the legs at the knees, then the thighs where they joined the torso.</i> Brasi was an extremely powerfull man but it took him many swings to accomplish his purpose. By that time of course the victim had given up the ghost</p>	<p>Тоді Бразі взяв з-під стіни сокиру й <i>почав своє діло.</i> Бразі був надзвичайно дуже людина, але цього разу йому довелося важко поорудувати знаряддям смерті. Підлога в складі стала слизькою від крові й шматків тіла. [72, с. 138]</p>	<p>Тоді Бразі взяв з-під стіни сокиру й <i>почав рубати одного.</i> Спочатку він відсік ступні, потім ноги до колін, потім відділив стегна від тулуба. Бразі був надзвичайно дужою людиною, але зараз йому довелося чимало помахати, перш ніж він упорався. На цей час жертва давно випустила дух, підлога в складі стала слизькою від крові й шматків тіла. [с. 237]</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	and the floor of the warehouse was slippery with the hacked fragments of his flesh and the gouting of his blood. [с. 222]		
62.	Alone with his son, he gave full vent to his rage, <i>cursing the hulking Sonny in Sicilian dialect</i> , a language so much more satisfying than any other for expressing rage. [с. 224–225]	Віч на віч із Сонні він дав вихід люті, <i>вчитуючи своєму незграбному синові</i> на сицилійському діалекті, що якнайкраще підходить для виразу гнівних почуттів. [72, с. 139]	Віч-на-віч із Сонні він дав вихід люті, <i>вчитуючи своєму незграбному синові</i> на сицилійському діалекті, що якнайкраще підходить для вираження гнівних почуттів. [с. 239]
63.	Agreement was impossible. <i>Like other great rulers and lawgivers in history Don Corleone decided that order and peace were impossible until the number of reigning states had been reduced to a manageable number.</i> [с. 227]	...Досягти якоїсь угоди було неможливо [72, с. 141]	...Досягти якоїсь угоди було нереально. <i>Як інші великі правителі й законодавці, що їх імена полишилися в історії, дон Корлеоне збагнув, що порядок і мир недосяжні, доки кількість князівств перевищує можливості управління ними.</i> [с. 241]
64.	He was the underworld apostle of peace and, <i>by 1939, more successful than any Pope</i> , he had achieved a working agreement amongst the most powerful underworld organizations in the country. [с. 228]	Він був апостолом миру в злочинному світі й <i>до 1939 року</i> успішно досяг угоди між наймогутнішими кримінальними організаціями Сполучених Штатів. [72, с. 142]	Він був апостолом миру в злочинному світі й <i>до 1939 року, успішніше, ніж папа римський</i> , досяг угоди між наймогутнішими кримінальними організаціями Сполучених Штатів. [с. 243]
65.	“Don’t let me see you in Long Beach again,” he told them. “ <i>I’ll have your balls hanging from your ears.</i> ” [с. 232–233]	— Щоб я більше не бачив вас на Лонг-Біч. <i>А побачу, то начувайтеся.</i> [72, с. 144]	— Щоб я більше не бачив вас на Лонг-Біч. <i>А побачу, то повішаю ваші яйця вам на вуха.</i> [с. 247]
66.	He reached out and <i>felt Connie’s soft spreading buttocks.</i> [с. 241]	Він <i>поляскає її по м’якому опасистому стегну</i> [72, с. 151]	Він <i>дотягнувся до її м’якого опасистого стегна.</i> [с. 257]
67.	“What’s the matter, a few slaps take all the energy out of you?” <i>She was a lazy slut.</i> [с. 243]	— Що таке? Кілька ляпасів вибили з тебе всю охоту? <i>Ну й ледача ж.</i> [72, с. 153]	— Що таке? Кілька ляпасів вибили з тебе все бажання? <i>Ну й ледача ж вона.</i> [с. 259]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
68.	He had made it a point to be the perfect husband over the next few weeks, treating her well in every way, being lovey and nice with her, <i>banging her every day, morning and night</i> . Finally, she had told him what had happened since she thought he would never act that way again. [с. 243]	Протягом наступних кількох тижнів Карло ставився до неї підкреслено уважно й ласкаво, <i>всіляко виказуючи свою любов і вдень і вночі</i> . Нарешті, гадаючи, що все минулося, вона розповіла, що сталося. [72, с. 153]	Протягом наступних кількох тижнів Карло ставився до неї підкреслено уважно й ласкаво, « <i>пораючи</i> » її і вранці, і вночі. Нарешті, гадаючи, що все лихе минулося назавжди, вона розповіла, що сталося. [с. 260]
69.	But usually he will not take a payoff for <i>drugs, armed robberies, rape, murder and other assorted perversions</i> . In his mind these attack the very core of his personal authority and cannot be countenanced. [с. 252]	Але він, звичайно, не стане брати хабара у <i>продавця наркотиків, озброєного грабіжника, убивці та інших тяжких кримінальних злочинців</i> . На його думку, ці люди підтинають саму суть його влади — тому він не може терпіти їх [72, с. 159–160]	Але він, звичайно, не стане брати хабара у <i>продавця наркотиків, озброєного грабіжника, гвалтівника, вбивці та інших тяжких кримінальних злочинців</i> . На його думку, ці люди підважують саму суть його влади, тому він не може терпіти їх. [с. 270]
70.	Some of the more desperate even began shaking down suspects (<i>homosexuals, assaults and batteries</i>) in the precinct squad rooms. [с. 253]	Дехто з доведених до краю полісменів навіть почав у відділках лупцювати затриманих підозрілих осіб: <i>гомосексуалістів, дрібних хуліганів та бешкетників</i> [72, с. 160]	Так само [с. 270]
71.	He had sneered at her, “Go call your brother and <i>tell him I won’t screw you, maybe he’ll beat me up until I get a hard on.</i> ” [с. 264]	Він глузував: « <i>Йди й скажи своєму братові, що я не хочу лягати з тобою в ліжку, може, він віддубасить мене, то, диви, мені знову захочеться тебе</i> ». [72, с. 167]	Він глузував: « <i>Біжи поплачя своєму братові, що я не хочу лягати з тобою в ліжку, може, він віддубасить мене — і, диви, у мене знову встане на тебе</i> ». [с. 281]
72.	His wife was giving him a hard time because the rumors had gotten to her that Lucy Mancini had bewitched her husband. <i>And though she joked publicly about her Sonny’s equipment and technique, he had stayed away from her too long and she missed him in her bed,</i>	Дружина почала гризти його, бо до неї дійшли плітки, що Люсі Манчіні приворожила її чоловіка. [72, с. 168]	Дружина почала гризти його, до неї дійшли плітки, що Люсі Манчіні приворожила її чоловіка. <i>І хоча Сандра могла на людях потішатися над непересічними чоловічими чеснотами й запальністю свого Сонні, проте він уже давненько не спав з нею, їй не вистачало</i>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<i>and she was making life miserable for him with her nagging.</i> [с. 264]		<i>його в ліжку, і тепер Сандра не давала йому життя своєю причепливістю.</i> [с. 282]
73.	When he came out he <i>dried his naked body</i> in front of her and started dolling up to go out. [с. 265]	Помившись під душем, вийшов, <i>вистерся</i> на очах у дружини й почав одягатися, збираючись знову повіятися з дому. [72, с. 168]	Помившись, <i>вийшов голий, вистерся</i> на очах у дружини й почав виряджатися, готуючись знову повіятися з дому. [с. 283]
74.	<i>She was also excited. Pretty soon she wouldn't be able to do anything, the doctor had said no sex for the last two months and she wanted it, before the last two months started. Yet her wish to inflict a physical injury on Carlo was very real too.</i> She followed him into the bedroom. [с. 266]	<i>А його розгубленість сповнила її презирливою втіхою.</i> Вона рушила за ним у спальню. [72, с. 169]	<i>Вона почувалася неабияк збудженою. Адже скоро їй все буде заборонено. Лікар застерігав її проти сексу на останніх двох місяцях вагітності, а їй не хотілося втрачати короткого часу, що залишився перед тими двома місяцями. Але і бажання завдати Карло фізичного болю також було чимале.</i> А його пригнобленість сповнила її презирливою втіхою. Вона рушила за ним у спальню. [с. 283]
75.	“The food is on the table,” she said. “I’m not hungry yet,” he said, still reading the racing form. “It’s on the table,” Connie said stubbornly. “Stick it up your ass,” Carlo said. [с. 266]	— Вечеря на столі, — озвалася вона. — Я ще не хочу їсти, — відказав він, не зводячи очей від газети. — Вечеря на столі, — вперто повторила Конні. — <i>Жери сама,</i> — сказав Карло... [72, с. 169]	— Їжа на столі, — озвалася вона. — Я ще не хочу їсти, — відказав він, не зводячи очей від газети. — Їжа на столі, — вперто повторила Конні. — <i>Можеш висипати її собі на с...</i> , — сказав Карло... [с. 284]
76.	He stood there for a moment quite stunned with his own rage, then he said, “ <i>The fucking sonofabitch, the fucking sonofabitch.</i> ” He ran out of the house. [с. 268]	Якусь хвильку він стояв на місці, неначе сам приголомшений своєю люттяю, а потім, <i>гідко лаючись,</i> вибіг з дому. [72, с. 170]	Так само [с. 286]
77.	Sonny had never been mean or bullying with him, had always treated him with affection, <i>had taken him in his arms</i>	Сонні ніколи не зневажав його, завжди ставився приязно. <i>А як він зустрів Тома,</i>	Так само [с. 290]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	when Sollozzo had turned him loose. Sonny's joy at that reunion had been real. [с. 272]	коли того випустив Солоццо! Як щиро зрадив! [72, с. 173]	
78.	He gave full powers to a high police official, who promptly solved the problem by throwing everybody into jail or deporting them to penal work islands. <i>In a few short years he had broken the power of the Mafia, simply by arbitrarily arresting anyone even suspected of being a mafioso. And so also brought ruin to a great many innocent families.</i> [с. 280]	Він дав відповідні повноваження керівникам поліції, і ті швидко вирішили проблему, кидаючи в тюрми і запроторюючи на острови, де були розташовані концентраційні табори, всіх поспіль. [73, с. 86]	Він дав відповідні повноваження керівникові поліції, і той швидко вирішив проблему, кидаючи в тюрми і запроторюючи на острови, де були розташовані концентраційні табори, всіх поспіль. <i>За кілька років він підірвав владу мафії, заарештовуючи всіх запідозрених у зв'язках із мафією. Але в той спосіб зруйнував також багато ні в чому не винних родин.</i> [с. 298]
79.	If Corleone had all the judges in New York, then he must share them or let us others use them. <i>Certainly he can present a bill for such services, we're not communists, after all.</i> [с. 291]	Оскільки дон Корлеоне заволодів усім апаратом юстиції, він повинен ділитися з нами або дозволяти іншим користатися ним. <i>Звісно, він може виставити рахунок за надання нам послуг.</i> [73, с. 94]	Оскільки дон Корлеоне тримає у своїх руках усіх суддів нашого штату, він повинен ділитися з нами або дозволяти іншим користатися ними. <i>Звісно, він може виставити рахунок за надання нам послуг. Зрештою, ми ж не комуністи.</i> [с. 310]
80.	It was then that Don Corleone gave the speech that would be long remembered, and that reaffirmed his position as the most far-seeing statesman among them, so full of common sense, so direct from the heart; and to the heart of the matter. <i>In it he coined a phrase that was to become as famous in its way as Churchill's Iron Curtain, though not public knowledge until more than ten years later.</i> [с. 295]	Саме тоді Корлеоне виголосив промову, яку довго пам'ятатимуть і яка підтвердила його становище найдалекогляднішого з-поміж них усіх, найщедріше наділеного здоровим глуздом і вмінням поцілити в саму суть питання [73, с. 97]	Саме тоді дон Корлеоне виголосив промову, яку довго пам'ятатимуть і яка підтвердила його становище найдалекогляднішого з-поміж них усіх, найщедріше наділеного здоровим глуздом і вмінням поцілити в саму суть справи. <i>Його карбована фраза стала по-своєму такою ж відомою, як і «залізна завіса» Черчилля, хоча вона дісталася широкої громадськості лише через десять років.</i> [с. 313]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
81.	<p>Розділ XXII (увесь) [Лінія Люсі Манчіні. Опис її сексуального життя із Сонні Корлеоне, який єдиний із усіх чоловіків міг її задовольнити, та страждань після його смерті. Переїзд до Лав-Вегасу за підтримки «Родини», знайомство з молодим лікарем Джулісом, дружба, яка зрештою переростає в секс. Джуліс розкриває секрет сором'язливості Манчіні й переконує її зробити операцію, щоб звузити її вагіну й вирішити її давню проблему. В лікарні Люсі навідує Джонні Фонтане, Джуліс обстежує його горло, розуміє, що голос Джонні зіпсувався через нарости на голосових зв'язках, та організовує операцію. Через місяць після операції Джуліс говорить Люсі, що настав час «випробувати його роботу». У номері на них уже чекає вишукана вечеря та діамантова каблучка на заручини. Двоє щасливо займаються сексом.] [с. 306–325]</p>	<p>Увесь розділ відсутній [73, с. 104–105]</p>	<p>Розділ є, неточності в описі сцен сексуального характеру [с. 325–347]</p>
82.	<p>Розділ XXIII (увесь) [Лінія Майкла. Майкл живе у вигнанні на Сицилії в маєтку дона Томасіно. Під час однієї з прогулянок Майкл зустрічає дівчину, шалено закохується в неї й одружується; опис</p>	<p>Увесь розділ відсутній [с. 104–105]</p>	<p>Розділ присутній [с. 348–376]</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	сексуального життя Майкла й його нової дружини Аполлонії; історія Луки Бразі та його звірств (кинуте в піч руками повітухи новонароджене немовля); Майкл отримує звістку про смерть Сонні] [с. 326–353]		
83.	Розділ XXIV (увесь) [Лінія Майкла. Майклове одруження повертає до нього забагато уваги. Попри посилення охорони маєтку дона Томасіно, трапляється трагедія: один із Майклових охоронців виявляється зрадником і його дружина гине під час вибуху автомобіля, призначеного для самого Майкла. Усі на Сицилії вважають Майкла мертвим, полювання на нього припинилося. Через деякий час випадає нагода повернути його до Америки. [с. 353–357]	Увесь розділ відсутній [с. 104–105]	Розділ присутній [376–381]
84.	Being alone in the hotel room, remembering all the times she and Michael had used hotel rooms to make love, gave her a feeling of desolation. [с. 358]	У номері, згадавши, що вони з Майклом завжди <i>наймали номер в готелі для своїх побачень</i> , Кей відчула себе страшенно самотньою. [73, с. 105]	У номері, згадавши, що вони з Майклом завжди <i>винаймали номер в готелі для своїх любовних втіх</i> , Кей відчула себе страшенно самотньою. [с. 382]
85.	For Kay the lovemaking was almost like it had been before except that Michael was rougher, more direct, not as tender as he had been. As if he were on guard	<i>Для Кей усе було як колись</i> , хоча Майкл став тепер грубуватіший, нетерпеливіший, не такий ніжний. І немовби він її трохи остерігався. Але їй не хотілося докоряти. Це минеться. [73, с. 109]	<i>Вони кохалися, і для Кей усе було як колись</i> , хоча Майкл став тепер грубуватіший, нетерпеливіший, не такий ніжний. І немовби він її трохи остерігався. Але їй не хотілося докоряти. Це минеться. [с. 387]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	against her. But she didn't want to complain. It would wear off. [с. 362–363]		
86.	In a funny way, men were more sensitive in a situation like this, she thought. <i>She had found making love to Michael after a two-year absence the most natural thing in the world.</i> It was as if he had never been away. [с. 363]	«Дивно, але в таких ситуаціях чоловіки вразливіші», — подумала вона. <i>Для неї ніби й не було цієї дворічної перерви, ніби Майкл нікуди не щезав.</i> [73, с. 109]	«Дивно, але в таких ситуаціях чоловіки вразливіші», — подумала вона. <i>Для неї ніби й не було цієї дворічної перерви в стосунках, ніби Майкл нікуди не щезав.</i> [с. 387]
87.	<i>They made love again for a while. Michael was more tender this time.</i> And then he went out to get them both a drink. [с. 364]	<i>Майкл поцілував її і вийшов принести обом випити.</i> [73, с. 109]	<i>Вони знову кохалися якийсь час. Тепер Майкл був ніжнішим.</i> Згодом він вийшов принести обом випити. [с. 388]
88.	It was true. <i>Kay was the first woman he had made love to since the death of Apollonia.</i> [с. 368]	Він не збрехав [73, с. 112]	Він не збрехав. <i>Кей була першою жінкою, з якою він ліг у ліжку після вбивства Аполлонії.</i> [с. 393]
89.	Розділ XXVI [Лінія розпусного голівудського життя Джонні Фонтане й Ніно Валенті перетинається із лінією Люсі Манчіні та Жюля. Ніно продовжує впиватися, Джонні продовжує перебирати жінками, від яких він притомився. Зрештою Ніно допивається «до відключки», Джонні починає хвилюватися. Лікар Джуліс, якого викликає Джонні, стверджує, що без психіатричного лікування Ніно скоро уп'ється насмерть. Розмова про Ніно переходить на тему лікарської	Розділ відсутній [73, с. 112]	Розділ перекладений, однак евфемізація все ж присутня. [с. 394–412]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>практики загалом, Джуліс розповідає, як дійшов до того, що почав робити аборти. Після чергової «відключки» Ніно погоджується на лікування. У ретроспективі Джонні згадує події річної давності, коли під час чергових вихідних, які вони з Ніно проводили з черговими двома молодими дівчатами, він зрозумів, що до нього повернувся голос. Зі слів Ніно Джонні зрозумів, що той заздрив йому — не стільки голосу, скільки його здатності радіти його поверненню.] [с. 369–385]</p>		
90.	<p>Michael said pleasantly, “Let’s save Moe Greene to the end, OK? Ask Johnny Fontane and Nino up to eat with us. And Lucy and her doctor friend. We can talk while we eat.” He turned to Hagen. “Anybody you want to add to that, Tom?” [с. 386]</p>	<p>— Прибережи Моу Гріна на кінець, добре? — задоволено відказав Майкл. — <i>Спочатку мені потрібен Джонні Фонтане.</i> — Він обернувся до Хейгена. — Може, ти б хотів ще кого запросити, Томе? [73, с. 113]</p>	<p>— Прибережи Моу Гріна на кінець, добре? — задоволено відказав Майкл. — <i>Запроси Джонні Фонтане і Ніно сюди поїсти з нами. І Люсі та її друга лікаря. Хто буде говорити, коли ми будемо їсти?</i> — Він обернувся до Хейгена. — Може, ти б хотів ще кого запросити, Томе? [с. 413]</p>
91.	<p>It was after midnight before they gathered around the special dinner table set up in Michael’s suite. Lucy kissed Michael and didn’t comment on his face looking so much better after the operation. Jules Segal boldly studied the repaired cheekbone and said to Michael, “A good job. It’s knitted nicely. Is the sinus OK?”</p>	<p>Було вже за північ, коли сіли за стіл, накритий у Майкловому номері. [73, с. 113]</p>	<p>Було вже за північ, коли сіли за спеціальний обідній стіл, накритий у Майкловому люксі. Люсі поцілувала Майкла й не стала розходитися про те, що його обличчя після операції набуло значно привабливішого вигляду. Джуліс Сігал діловито оглянув оперовану вилицю й сказав Майклу: — <i>Добра робота. Зашило на совість. Як тепер ніс, у порядку?</i></p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p><i>“Fine,” Michael said. “Thanks for helping out.”</i> [с. 386–387]</p>		<p>— <i>Цілком і повністю. Дякую за допомогу, — відповів Майкл.</i> [с. 413]</p>
92.	<p>Michael turned to Lucy and Jules Segal. “I owe you,” he said to Jules. “I hear you want to go back to cutting people up and that hospitals won’t let you use their facilities because of that old abortion business. I have to know from you, is that what you want?”</p> <p>Jules smiles. “I guess so. But you don’t know the medical setup. Whatever power you have doesn’t mean anything to them. I’m afraid you can’t help me in that.”</p> <p>Michael nodded absentmindedly. “Sure, you’re right. But some friends of mine, pretty well-known people, are going to build a big hospital for Las Vegas. The town will need it the way it’s growing and the way it’s projected to grow. Maybe they’ll let you into the operating room if it’s put to them right. Hell, how many surgeons as good as you can they get to come out to this desert? Or any half as good? We’ll be doing the hospital a favor. So stick around. I hear you and Lucy are going to get married?”</p> <p>Jules shrugged. “When I see that I have any future.”</p> <p>Lucy said wryly, “Mike, if you don’t build that hospital, I’ll die an old maid.”</p>	Фрагмент відсутній [73, с. 114]	<p>Майкл повернувся до Люсі й Джуліса Сігала.</p> <p>— Я зобов’язаний тобі, — сказав він Джулісу. — Кажуть, що ти знову хотів би різати людей, але лікарні не дозволяють користуватися їхнім устаткуванням через стару справу з абортами. Я б хотів почути від тебе, чи це саме те, чого ти хочеш? Джуліс усміхнувся.</p> <p>— Здається, що так. Але ти не знаєш медичного світу. Для них ніяка твоя сила не має значення. Боюся, що ти мені не допоможеш.</p> <p>Майкл із відсутнім виглядом кивнув головою.</p> <p>— Звичайно, твоя правда. Але мої друзі, дуже відомі люди, збираються побудувати велику лікарню в Лас-Вегасі. Судячи з того, як розростається це місто і з планів його розбудови, ця лікарня знадобиться найближчим часом. Якщо все правильно подати, вони могли б взяти тебе в хірургічний кабінет. Де, у біса, вони знайдуть таких талановитих хірургів, як ти, котрі захотіли б лізти в цю пустелю? Хоча б наполовину таких талановитих? Ми навіть зробимо лікарні велику послугу. Отож не</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>They all laughed. All except Jules. He said to Michael, “If I took a job like that there couldn’t be any strings attached.” Michael said coldly, “No strings. I just owe you and I want to even out.” Lucy said gently, “Mike, don’t get sore.” Michael smiled at her. “I’m not sore.” He turned to Jules. “That was a dumb thing for you to say. The Corleone Family has pulled some strings for you. Do you think I’m so stupid I’d ask you to do things you’d hate to do? But if I did, so what? Who the hell else ever lifted a finger to help you when you were in trouble? When I heard you wanted to get back to being a real surgeon, I took a lot of time to find out if I could help. I can. I’m not asking you for anything. But at least you can consider our relationship friendly, and I assume you would do for me what you’d do for any good friend. That’s my string. But you can refuse it.” Tom Hagen lowered his head and smiled. Not even the Don himself could have done it any better. Jules was flushing. “Mike, I didn’t mean it that way at all. I’m very grateful to you and your father. Forget I said it.” Michael nodded and said, “Fine. Until the hospital gets built and opens up you’ll be</p>		<p>зникай з поля зору. Я чув, що ви з Люсі збираєтеся одружитися? Джуліс стеноу плечима. — Коли буде видно, що можу забезпечити сім’ю, — відповів він. — Якщо ти, Майку, не побудуєш лікарню, вікувати мені старою дівою, — невесело підсумувала Люсі. Усі засміялися. Усі, за винятком Джуліса. Він заявив Майклу: — Якщо я отримаю таку роботу, я не хотів би, щоб мене чіпляли на неї, як на гачок. — Ніяких гачків, — холодно відповів Майкл. — Просто я в боргу перед тобою й хочу віддячити. Люсі лагідно попросила: — Майку, не бери до серця. — А я й не беру. — Майкл посміхнувся Люсі й знову звернувся до Джуліса. — Ти бовкнув дурницю. «Родина» Корлеоне використала свій вплив, щоб допомогти тобі. Невже ти маєш мене за такого недоумка, який зажадав би від тебе чогось для тебе огидного? А якщо б і зажадав, то й що? Чи поворухнув ще хтось бодай пальцем, аби допомогти тобі, коли ти втрапив у халепу? Коли я почув, що ти хочеш знову працювати за фахом, мені довелося чимало поморочитися, аби тобі допомогти. Я можу. Я ні про що тебе не прошу. Але ти принаймні можеш вважати наші стосунки</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p>medical director for the four hotels. Get yourself a staff. Your money goes up too, but you can discuss that with Tom at a later time. And Lucy, I want you to do something more important. Maybe coordinate all the shops that will be opening up in the hotel arcades. On the financial side. Or maybe hiring the girls we need to work in the casinos. Something like that. So if Jules doesn't marry you, you can be a rich old maid.” [с. 388–389]</p>		<p>дружніми, і я сподіваюся, що ти зробиш для мене те саме, що ти зробив би для кожного твого доброго товариша. Оце і є мій гачок. Але ти можеш відмовитися. Том Хейген низько схилив голову й посміхнувся. Навіть дон не міг викласти краще. Джуліс зашарівся. — Майк, я хотів сказати зовсім інше. Повір, я вельми вдячний і тобі, і твоєму батькові. Забудь про сказане. Майкл кивнув головою і сказав: — Ну й чудово. А поки побудують і відкриють лікарню, ти від повідатимеш за медичну службу в усіх чотирьох готелях. Підбери собі штат. Встановимо тобі підвищену платню, але про це ти домовишся пізніше з Томом. Люсі, я хочу, щоб ти взялася за щось важливіше. Можливо, координуватимеш роботу крамниць, що відкриватимуться в пасажах готелів, вестимеш їхнє фінансування. Або опікуватимешся наймом дівчаток для казино, що-небудь у цьому дусі. Отже, якщо Джуліс не одружиться на тобі, будеш принаймні багатою старою дівою. [с. 415–417]</p>
93.	<p>“Don't worry about it,” Michael said. <i>He turned to Johnny Fontane. “Where's</i></p>	<p>— Не хвилюйся, — сказав Майкл. Раптом у двері постукали [73, с. 114]</p>	<p>— Не переймайся цим, — сказав Майкл. <i>Він повернувся до Джонні Фонтане.</i></p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<p><i>Nino? I was looking forward to seeing him again.”</i></p> <p><i>Johnny shrugged. “Nino is pretty sick. A nurse is taking care of him in his room. But the doc here says he should be committed, that he’s trying to kill himself. Nino!”</i></p> <p><i>Michael said thoughtfully, really surprised, “Nino was always a real good guy. I never knew him to do anything lousy, say anything to put anybody down. He never gave a damn about anything. Except the booze.”</i></p> <p><i>“Yeah,” Johnny said. “The money is rolling in, he could get a lot of work, singing or in the movies. He gets fifty grand a picture now and he blows it. He doesn’t give a damn about being famous. All the years we’ve been buddies I’ve never known him to do anything creepy. And the son of a bitch is drinking himself to death.”</i></p> <p><i>Jules was about to say something when there was a knock on the door of the suite. [с. 389–390]</i></p>		<p>— А де ж Ніно? Я хотів би знову побачитися з ним.</p> <p>Джонні стелує плечима.</p> <p>— Ніно дуже хворий. Коло нього постійно сидить медсестра. Але ось цей лікар каже, що його слід помістити в божевільню, Ніно намагається себе доконати. Отаке з Ніно!</p> <p>Майкл замислився і, дивуючись, прокоментував:</p> <p>— Ніно завжди був гарний хлопець. Я не пригадую, щоб він вчинив якесь паскудство чи бодай словом когось принизив. Його ніколи ніщо не обходило. Крім спиртного.</p> <p>— Так, — погодився Джонні. — Гроші самі пливуть йому до кишені, він ніколи б не залишився без діла, міг би й співати й зніматися в кіно. Йому тепер платять по п’ятдесят тисяч за фільм, а він чхати хотів на все. Його аніскільки не цікавить слава. Ми з ним завжди були нерозлийвода, і я не пригадую, щоб він зробив якусь капость. Але ж, сучий син, зводить себе пиятикою на той світ.</p> <p>Джуліс хотів щось сказати, як раптом постукали в двері. [с. 417]</p>
94.	<p>Мое Greene said to his bodyguards, “Draw some chips for all these people so that they can gamble on the house.” <i>He obviously meant Jules, Lucy, Johnny</i></p>	<p>Моу Грін сказав своїм охоронцям: — Улаштуйте цих людей, щоб вони могли трохи пограти в казино. — Він явно мав на увазі Джонні Фонтане й Майклогового охоронця Альберта Нері. [73, с. 115]</p>	<p>Моу Грін сказав своїм охоронцям: — Візьміть кілька жетонів для цих людей, щоб вони могли трохи пограти в казино. — Він явно мав на увазі Джуліса, Люсі, Джонні</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	<i>Fontane and Michael's bodyguard, Albert Neri. [с. 391]</i>		<i>Фонтане й Майклогового охоронця Альберта Нері. [с. 418]</i>
95.	Greene was wary. “Yeah, sure. Sometimes <i>I got to kick asses</i> to make this place run right. [с. 392]	Грін нашорошився. — Ну, заїхав — то й що? Інколи мені доводиться роздавати стусани, щоб тут був лад. [73, с. 116]	Грін нашорошився. — Ну, заїхав — то й що? Інколи мені доводиться роздавати підср..., щоб тут був лад. [с. 419]
96.	I got sore at Freddie because <i>he was banging all the cocktail waitresses and letting them goof off on the job.</i> [с. 392]	А Фредді допик мені, бо <i>крутив із усіма офіціанточками, навіть коли вони потрібні на роботі.</i> [73, с. 116]	Так само [с. 419]
97.	Greene laughed and said, “The son of a bitch was taking them to bed two at a time, <i>the old sandwich job. Freddie, I gotta admit you really put it to those broads. Nobody else could make them happy after you got through with them.</i> ” [с. 392]	Грін засміявся й повідомив: — Сучий син, він тягав їх у ліжко по дві одразу. <i>Не знаю, чим тільки Фредді їх причаровує...</i> [73, с. 116]	Грін засміявся й повідомив: — Сучий син, він тягав їх у ліжко по дві одразу. <i>Мушу визнати, Фредді, що після цього сандвіча з тобою уже ніхто не може оцчасливити цих дівчисьок. Не знаю, чим ти їх причаровуєш.</i> [с. 419–420]
98.	Hagen saw that this had caught Michael by surprise. They looked at each other. This was perhaps the real reason the Don was displeased with Freddie. <i>The Don was straitlaced about sex. He would consider such cavorting by his son Freddie, two girls at a time, as degeneracy.</i> Allowing himself to be physically humiliated by a man like Moe Greene would decrease respect for the Corleone Family. [с. 392]	Хейген бачив, що почуте здивувало Майкла. Вони перезирнулися. Можливо, саме через це дон і не злюбив Фредді. <i>В таких справах дон дотримувався суворих правил.</i> А що Фредді терпеливо зніс ляпаса від Моу Гріна, могло підірвати повагу до «Родини» Корлеоне. [73, с. 116]	Хейген бачив, що почуте здивувало Майкла. Вони перезирнулися. Можливо, саме через це дон і не злюбив Фредді. <i>У справах сексу дон дотримувався суворих правил.</i> Він міг розцінити таку вольність з боку свого сина Фредді, як дві дівчини в ліжку водночас, за ознаку занепаду. А те, що Фредді дозволив фізичне приниження від Моу Гріна, могло підірвати повагу до «родини» Корлеоне. [с. 419–420]
99.	I killed more men than you <i>before I could jerk off.</i> [с. 392]	Та я, поки вибився в люди, вколошкав більше людей, ніж тобі снилося! [73, с. 116]	Та я, поки вибився в люди, вколошкав більше людей, ніж ти! [с. 420]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
100.	<p>It was Freddie who delivered the message. <i>Michael shrugged and said to his brother, “I want to see Nino before I go back to New York.”</i></p> <p><i>In Nino’s suite they found Johnny Fontane sitting on the couch eating breakfast. Jules was examining Nino behind the closed drapes of the bedroom. Finally the drapes were drawn back. Michael was shocked at how Nino looked. The man was visibly disintegrating. The eyes were dazed, the mouth loose, all the muscles of his face slack. Michael sat on his bedside and said, “Nino, it’s good to catch up with you. The Don always asks about you.” Nino grinned, it was the old grin. “Tell him I’m dying. Tell him show business is more dangerous than the olive oil business.”</i></p> <p><i>“You’ll be OK,” Michael said. “If there’s anything bothering you that the Family can help, just tell me.”</i></p> <p><i>Nino shook his head. “There’s nothing,” he said. “Nothing.”</i></p> <p><i>Michael chatted for a few more moments and then left. Freddie accompanied him and his party to the airport, but at Michael’s request didn’t hang around for departure time. [с. 393–394]</i></p>	<p>Записку приніс Фредді. Він ще провів брата в аеропорт, однак, на Майклове прохання, не став чекати до самого відльоту. [73, с. 117]</p>	<p>Записку приніс Фредді. <i>Майкл знизав плечима й сказав братові:</i> — <i>До від’їзду в Нью-Йорк хочу ще відвідати Ніно.</i> <i>У люксі Ніно вони побачили Джоні Фонтане, який снідав, сидячи на канапі. Джуліс оглядав Ніно за запнутою завісою в спальні. Нарешті завісу відслонили.</i> <i>Вигляд Ніно вразив Майкла. Він танув на очах. Погляд його горів, рот не затулявся, м’язи на лиці обм’якли. Майкл присів біля нього на ліжку й промовив:</i> — <i>Ніно, це добре, що я побачився з тобою. Дон завжди розпитує про тебе.</i> <i>Ніно ошкірився, як завжди.</i> — <i>Передай йому, що я вмираю. Передай йому, що шоу-бізнес ще небезпечніший, ніж бізнес маслинової олії.</i> — <i>У тебе все буде гаразд, — відповів Майкл.</i> — <i>Якщо тобі треба якоїсь допомоги від «родини», лише скажи мені.</i> <i>Ніно заперечно похитав головою:</i> — <i>Вже нічого не треба. Нічого.</i> <i>Майкл поговорив ще трохи й пішов.</i> Фредді провів брата і супровідників в аеропорт, однак, на Майклове прохання, не став чекати до відльоту. [с. 421]</p>

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
101.	It was a pattern he was to see often, the Don helping those in misfortune whose misfortune he had partly created. Not perhaps out of cunning or planning but because of his variety of interests or perhaps because of the nature of the universe, the interlinking of good and evil, natural of itself. [с. 395]	Фрагмент відсутній [73, с. 118]	Майкл помітив, що досить часто дон допомагав у скруті тим, до чийого нещастя він сам же почасти й спричинився. Не через хитрість чи свідомий намір, а через величезну розгалуженість свого бізнесу, а можливо, також і тому, що так уже побудований світ: і добро, і зло нерозривно переплетені в ньому. [с. 423]
102.	And Carlo had straightened out, stopped drinking, <i>stopped whoring</i> , stopped trying to be a wise guy. [с. 397]	І Карло також узявся за розум, перестав пиячити, <i>волочитися за жінками</i> , перестав стромляти носа куди не просять. [73, с. 119]	І Карло також узявся за розум, перестав пиячити, <i>волочитися за повіями</i> , перестав стромляти носа куди не просять. [с. 425]
103.	She loved him because he was always fair. An odd thing. But he always was fair to everybody around him, never arbitrary even in little things. She had observed that he was now a very powerful man, people came to the house to confer with him and ask favors, treating him with deference and respect but one thing had endeared him to her above everything else. [с. 398]	Фрагмент відсутній. [73, с. 120]	Любила його за чесність. Це невелика дивина, але ж він із усіма був незмінно порядний, навіть у найменших дрібницях. Вона бачила, що він став впливовою особою, до них у будинок приходили люди, щоб радитися з ним і просити про допомогу, усі ставилися до нього з шанобливою повагою, але одна річ робила Майкла для неї найдорожчим. [с. 426]
104.	Freddie had proved to be nothing more than an innkeeper <i>and ladies' man</i> , the <i>idiom for ladies' man untranslatable but connotating a greedy infant always at its mother's nipple— in short, unmanly</i> . [с. 402]	Фредді виявився ні на що не здатним, з нього був хіба що добрий управитель готелю <i>та донжуан</i> . [73, с. 123]	Фредді виявився ні на що не здатним, з нього був хіба що добрий управитель готелю <i>та нікчемний бабій</i> . [с. 430]
105.	No member of the Corleone Family attended the California funeral except	Ніхто з членів «Родини» Корлеоне не приїхав у Каліфорнію на похорон, був лише Фредді. [73, с. 129]	Ніхто з членів «родини» Корлеоне не приїхав у Каліфорнію на похорон, був лише Фредді <i>та ще Люсі з Джулісом Сігалом</i> . [с. 439]

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	Freddie. <i>Lucy and Jules Segal attended.</i> [с. 410]		
106.	All the old friends and servitors came. Nazorine, his wife, his daughter and her husband and their children, <i>Lucy Mancini came with Freddie from Las Vegas.</i> [с. 412]	Прийшли всі давні друзі й сподвижники. Назоріне, його дружина, донька, її чоловік та їхні діти; з <i>Лас-Вегаса</i> прибув Фредді. [73, с. 130]	Так само. [с. 442]
107.	They had also teased girls going by <i>with a sexual gesture more French than American.</i> [с. 420]	Вони також дражнили перехожих дівчаток <i>непристойними жестами.</i> [73, с. 135]	Вони також дражнили перехожих дівчаток <i>непристойними жестами і то не американськими, а більше французькими.</i> [с. 449]
108.	The boy's voice came harshly through the partly opened door, " <i>I don't give a shit, let me sleep,</i> " and his mother came back out into the kitchen smiling apologetically. [с. 423]	Крізь прочинені двері почувалася брутальна відповідь: — <i>Чхав я на них. Не заважай спати.</i> — І мати вийшла назад до кухні, винувато всміхаючись. [73, с. 137]	Так само. [с. 451]
109.	It was the sort of little ugly scene that was fairly commonplace, but Tommy still a little irritable from his slumber made a mistake. " <i>Ah, fuck you and your nagging, I'll go out and eat.</i> " As soon as he said it he regretted it. [с. 422]	— То була досить неприємна сцена, але такі трапляються скрізь, і нічого б не сталося, коли б Томмі, роздратований спросоння, не зробив помилки й <i>не вилаяв матір брудними словами.</i> Йому ж зразу довелося пошкодувати. [73, с. 137]	То була досить неприємна сцена, але такі трапляються скрізь, і нічого б не сталося, коли б Томмі, роздратований спросоння, не припустився помилки й <i>не вилаяв матір брудними словами,</i> заявляючи, що піде їсти до ресторану. Йому одразу ж довелося пошкодувати. [с. 452]
110.	Neri had never much liked Negroes, and working in Harlem had made him like them even less. They all were on drugs or booze while they let their women work or peddle ass. He didn't have any use for any of the bastards. So Baines' brazen breaking of the law infuriated him. And	Фрагмент відсутній [73, с. 138]	Нері ніколи не любив негрів, а робота в Гарлемі знеохотила до них ще більше. Вони пиячили, дуріли від наркотиків, а їхні жінки працювали або таскалися по вулиці. Від тих байстрюків йому не було жодної користі. Зухвале порушення Бейнсом закону збісило його. Вигляд дівчини, жахливо порізаної

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	the sight of the little girl all cut up with the razor sickened him. Quite coolly, in his own mind, he decided not to bring Baines in. But witnesses were already crowding into the apartment behind him, some people who lived in the building and his partner from the patrol car. [с. 424]		бритвою, доконав Нері, і він холоднокрівно вирішив не відводити Бейнса до відділку. Але за ним уже стояв натовп свідків: люди із сусідніх квартир і його партнер по машині. [с. 453]
111.	<i>He gave her a polite husbandly smile of sexual complicity.</i> “I’ll be there,” he said. [с. 430]	— Я приїду — пообіцяв він наостанку. [73, с. 142]	— Я приїду, — пообіцяв він, <i>нагороджуючи її наостанку змовницькою посмішкою хтивого чоловіка.</i> [с. 460]
112.	Phillip Tattaglia’s thick head of hair was jet black, but the <i>plumage of his crotch was steel gray.</i> [с. 434]	Волосся на голові Татталья було чорне, як смола, але <i>шерсть на грудях і животі зовсім сива.</i> [73, с. 145]	Так само [с. 464]
113.	Neri said with deliberate insultingness, “OK, wise guy, you want me <i>to stick a summons up your ass</i> or do you wanta get moving?” [с. 435]	Сказав навмисне образливим тоном: — Слухай, хлопче, ти хочеш, щоб я <i>причепив тобі нижче спини квитанцію про штраф і виклик до суду</i> , чи, може, все ж таки зрушиш звідси? [73, с. 147]	Сказав навмисне образливим тоном: — Слухай, хлопче, ти хочеш, щоб я <i>причепив тобі нижче спини квитанцію про штраф і виклик до суду</i> , чи, може, все ж таки здимієш звідси? [с. 465]
114.	“Get the hell out of here,” Neri said, “or I’ll drag you out of that car and <i>break your ass.</i> ” [с. 435]	— Ану гайда звідси, — підвищив голос Нері, бо я тебе витягну з машини й <i>наклепаю по одному місцю.</i> [73, с. 147]	— Ану гайда звідси, — підвищив голос Нері, — бо як витягну з машини, <i>тоді начувайся.</i> [с. 465]
115.	<i>Suddenly there was a foul odor in the air of the car. Carlo’s body, sphincter released by approaching death, had voided itself.</i> Clemezza kept the garrot tight for another few minutes to make sure, then released the rope and put it back in his pocket. He relaxed himself against the seat cushions as Carlo’s body	Він подержав зашморг затягненим іще кілька хвилин, задля певності, а тоді зняв його й сховав у кишеньку. Карлове тіло ударилося об дверцята і осунулось на підлогу, а Клеменца, зітхнувши з полегкістю, відкинувся на спинку сидіння. [73, с. 149]	<i>Машина раптово наповнилася смородом</i> — у <i>наближенні смерті тіло звільнювалося від нечистот.</i> Клеменца потримав зашморг затягненим іще кілька хвилин, задля певності, а тоді зняв його й сховав у кишеньку. Карлове тіло ударилося об дверцята і осунулось на підлогу. Клеменца, зітхнувши з полегкістю, відкинувся на спинку сидіння.

№	Оригінал	1973–4 [70–73]	2017 [74]
	slumped against the door. <i>After a few moments Clemenza rolled the window down to let out the stink.</i> [с. 439]		Згодом він відкрив віконце, щоб випустити з машини сморід. [с. 469]

Кількісні підсумкові дані

Усього виявлено прикладів цензури:		115	
з них:	прикладів ідеологічної цензури:	6	(5% від загальної к-сті виявлених втручань)
	з них усунуто в редакції 2017 р.:	6	(100%)
	прикладів пуританської цензури:	109	(95% від загальної к-сті виявлених втручань)
	з них: усунуто в редакції 2017 р.:	56	(51%)
	не усунуто в редакції 2017 р.:	53	(49%)
Усього усунуто цензурних втручань:		62	(54% від загальної к-сті виявлених втручань)

SUMMARY

IDENTIFYING AND NEUTRALISING SOVIET CENSORSHIP IN RETRANSLATIONS AND REPUBLICATIONS AS A RELEVANT TASK OF UKRAINIAN TRANSLATION STUDIES

The master's thesis is dedicated to the investigation of the neutralization of the consequences of Soviet censorship in Ukrainian literary translation as observed in contemporary Ukraine. The research is based on the comparative analysis of the Soviet and modern Ukrainian translations/editions of *For Whom the Bell Tolls* by E. Hemingway and *The Godfather* by M. Puzo.

The **aim** of the research is to identify the examples of censorship in the Soviet translations of *For Whom the Bell Tolls* and *The Godfather*, as well as to formulate criteria for assessing the degree of censorship neutralization in newer editions/translations, as well as to provide appropriate recommendations as regards the analysed novels.

The **relevance** of the research lies in the necessity of reimagining Soviet legacy including, in particular, Ukrainian Soviet translations in the context of the separation of the Ukrainian society from Soviet and Russian influences, as well as in the existence of a vast number of articles dedicated to the matter.

The **novelty** of the research is determined by the fact that no other Ukrainian researcher in the field of translation studies has ever formulated criteria to assess the degree of censorship neutralization in a certain text, as well as to be used as a guide in the process of retranslation/editing to reach an optimum censorship neutralization level.

The **first chapter** of the thesis defines the notion of censorship and traces its origins and development and in the Soviet Union.

A categorization of censorship by various criteria is suggested, namely by form (total censorship, partial censorship, and "zero" censorship), by content (ideological

ensorship, puritanical censorship and religious censorship) and by actor (external censorship and self-censorship).

Based on the aforementioned classification, the following criteria of censorship neutralization are formulated:

1) text restoration by the form criterion, i.e. returning the banned texts to the reader, restoring the omitted and changed fragments and correcting the minute changes to the text in order to provide for complete correspondence of the translation to the original;

2) text restoration by the content criterion, i.e., neutralizing the influence of ideologically, morally and religiously motivated intrusions into the text;

3) disappearance of the influence of the censorship actors influencing the process of translation directly or indirectly.

Finally, it is stated that after the collapse of the Soviet Union the external state-based model of censorship was banned by Ukrainian legislation; however, specific manifestations of the social censorship model remain in place even in modern Ukraine with authors and translators tending to adapt to the requirements of political correctness.

The **second** chapter of the research focuses on the contrastive analysis of *For Whom the Bell Tolls* in Ukrainian translations by M. Pinchevsky (published in the USSR in 1981) and A. Savenets (Published in modern Ukraine in 2018).

111 examples of censorship influence were found in the Soviet translation, with 38% belonging to the category of ideological censorship and 62% representing the puritanical censorship category. The ideologically motivated changes were totally neutralised in the later translation; however, only a part (86%) of the total number of puritanically motivated changes to the text were restored, leading us to a conclusion that a degree of puritanical self-censorship is still present in today's translation sphere in modern Ukraine.

The similar pattern is observed in the **second chapter** dedicated to the analysis of *The Godfather* by M. Puzo and the two versions of its translation by O. Ovsiuk and V. Batiuk. While the occasional examples of ideologically motivated censorship were

all neutralised, the censorship-induced changes to the text of puritanical matter forming the majority (95%) of the 115 examples identified in the texts are restored only partially, which means there is still a long way to go to reach an optimal level of censorship neutralization using the strategy of editing.

On the whole, it can be concluded that the democratization of the sphere of literature influenced the ideological part of censorship influence, while puritanical self-censorship still remains in the translations published in modern Ukraine.

The **theoretical value** of the work lies in deriving criteria for overcoming censorship in translation that are currently absent in Ukrainian translation studies, as well as demonstrating the application of such criteria using two specific translated novels as examples. Additionally, the theoretical results of the work can be applied to the development of the field of translation criticism in Ukraine in the context of the asymmetry between source and target texts due to censorship and the influence of other internal and external factors.

The **practical significance** of the work can be viewed through the prism of its potential to serve as a stimulus for a more conscientious approach by translators and editors of publishing houses in contemporary Ukraine towards reissuing Ukrainian translations of Soviet literary works, with the aim of removing residual manifestations of Soviet censorship from the texts and/or creating new, more adequate translations of world literature that reflect the original content from the very beginning without any censorship corrections.